

Studenckie Prace Prawnicze,
Administratywistyczne
i Ekonomiczne

Student Journal of Law,
Administration
and Economics

47

Interdyscyplinarne perspektywy
w prawie, administracji i ekonomii

Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne

Student Journal of Law,
Administration
and Economics

47

Interdyscyplinarne perspektywy
w prawie, administracji i ekonomii

Pod redakcją
Darii Kosteckiej-Jurczyk
i Sebastiana Jakubowskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
Wrocław 2024

Rada Redakcyjna

Claude Albagli, Giuseppe Calzoni, Diana Cibulskiene, Vida Davidavičienė, Milda Damkuvienė, Mariusz Dybał, Włodzimierz Gromski, Piotr Jurek, Urszula Kalina-Prasznic, Marina Karpitskaya, Sergiusz J. Kasian, Mirosława Klamut, Ewa Konarzewska-Gubała, Mateusz Machaj, Leon Olszewski, Zita Tamašauskienė, Ralph Michael Wrobel, Volodymyr Yatsura

Komitet Redakcyjny

Iren Bagdasarian, Paweł Bury, Norbert Czechowski, Magdalena Homa, Sebastian Jakubowski, Daria Kostecka-Jurczyk, Dominik Kossak, Rafał Kowalski, Bartosz Łukowiak, Monika Mościbrodzka, Magdalena Skolimowska-Kulig, Justyna Ziobrowska-Sztuczka

Redaktor naczelny

Sebastian Jakubowski

Zastępca redaktora naczelnego

Daria Kostecka-Jurczyk

Sekretarz Redakcji

Justyna Ziobrowska-Sztuczka

Sekretarz tematyczny ds. marketingu

Agnieszka Sadowa

© Autorzy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
oraz Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o., Wrocław 2024

ISSN 0239-6661 (AUWr) ISSN 1733-5779 (SPPAiE)

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15

tel. 71 3752474,

e-mail: wydawnictwo@uwr.edu.pl

Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.

pl. Uniwersytecki 15, 50-137 Wrocław

tel. 71 3752474

e-mail: sekretariat@wuwr.com.pl

Spis treści

JAKUB ORCHOWSKI, Bezpieczeństwo klientów z dysfunkcją alergiczną w lokalach gastronomicznych w świetle badań ankietowych	9
NATALIA MACKIEWICZ, Porównanie wpływu internetowych i tradycyjnych form reklam na konsumentów sklepów kosmetycznych w Polsce	27
MAGDALENA LESIAK, Analiza wartości rynkowej spółek groszowych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych (GPW) w Warszawie	37
KLAUDIA SOJA, Zdarzenia po dniu bilansowym w praktyce spółek notowanych na GPW ..	49
JAKUB SPYCHAŁA, Zastosowanie analizy skupień do wyodrębnienia krajów UE o podobnej strukturze oszczędności gospodarstw domowych z uwzględnieniem kryzysu COVID-19 ..	65
LENA ZELMANOWICZ, Wojna sprawiedliwa w myśli wybranych średniowiecznych autorów	81
JAKUB BRÓDKA, Bezczyność wierzyciela jako przesłanka umorzenia postępowania egzekucyjnego — uwagi <i>de lege lata</i> i postulaty <i>de lege ferenda</i>	97
KLAUDIA MODRZEJEWSKA, Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2021 roku (sygn. II DK 56/21)	113
NOTY O AUTORACH	123

Contents

JAKUB ORCHOWSKI, Safety of customers with allergic dysfunction in catering establishments in the light of surveys	9
NATALIA MACKIEWICZ, Comparison of the impact of online and traditional forms of advertising on consumers of cosmetic stores in Poland	27
MAGDALENA LESIAK, Analysis of the market value of penny companies listed on the Warsaw Stock Exchange (WSE)	37
KLAUDIA SOJA, Events after the balance sheet date in the practice of companies listed on the WSE	49
JAKUB SPYCHAŁA, Application of cluster analysis to isolate EU countries with a similar structure of household savings, taking into account the COVID crisis	65
LENA ZELMANOWICZ, Just war in the thought of selected medieval authors	81
JAKUB BRÓDKA, Creditor's inactivity as a premise of discontinuance of executory proceeding — de lege lata remarks and de lege ferenda proposals	97
KLAUDIA MODRZEJEWSKA, Commentary on the judgment of the Supreme Court of the Republic of Poland of 22 June 2021, II DK 56/21	113
NOTES ON AUTHORS	123

Jakub Orchowski

ORCID: 0009-0004-6592-5327

Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.1>

Bezpieczeństwo klientów z dysfunkcją alergiczną w lokalach gastronomicznych w świetle badań ankietowych

JEL Classification: D81, D83, D1.

Słowa kluczowe: lokale gastronomiczne, klient, alergeny, alergie, kucharz, kelner

Keywords: gastronomic premises, customer, allergens, allergies, cook, waiter.

Abstrakt: W ostatnich latach obserwuje się znaczny wzrost zachorowalności na alergie pokarmowe, które w skrajnych przypadkach mogą zagrażać życiu lub zdrowiu klientów lokali gastronomicznych. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja stanu wiedzy pracowników (kelnerów i kucharzy) o alergenach w posiłkach serwowanych klientom z dysfunkcjami gastrycznymi. Praca powstała na bazie studiów literaturowych z zakresu ekonomii, marketingu i zdrowia publicznego. Przeprowadzono również badania wtórne na podstawie dostępnych baz danych. Realizacja celu artykułu możliwa była dzięki wykonanym badaniom pierwotnym na dwóch próbach: 68 pracownikach lokali gastronomicznych oraz 203 klientach restauracji i kawiarni. Z badań wynika, że co piąty konsument w lokalu gastronomicznym uczulony jest na dany alergen. Ponadto kompetencje większości załóg lokali nie bazują na własnej wiedzy, co ma związek z brakiem satysfakcjonujących szkoleń.

Safety of customers with allergic dysfunction in catering establishments in the light of surveys

Abstract: In recent years, there has been a significant increase in the incidence of food allergies, which in extreme cases may endanger the life or health of customers of catering establishments. The purpose of this article is to identify the state of knowledge of employees (waiters and cooks) about allergens in meals served to customers with gastric dysfunctions. The work was based on literature studies in economics, marketing, and public health. Secondary studies were also carried out on the basis of available databases. The aim of the article was possible thanks to the original research carried out on two attempts; 68 employees of catering establishments and 203 customers of restaurants and cafes. Research shows that every fifth consumer in a restaurant is allergic to a given allergen. In addition, the competences of most crews of premises are not based on their own knowledge, which is related to the lack of satisfactory training.

Wprowadzenie

Lokale gastronomiczne to przedsiębiorstwa o charakterze usługowym oferujące posiłki oraz napoje dostępne na miejscu lub na wynos. Istotną cechą lokali gastronomicznych jest oferowanie skonsumowania posiłku wewnątrz lokalu, przy czym usługa kelnerska podnosi standardy usługi gastronomicznej. Oferowane posiłki mają swoje określone właściwości, między innymi pod względem wartości odżywczych, a także składu. Jednym z elementów składowych charakterystyki danego posiłku jest obecność w nim alergenów pokarmowych, czyli tych alergenów, które dostają się do organizmu wraz z wchłanianym pożywieniem, przy czym wywołują reakcję alergiczną w organizmach uczulonych osób.

Od niedawna obserwuje się znaczny wzrost zachorowalności na alergię pokarmowe, które w skrajnych przypadkach mogą zagrażać życiu lub zdrowiu klientów lokali gastronomicznych. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja stanu wiedzy pracowników (kelnerów i kucharzy) o alergenach w posiłkach serwowanych klientom z dysfunkcjami gastrycznymi. Praca powstała na bazie studiów literaturowych z zakresu ekonomii, marketingu i zdrowia publicznego. Przeprowadzono również badania wtórne na podstawie dostępnych baz danych. Realizacja celu artykułu możliwa była dzięki wykonanym badaniom pierwotnym na dwóch próbach: 68 pracownikach lokali gastronomicznych oraz 203 klientach restauracji i kawiarni.

Istota alergii i alergenów

Wyraz „alergia” wywodzi się z greckiego i powstał z dwóch słów: *allos*, czyli ‘zmieniony’, oraz *ergon* oznaczającego ‘reakcję’. Do terminologii medycznej pojęcie to zostało wprowadzone przez Clemensa Pirqueta w 1906 roku za sprawą zaobserwowania przez niego silnych reakcji po podaniu drugiej dawki szczepionki na ospę¹. W naukach medycznych przez alergię rozumie się burzliwą reakcję układu immunologicznego na występujące w bliskim otoczeniu obce organizmowi substancje (czyli alergeny), które w normalnych okolicznościach organizm powinien samoczynnie ignorować. Związane jest to ze stymulacją immunoglobulin i/ lub aktywacją limfocytów T². Wśród przyczyn alergii należy na początku wyróżnić czynnik genetyczny³. Skłonność organizmu do nadmiernego wytwarzania przeciwciał IgE² (atopia⁴) to najczęstszy biologiczny powód występowania

¹ M. Protasiewicz, A. Iwaniak, *Alergie pokarmowe i alergeny żywności*, „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” 47, 2014, nr 2, s. 238.

² I. Kucharek, M. Pohorecka, *Zaczynamy ab ovo - definicje i pojęcia alergologiczne*, [w:] *Algorytmy postępowania w alergologii dziecięcej*, red. J. Sybilski, Warszawa 2021, s. 13.

³ *Co to jest atopia?*, Emotopic.pl, <https://emotopic.pl/porady/co-to-jest-atopia/> (dostęp: 25.12.2023).

⁴ D. Mylek, *Alergie*, Warszawa 2010, s. 34.

u człowieka alergii. Atopia to alergia natychmiastowa, co znaczy, że pojawia się bardzo szybko, przy czym jest bardzo niebezpieczna dla osoby chorej na ten typ dolegliwości alergicznej. Alergia to choroba autoimmunologiczna, co sprawia, że w jej przypadku organizm w wyniku schorzenia w reakcji z obcymi antygenami atakuje swoje własne komórki. Oprócz aspektu genetycznego występowania alergii istotne są czynniki środowiskowe. Wraz z postępowaniem cywilizacyjnym ludzkość zaczęła kłaść większy nacisk na higienę. Ludzie w większym stopniu zaczęli mieć kontakt z substancjami chemicznymi niż z naturalnymi mikroorganizmami⁵. Dlatego też mawia się, że alergie to choroby krajów wysoko rozwiniętych — wysoki nacisk na higienę powodował, że ludzie przestali się uodparniać na substancje obce dla organizmu. Przyczyn alergii należy doszukiwać się w tym przypadku w kwestii wychowania, to u dzieci bowiem w największym stopniu rozwija się system odpornościowy. Wśród rodzajów alergii wyróżnić można alergie pokarmowe (na których skupiona zostanie uwaga w następnej części artykułu), alergie wziewne, alergie kontaktowe, a także alergie iniekcyjne⁶. Różnią się one wieloma czynnikami, ale wyróżniającym się jest kwestia alergenu, który ją wywołuje. Sposób kontaktu z alergenem determinuje, jaki to typ alergii, toteż może ona przyjmować różny przebieg, wykazywać różne objawy i wymagać różnego sposobu leczenia. Co istotne, uczulenie na określony składnik może istotnie przyczynić się do rozwoju innego rodzaju alergii. Alergia pokarmowa to nadmierna reakcja systemu odpornościowego na dany alergen obecny w żywności. Jest to przeciwieństwo nietolerancji pokarmowej, ze względu na fakt, że reakcja ma podłoże autoimmunologiczne. W naukach medycznych wyróżnia się cztery główne podłoża występowania alergii: reakcje anafilaktyczno-atopowe, reakcje kompleksów immunologicznych, reakcje cytotoxiczne-cytotoksyczne, a także reakcje typu opóźnionego. Reakcja anafilaktyczno-atopowa jest najczęstszym przebiegiem choroby, istotną rolę odgrywa w niej wspomniana wcześniej immunoglobina IgE⁷.

Alergeny pokarmowe oraz ich wpływ na zdrowie

W poprzedniej części artykułu dokonano próby zdefiniowania pojęć alergii i alergenu oraz wymieniono ich rodzaje. Najistotniejszymi alergenami pod kątem tematyki pracy są alergen pokarmowe. Tymi w terminologii medycznej są substancje mające zdolność reakcji ze specyficznym przeciwciałem IgE, która powoduje uczulenie się organizmu na alergen. Niektóre alergen mają zdolność uczulenia organizmu bez wywoływania przy tym żadnych symptomów alergii,

⁵ A. Rutkowska, *Skąd się biorą alergie?*, Doz.pl, 01.05.2018, https://www.doz.pl/czytelnia/a13610-Skad_sie_biora_alergie (dostęp: 25.12.2023).

⁶ *Alergie pokarmowe i wziewne*, Diagnostyka.pl, <https://diag.pl/pacjent/alergie-pokarmowe-i-wziewne/> (dostęp: 26.12.2023).

⁷ T. Czernecki, Z. Targoński, *Alergeny i alergie pokarmowe*, „Żywność” 2002, nr 1 (30), s. 21–23.

inne z kolei pomimo zdolności wiązania IgE nie powodują nadmiernej produkcji przeciwciał IgE. Istotny w tej kwestii jest termin „alergia krzyżowa” — alergeny pokarmowe mogą wywoływać objawy alergii w określonych warunkach, na przykład gdy uczulający pokarm spożywany jest z innym pokarmem, w okresie pylenia roślin lub w obecności dodatkowych bodźców⁸. Dane Światowej Organizacji Alergii (WAO) wskazują, że około 10–40% światowej populacji cierpi na przynajmniej jedno schorzenie alergiczne⁹. W Polsce odsetek alergików wszelkiego rodzaju szacuje się na od 45% do 52%¹⁰. Odsetek alergików na świecie wzrósł przez ostatnie 100 lat gwałtownie, głównie w wyniku popularyzacji higieny, zmian behawioralnych, a także wzrostu skali zanieczyszczenia powietrza w krajach rozwiniętych. Jednym z najczęściej występujących schorzeń alergicznych jest alergia pokarmowa. Szacuje się, że do 220–250 mln ludzi na świecie może mieć alergię pokarmową¹¹. W Polsce dane te oscylują od 6% do 8% w stosunku do dzieci; odsetek ten jest mniejszy wśród młodzieży (około 3–4%) oraz dorosłych (około 1–3%)¹².

Uwarunkowania prawne ochrony życia i zdrowia chorych na alergię

Z dniem 13 grudnia 2014 roku weszło w życie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej (nr 1169/2011) z dnia 25 października 2011 roku w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności. Rozporządzenie reguluje pracę wszelkich podmiotów mających kontakt z żywnością. Zawiera wytyczne dotyczące między innymi alergenów, terminów ważności, wartości odżywczych oraz zawartości alkoholu. Głównym zamysłem stworzenia tego aktu prawnego były ochrona zdrowia konsumentów, zagwarantowanie konsumentom prawa do informacji na temat kupowanej przez nich żywności oraz ukrócenie nieuczciwych praktyk stosowanych przez producentów (na przykład podawanie nieprawdziwych informacji na temat składu). W załączniku drugim wymieniono „substancje lub produkty powodujące alergię lub reakcje nietolerancji”: zboża zawierające gluten; skorupiaki i produkty pochodne; jaja i produkty pochodne; ryby i produkty pochodne; orzeszki ziemne (arachidowe) i produkty pochodne; soję i produkty pochodne; mleko i produkty pochodne (łącznie z laktozą); orzechy;

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Statistics and Figures Allergy Prevalence: Useful facts and figures*, AllergyUK, <https://www.allergyuk.org/about-allergy/statistics-and-figures/> (dostęp: 26.12.2023).

¹⁰ B. Samoliński *et al.*, *Częstość występowania alergii w Polsce — program ECAP*, „Alergo-profil” 3, 2007, nr 4, s. 26–28.

¹¹ L. Witek, K. Szalonka, *Alergie pokarmowe i ich wpływ na rozwój rynku żywności funkcjonalnej i ekologicznej*, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2016, nr 16 (65), s. 130.

¹² A. Wiernicka, M. Matuszczyk, J. Kierkuś, *Alergia pokarmowa — aktualny stan wiedzy*, Podyplomie.pl, 03.2016, <https://podyplomie.pl/pediatrics/22144,alergia-pokarmowa-aktualny-stand-wiedzy> (dostęp: 28.12.2023).

seler i produkty pochodne; gorczycę i produkty pochodne; nasiona sezamu i produkty pochodne; dwutlenek siarki i siarczyny; łubin i produkty pochodne; mięczaki i produkty pochodne¹³. Co istotne, nazwa występujących alergenów musi figurować w informacji na temat produktu (zazwyczaj na odwrocie opakowania), a każdy alergen musi być wypisany wyłuszczonej czcionką. Informacje o alergenach powinny być czytelne również dla klientów wszystkich zakładów żywienia zbiorowego¹⁴.

Alergeny w lokalach gastronomicznych

Usługi gastronomiczne są jedną z współczesnych form rozrywek. Można dzięki nim miło spędzić czas w kawiarni, restauracji, barze, a nawet w lokalu typu fast food. Faktem jest, że w wyniku pandemii COVID-19 rynek gastronomiczny mocno ucierpiał przede wszystkim w wyniku ograniczeń wprowadzonych przez rząd, a także z powodu wzrostów cen energii¹⁵. Mimo to branża gastronomiczna odradza się po kryzysie — według danych Dun & Bradstreet w pierwszym półroczu 2023 roku odnotowano otwarcie około 1700 nowych placówek gastronomicznych, przy zawieszeniu działalności w mniej więcej 1800 punktach.

We wcześniej wspomnianym rozporządzeniu nr 1169/2011 zaznaczone zostało, że każdy lokal gastronomiczny serwujący żywność nieopakowaną (a więc restauracja, kawiarnia, bar oraz fast food) ma obowiązek udostępniać gościom informacje o zawartych w niej alergenach¹⁶. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2014 roku w sprawie znakowania poszczególnych rodzajów środków spożywczych reguluje sposób poinformowania klienta o składzie dania — każdy alergen powinien zostać wyszczególniony w formie pisemnej. Nie ma formalnego przymusu umieszczania informacji w menu, jednakże dane na temat alergenów w daniu muszą być wypisane przynajmniej na oddzielnej karcie. Najistotniejsze jest, aby wykaz alergenów był łatwy do przeczytania, zrozumienia, a przede wszystkim — łatwo dostępny. Zapobieżenie wystąpieniu reakcji alergicz-

¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004. Tekst mający znaczenie dla EOG (Dz.Urz. UE z 2011 r. L 304/18), <http://www.gis.gov.pl> (dostęp: 28.12.2023).

¹⁴ P. Podpolska-Borucka, J. Zapór, *Alergeny*, Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Pile, <https://www.gov.pl/web/psse-pila/alergeny> (dostęp: 29.12.2023).

¹⁵ *Skutki pandemii COVID-19 dla branży gastronomicznej*, Pwc.pl, <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/skutki-pandemii-covid-19-dla-branzy-gastronomicznej.html> (dostęp: 29.12.2023).

¹⁶ E. Duchnowska, *Jak informować o alergenach w lokalu gastronomicznym*, *Gastrowiedza*, 24.10.2018, <https://gastrowiedza.pl/baza-wiedzy/zarzadzanie-lokalem/jak-informowac-o-alergenach-w-restauracji> (dostęp: 29.12.2023).

nych nie odbywa się wyłącznie na linii kelner–klient¹⁷. Odpowiednie standardy bezpieczeństwa muszą zostać zachowane również w kuchni. Ryzyko wystąpienia zanieczyszczenia krzyżowego (niezamierzone przeniesienie szkodliwej substancji, szkodliwego drobnoustroju lub alergenu z zanieczyszczonej powierzchni na inną) znacząco wpływa na bezpieczeństwo w lokalu gastronomicznym. Z tego też względu istotne jest zachowanie odpowiedniej higieny pracy oraz komunikacji między pracownikami. W przypadku alergenów nawet śladowa ich ilość w potrawie może doprowadzić do wstrząsu anafilaktycznego. Zgodnie z „analizą zagrożeń i krytycznych punktów kontroli” wszelkie przybory kuchenne używane do przyrządzania dań dla alergików powinny mieć kolor fioletowy. Instytucjami prowadzącymi kontrolę lokali gastronomicznych pod kątem przekazania informacji o alergenach pokarmowych są Państwowa Inspekcja Handlowa oraz sanepid. Organizacje te mogą przeprowadzać niezapowiedziane kontrole przedsiębiorstw, a jednym z głównych sprawdzanych elementów są karta dań oraz wyszczególnienie na niej alergenów. W wypadku braku takowych urzędnik przeprowadzający kontrolę nakłada mandat o wysokości od 500 złotych do aż pięciokrotności potencjalnego przychodu z tytułu zatajenia faktu¹⁸. Alternatywną sankcją jest utrata zaufania wśród klientów, powszechnie się bowiem uważa, że w lokalu, w którym doszło do celowego lub niecelowego ukrycia zawartości alergenów, nie dba się o konsumenta. W przypadku spożycia alergenu będącego w posiłku, w którym zostało zadeklarowane, że alergenu nie ma, klient ma prawo dochodzić roszczeń drogą prawną. Coraz częstszą praktyką jest zabezpieczanie się przez restauratorów poprzez regułkę: „wszystkie potrawy przygotowywane są na miejscu i nie można zidentyfikować nieznacznych różnic w składzie i wartości energetycznej potraw”¹⁹. Ma to na celu uniknięcie przykrych spraw sądowych oraz częściowe wzbudzenie uwagi potencjalnie chorego konsumenta.

Oczekiwania klientów lokali gastronomicznych z dysfunkcją alergiczną wobec pracowników w świetle badań ankietowych

Na potrzeby artykułu przeprowadzono dwa badania ankietowe. Celem pierwszego była identyfikacja oczekiwań konsumentów z alergiami pokarmowymi wobec lokali gastronomicznych. Zwrócono uwagę na cechy restauracji determi-

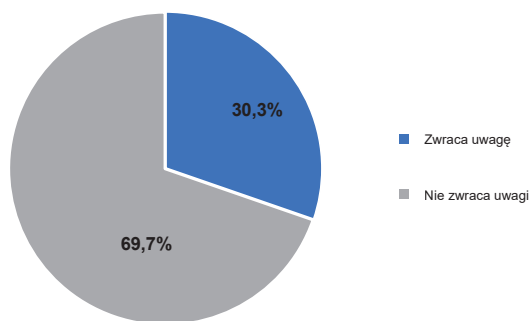
¹⁷ A. Fałek, *Restauracja przyjazna alergikom — jak zadbać o potrzeby gości z alergiami?*, Gastro.pl, <https://www.gastro.pl/blog/restauracja-przyjazna-alergikom-jak-zadbac-o-potrzeby-gosci-z-alergiami/> (dostęp: 29.12.2023).

¹⁸ A. Fałek, *Kontrola sanepidu w restauracji — wymagania, dokumenty, jak się przygotować?*, Gastro.pl, <https://www.gastro.pl/blog/kontrola-sanepidu-w-restauracji-wymagania-dokumenty-jak-sie-przygotowac/> (dostęp: 29.12.2023).

¹⁹ N. Ukleja-Sokołowska, Z. Bartuzi, *Alergia pokarmowa — sytuacja społeczna i prawna*, „Alergia–Asthma–Immunologia” 20, 2015 nr 2, s. 90.

nujące jej wybór przez konsumenta. Badanie przeprowadzono od 14 listopada do 27 grudnia 2023 roku za pośrednictwem formularza Google. Ankieta udostępniana była poprzez prywatny profil na Facebooku, a także w grupie tematycznej dotyczącej gastronomii, liczącej około 200 tys. członków. Ankieta była jednorazowa, zawierała zarówno pytania jednokrotnego, jak i wielokrotnego wyboru. W badaniu wzięło udział 203 uczestników, dwie ankiety zostały odrzucone z przyczyn formalnych. Wśród grup respondenckich przeważali mężczyźni (51,7%), osoby z miejscowości o liczbie mieszkańców z przedziału 10 001–50 000 (34,2%), a także osoby z dochodem *per capita* na poziomie 3001–5000 złotych (44,7%).

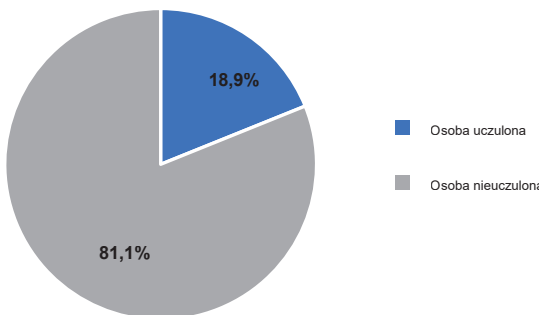
Blisko 70% respondentów stwierdziło, że nie zwraca uwagi na zawartość alergenów pokarmowych w czasie wizyty w lokalu gastronomicznym. Natomiast ponad 30% odpowiedziało twierdząco. Szczegółowe badania wykazały, że tylko 18,9% jest uczulonych (wykres 1).

Wykres 1. Stosunek respondentów do alergenów pokarmowych w gastronomii

Źródło: opracowanie własne.

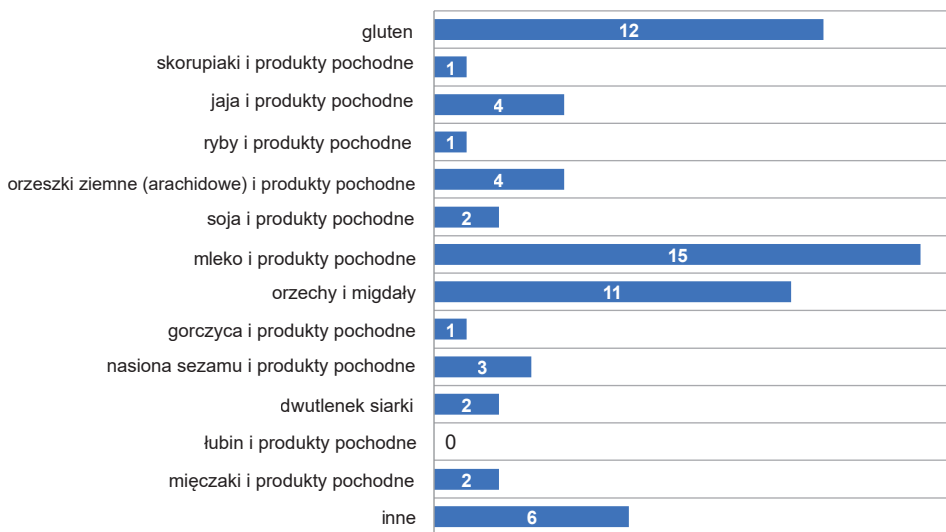
Odsetek uczulonych na określony alergen respondentów wynosił 18,9% ogółu badanych (wykres 2). Choć rezultat wynikły z badania wyraźnie przekracza zakładany w Polsce poziom 1–3%, to należy zwrócić uwagę, że respondenci mogli zaznaczać poszczególne opcje będące w rzeczywistości nietolerancją pokarmową, różniącą się od istoty alergii. Istotna z tego punktu widzenia jest informacja, że prawie co piąta osoba ma problemy związane z wchłanianym pożywieniem.

Wykres 2. Odsetek respondentów uczulonych oraz odsetek respondentów nieuczulonych

Źródło: opracowanie własne.

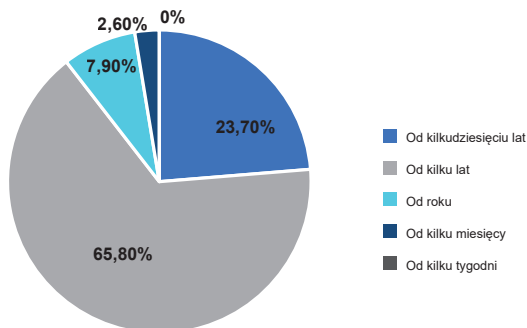
Zapytano 19% uczulonych respondentów, jakie alergeny powodują u nich dolegliwości (wykres 3). Z danych wynika, że dominującymi alergenami pokarmowymi są gluten, mleko i produkty pochodne, a także orzechy i migdały. Wśród wszystkich zaznaczonych odpowiedzi te stanowiły 59,3%. Wynika z tego, że uczulenie na nabiał, orzechy oraz gluten to dominujące czynniki alergenne w grupie badanej. Wśród grupy odpowiedzi „inne” (9,3% odpowiedzi) pojawiły się takie alergeny jak cytrusy, kiszonki, sery pleśniowe, dorsz, grzyby, czekolada, surowe jabłka oraz kapary. Część z nich poniekąd można zaliczyć do wspomnianych już grup alergenów. Nikt nie zaznaczył łubinu i produktów pochodnych, co czyni go najmniej popularnym wśród wyszczególnionych alergenów. Ze względu na płeć najczęściej uczulone są kobiety — 71%, ze względu na wiek dominuje przedział 21–29 lat (15 uczulonych, 39,4%), ze względu na miejsce zamieszkania najwięcej alergików żyje w miejscowościach z przedziału 50 001–200 000 mieszkańców (31,5%), a ze względu na średni dochód na głowę w rodzinie dominują grupa 3001–5000 złotych oraz grupa ponad 5000 złotych (obie po 12 osób, czyli 31,5% każda).

Wykres 3. Liczba zaznaczonych alergenów pokarmowych

Źródło: opracowanie własne.

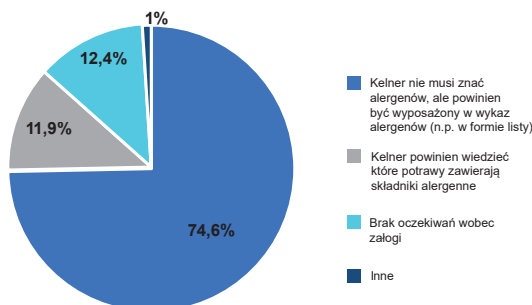
Niemalże 2/3 respondentów dolegliwości alergiczne odczuwa raptem od kilku lat (wykres 4). Jeśli przyjąć, że większość z badanej grupy to ludzie do dwudziestego dziewiątego roku życia, można założyć, że w stosunkowo nieodległej przeszłości to młodzi ludzie najczęściej diagnozowali u siebie uczulenie. Wedle danych osoby, o których mowa, stanowią 65,5% przypadków zdiagnozowania uczulenia w ciągu maksymalnie kilku lat. Co ciekawe, wśród uczulonych od kilkudziesięciu lat również dominują osoby poniżej trzydziestego roku życia, stanowiące przy tym 55,5%. Świadczy to o zmaganiu się z chorobą od wczesnych lat życia.

Wykres 4. Długość trwania zdiagnozowanej alergii pokarmowej

Źródło: opracowanie własne.

Zapytano respondentów o oczekiwania w kwestii alergenów pokarmowych wobec pracownika lokalu podejmującego interakcję z klientem (wykres 5). Jako przykład podano stanowisko kelnera, z racji bezpośredniego kontaktu. Odpowiedzi mają wskazać preferowane zachowanie pracownika chcącego poinformować klienta.

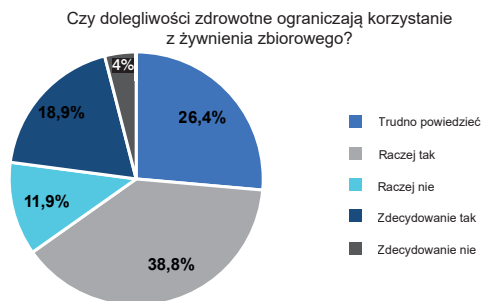

Wykres 5. Oczekiwania wobec pracownika lokalu gastronomicznego dotyczące alergenów pokarmowych w posiłku

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badania wskazują, że prawie $\frac{3}{4}$ respondentów nie wymaga znajomości alergenów wśród kelnerów. Istotna w tym przypadku jest dostępność wykazu alergenów do dyspozycji klienta. Spośród 30% uczulonych respondentów, którzy oczekują pełnej wiedzy pracownika na temat alergenów, 46% miało uczulenie na mleko. W dobie rozwijających się chorób alergicznych zadziwiający jest tak stosunkowo wysoki odsetek osób bez wymagań wobec pracowników — najczęściej byli to mężczyźni (80,7%) z miejscowości z populacją maksymalnie 50 tys. mieszkańców (50%). Wśród odpowiedzi „inne” pojawiły się sugestie dotyczące wypisania alergenów w menu oraz dysponowania przez kelnera listą alergenów, co *de facto* było istotą jednego z pytań.

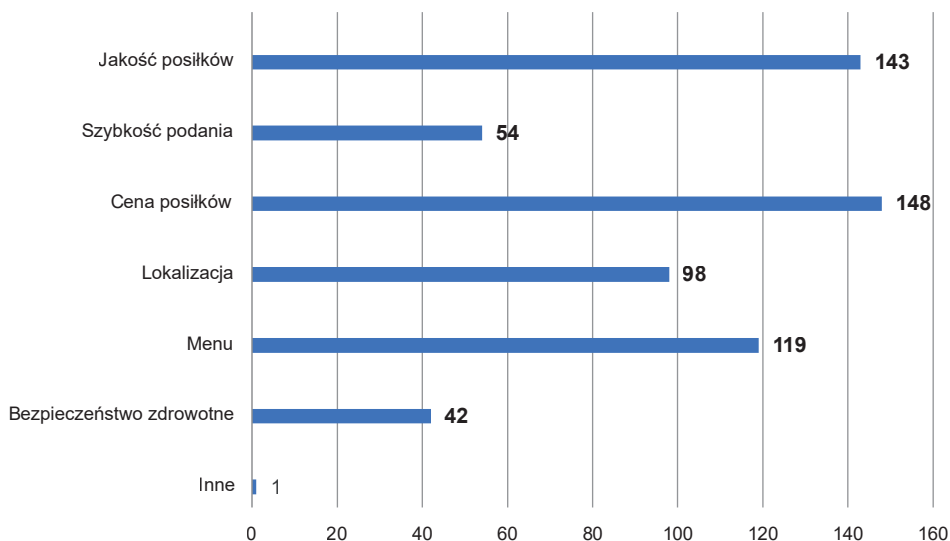
W kolejnym pytaniu zbadano opinie respondentów na temat ograniczeń w żywieniu zbiorowym powstałych w wyniku dysfunkcji gastrycznych (wykres 6). W tym celu posłużono się pięciostopniową skalą Likerta.

Wykres 6. Stosunek respondentów do problemu ograniczeń w żywieniu zbiorowym

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 58% respondentów wskazało opcje „zdecydowanie tak” i „raczej tak” — respondenci uważają, że dolegliwości zdrowotne ograniczają żywienie zbiorowe. Wśród tej grupy aż 74% jest alergikami. Tylko 16% nie zauważa problemu niebezpieczeństwa konsumpcji w lokalach gastronomicznych. Ta grupa prawdopodobnie może mieć wypracowane systemy radzenia sobie z własnym problemem zdrowotnym, chociażby poprzez samodzielne analizowanie składu zamawianego posiłku. Zapytano również respondentów o czynniki wyboru restauracji. Zastosowano przy tym kryteria: ceny, jakości, bezpieczeństwa, szybkości podania, lokalizacji, karty dań oraz opcję „inne” (wykres 7).

Wykres 7. Determinanty wyboru lokalu gastronomicznego przez konsumenta na podstawie wybranych cech

Źródło: opracowanie własne.

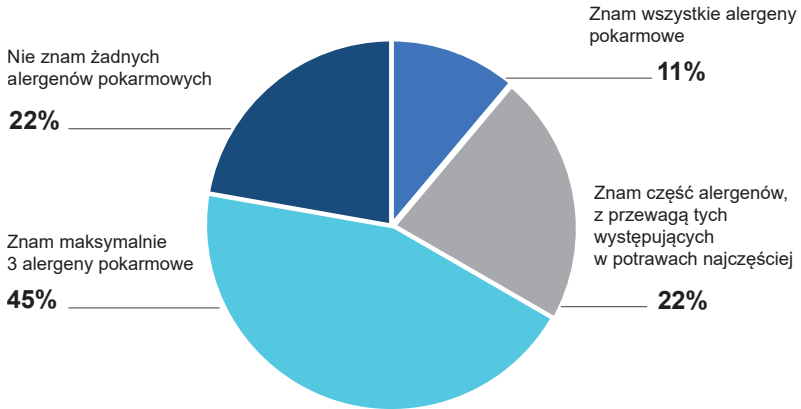
Okazało się, że wybór lokalu determinowały cena posiłków (24,4% ogółu), jakość posiłków (23,6%) oraz menu (19,6%). Pośród odpowiedzi, w których zaznaczano wielokrotnie, najczęściej korelowały ze sobą jakość posiłku, jego cena, lokalizacja oraz menu — 11,4% respondentów. Jest to informacja dla restauratorów, że te cechy najbardziej wpływają na wybór miejsca posiłku. Niewiele mniej, bo 8,4%, badanych uważa, że najbardziej pożądanymi cechami są jakość posiłku, cena oraz menu. Z kolei 7,4% badanych zaznaczyło opcje ceny, lokalizacji oraz menu. Przy wyborze restauracji 53% alergików kieruje się czynnikiem bezpieczeństwa.

Gotowość pracowników lokali gastronomicznych do wsparcia klientów z alergiami pokarmowymi w świetle badań własnych

Drugie badanie wykonano wśród pracowników restauracji, kawiarni oraz lokali typu fast food. Jego celem było zebranie danych na temat wiedzy pracowników o alergenach pokarmowych oraz sposobach radzenia sobie z klientami potrzebującymi informacji, a także opinii na temat szkoleń i bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach. W badaniu wzięło udział 69 respondentów — 100% z nich jest pracownikami przedsiębiorstw gastronomicznych. Zastosowano metodę badań bezpośrednich przy użyciu kwestionariusza ankietowego. Autor osobiście dotarł do pracowników sześciu lokali w dwóch miejscowościach — mieście powyżej 500 tys. mieszkańców oraz w mieście z 40 tys. mieszkańców. Badania wykonano od 15 listopada do 22 grudnia 2023 roku, wszystkie pytania w ankiecie były jednokrotnego wyboru. Odrzucono cztery kwestionariusze z przyczyn formalnych. Wśród badanych grup dominowali: kobiety (53,6%), grupa wiekowa 21–29 lat (75,3%), pracownicy restauracji (88,4%), osoby o wykształceniu średnim (72,4%) oraz kelnerzy (46,3%).

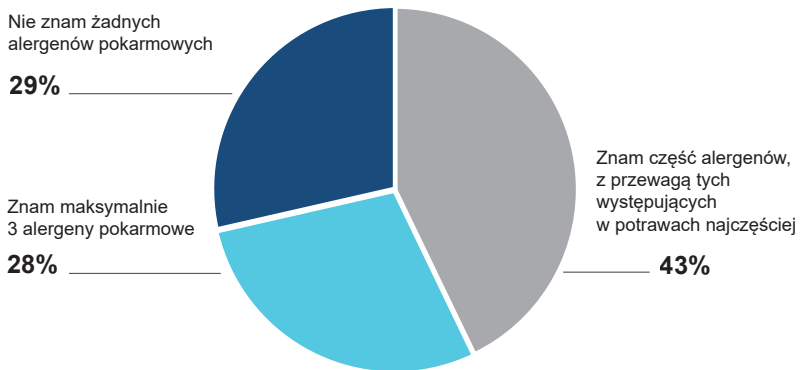
Z przeprowadzonych badań wynika, że tylko 14,4% pracowników zna wszystkie alergeny pokarmowe, 42% zna te, które najczęściej występują w potrawach, 35% zna maksymalnie trzy alergeny, a 9% pracowników nie potrafi wymienić ani jednego. W badaniu zwrócono uwagę na zajmowane stanowisko — istotna była też wiedza na ten temat w poszczególnych grupach pracowników (wykresy 8–11).

Z przeprowadzonych badań wynika, że najlepiej wyedukowaną grupą, jeżeli chodzi o znajomość alergenów przemysłowych, są kierownicy restauracji, połowa z nich bowiem zadeklarowała, że zna alergeny lub przynajmniej te, które występują w potrawach. Mimo wszystko zadowala postawa kelnerów — około 60% z nich zna więcej niż trzy alergeny oraz te, które przeważnie są w potrawach. Barmani i kucharze z kolei odstają na tym polu; w obu przypadkach mniej niż połowa zna powszechnie występujące w posiłkach alergeny pokarmowe. Co ciekawe, 70,2% kobiet uważa, że zna przynajmniej te najważniejsze alergeny najczęściej występujące w potrawach. U mężczyzn odsetek ten wynosi 43,7%, zatem można stwierdzić na podstawie badania, że to kobiety mają większą wiedzę na temat alergenów.

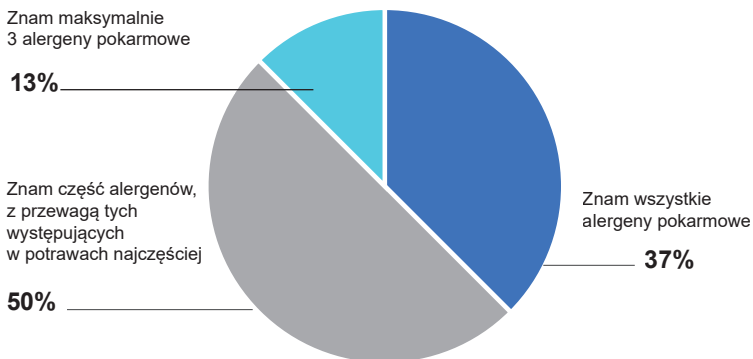
Wykres 8. Wiedza wśród kucharzy na temat alergenów pokarmowych

Źródło: opracowanie własne.

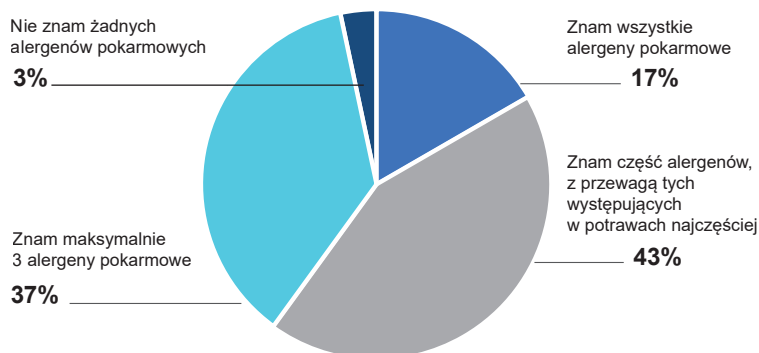
Wykres 9. Wiedza wśród barmanów na temat alergenów pokarmowych

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 10. Wiedza wśród kadry kierowniczej na temat alergenów pokarmowych

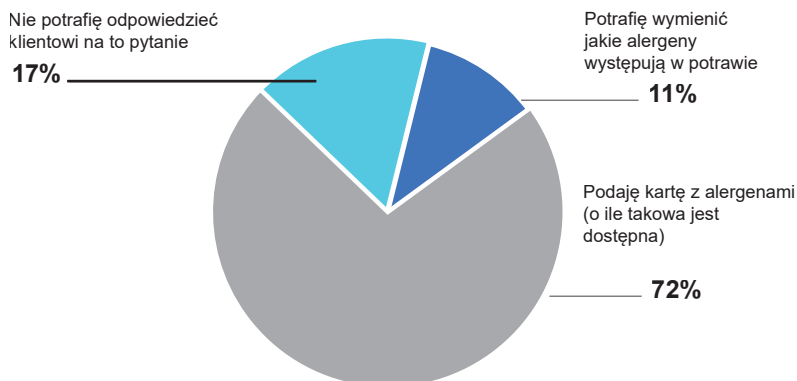
Źródło: opracowanie własne.

Wykres 11. Wiedza wśród kelnerów na temat alergenów pokarmowych

Źródło: opracowanie własne.

W sytuacji, kiedy klienci z alergią pokarmową oczekują wsparcia personelu, tylko 16% pracowników potrafi wymienić na życzenie klienta wszystkie alergeny występujące w potrawie, ponad 78% podaje wykaz alergenów, o ile jest on dostępny, a 6% pracowników nie potrafi odpowiedzieć klientowi na zadane pytanie. Ponadto zwrócono uwagę na zajmowane stanowisko — istotny jest sposób radzenia sobie z problemem ze względu na funkcje w jednostce (wykresy 12–15).

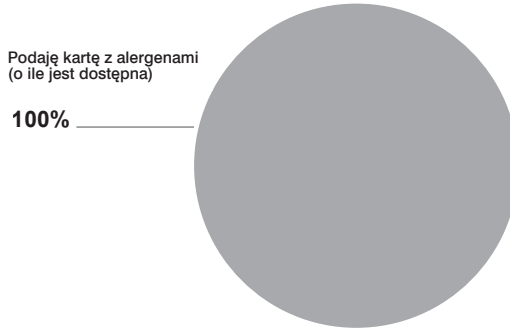

Wykres 12. Reakcja na pytanie klienta o alergeny pokarmowe — odpowiedzi kucharzy

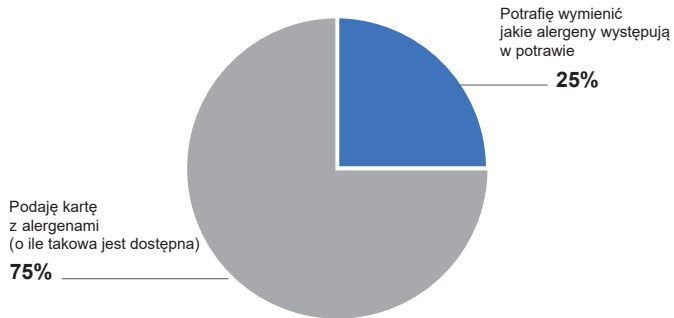
Źródło: opracowanie własne.

Z badania wynika, że w przypadku kierowników oraz barmanów 100% kadry wie, jak poradzić sobie z problemem, przynajmniej poprzez podanie karty. Trudną sytuację zidentyfikowano wśród kucharzy — nie znają alergenów, nie potrafią pomóc klientowi, 78,2% badanych potrzebuje do udzielenia odpowiedzi karty menu lub wykazu alergenów. Świadczy to o zasadności przepisów wprowadzonych w 2014 roku²⁰, wedle których — jak wcześniej wspomniano — wykaz alergenów jest obowiązkowym elementem wyposażenia restauracji.

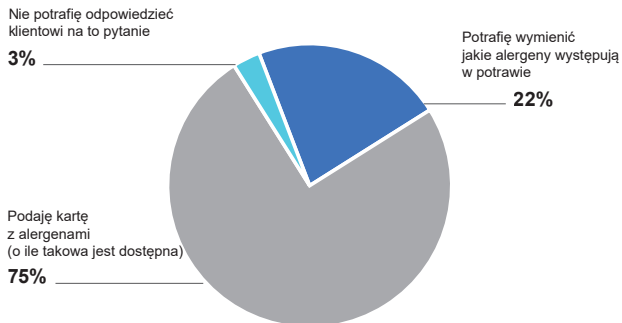
²⁰ *Sanepid w restauracji. Jakie wymogi musi spełnić lokal?*, <https://ristorio.com/sanepid-w-restauracji/> (dostęp 28.12.2023).

Wykres 13. Reakcja na pytanie klienta o alergeny pokarmowe — odpowiedzi barmanów
Źródło: opracowanie własne.

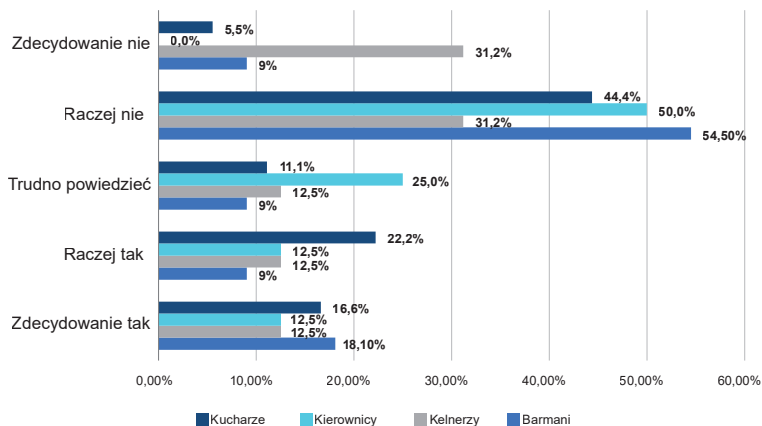

Wykres 14. Reakcja na pytanie klienta o alergeny pokarmowe — odpowiedzi kadry kierowniczej
Źródło: opracowanie własne.

Wykres 15. Reakcja na pytanie klienta o alergeny pokarmowe — odpowiedzi kelnerów
Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z badań (wykres 16), tylko 29% respondentów uznało, że szkolenia pozwoliły na wzbogacenie wiedzy niezbędnej do obsługi klientów z dysfunkcją alergiczną, zaś 57% badanych pracowników nie miało szkoleń lub też nie zdobyło odpowiedniej wiedzy. Dokonano również podziału ze względu na piastowane stanowisko.

Wykres 16. Opinia poszczególnych grup na temat szkoleń dotyczących alergenów pokarmowych w ich pracy

Źródło: opracowanie własne.

Aż 60,7% pracowników mających kontakt z konsumentem zaznaczyło odpowiedź „zdecydowanie nie” oraz „raczej nie”. Zadeklarowane przez uczestników braki w szkoleniach są sygnałem, że w prowadzonych już treningach, szkoleniach oraz praktykach należy wprowadzić więcej wątków związanych z alergenami pokarmowymi. W kwestii bezpieczeństwa żywienia pod kątem alergenów pokarmowych sytuacja z pozycji pracownika wygląda zupełnie inaczej. W pytaniu o bezpieczeństwo uczulonych na alergeny pokarmowe również użyto pięciostopniowej skali odpowiedzi oraz również dokonano podziału ze względu na piastowane stanowisko. Blisko 70% pracowników (zarówno kucharzy, jak i kelnerów) stwierdziło, że w lokalach gastronomicznych, w których pracują ankietowani, klienci z alergią są bezpieczni (27,5% — „zdecydowanie tak”, 42% — „raczej tak”, 18,8% — „trudno powiedzieć”, 10,1% — „raczej nie” oraz 1,4% — „zdecydowanie nie”).

Podsumowanie

Alergie pokarmowe to problem dotyczący coraz większej części społeczeństw, zwłaszcza w krajach rozwiniętych. Jest to choroba cywilizacyjna XXI wieku, a skala jej występowania nieustannie rośnie. Badania przeprowadzone na grupie konsumentów wskazują, że niemal 20% ogółu to alergicy lub osoby cierpiące na

nadwrażliwość pokarmową. Z uwagi na to, że większość pracowników mających bezpośredni kontakt z klientem lokalu gastronomicznego nie jest w stanie w pełni samodzielnie odpowiedzieć na pytanie o alergeny pokarmowe, można założyć, że wiedza kadr w tej kwestii jest niewystarczająca wobec narastającego problemu. Nie podważają tej tezy szkolenia na temat alergenów — w każdej kategorii pracowników gastronomii występują odpowiedzi o niezadowoleniu z tych szkoleń. Jest to swoisty powód do obaw dla alergików, kadry bowiem przy wybrakowanej wiedzy nie są w stanie fachowo i rzetelnie poinformować konsumenta o zagrażających zdrowiu i życiu alergenach pokarmowych zawartych w posiłkach. Proponowanym rozwiązaniem tego problemu jest wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla kadry zarządzającej. Życie ludzkie jest najważniejsze, w związku z czym rolą menedżerów restauracji jest zapewnienie bezpieczeństwa klientom z dysfunkcjami gastrycznymi.

Bibliografia

- Alergie pokarmowe i wziewne*, Diagnostyka.pl, <https://diag.pl/pacjent/alergie-pokarmowe-i-wziewne/Co-to-jest-atopia?>, Emotopic.pl, <https://emotopic.pl/porady/co-to-jest-atopia/>.
- Czernecki T., Targoński Z., *Alergeny i alergie pokarmowe*, „Żywność” 2002, nr 1 (30), s. 19–33.
- Duchnowska E., *Jak informować o alergenach w lokalu gastronomicznym*, *Gastrowiedza*, 24.10. 2018, <https://gastrowiedza.pl/baza-wiedzy/zarządzanie-lokałem/jak-informowac-o-alergenach-w-restauracji>.
- Fałek A., *Kontrola sanepidu w restauracji — wymagania, dokumenty, jak się przygotować?*, *Gastro.pl*, <https://www.gastro.pl/blog/kontrola-sanepidu-w-restauracji-wymagania-dokumenty-jak-sie-przygotowac/>.
- Fałek A., *Restauracja przyjazna alergikom — jak zadbać o potrzeby gości z alergiami?*, *Gastro.pl*, <https://www.gastro.pl/blog/restauracja-przyjazna-alergikom-jak-zadbac-o-potrzeby-gosci-z-alergiami/>.
- Kucharek I., Pohorecka M., *Zacznijmy ab ovo — definicje i pojęcia alergologiczne*, [w:] *Algorytmy postępowania w alergologii dziecięcej*, red. J. Sybilski, Warszawa 2021, s. 13–22.
- Mylek D., *Alergie*, Warszawa 2010.
- Podpolska-Borucka P., Zapór J., *Alergeny*, Powiatowa Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna w Pile, <https://www.gov.pl/web/psse-pila/alergeny>.
- Protasiewicz M., Iwaniak A., *Alergie pokarmowe i alergenы żywności*, „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” 47, 2014, nr 2, s. 237–242.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004. Tekst mający znaczenie dla EOG (Dz.Urz. UE z 2011 r. L 304/18).
- Rutkowska A., *Skąd się biorą alergie?*, *Doz.pl*, 1.05.2018, https://www.doz.pl/czytelnia/a13610-Skad_sie_biora_alergie.
- Samoliński B., Raciborski F., Tomaszewska A., Borowicz J., Samel-Kowalik P., Walkiewicz A., Jakubik N., Marszałkowska J., Krzych-Fałta E., Lusawa A., Trzpił L., Gutowska J., Lipiec A., Rapijko P., *Częstość występowania alergii w Polsce — program ECAP*, „Alergoprofil” 3, 2008, nr 4, s. 26–28.

- Sanepid w restauracji. Jakie wymogi musi spełnić lokal?*, <https://ristorio.com/sanepid-w-restauracji/>.
Skutki pandemii COVID-19 dla branży gastronomicznej, Pwc.pl, <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/skutki-pandemii-covid-19-dla-branzy-gastronomicznej.html>.
- Statistics and Figures Allergy Prevalence: Useful facts and figures*, AllergyUK, <https://www.allergyuk.org/about-allergy/statistics-and-figures/>.
- Ukleja-Sokołowska N., Bartuzi Z., *Alergia pokarmowa — sytuacja społeczna i prawna*, „Alergia–Astma–Immunologia” 20, 2015, nr 2, s. 88–93.
- Wiernicka A., Matuszczyk M., Kierkuś J., *Alergia pokarmowa — aktualny stan wiedzy*, Podyplomie.pl, 3.2016, <https://podyplomie.pl/pediatrics/22144,alergia-pokarmowa-aktualny-stand-wiedzy>.
- Witek L., Szalonka K., *Alergie pokarmowe i ich wpływ na rozwój rynku żywności funkcjonalnej i ekologicznej*, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2016, nr 16 (65), s. 128–140.

Natalia Mackiewicz

ORCID: 0009-0003-1334-6502

Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.2>

Porównanie wpływu internetowych i tradycyjnych form reklam na konsumentów sklepów kosmetycznych w Polsce

JEL Classification: M31, M37

Słowa kluczowe: komunikacja marketingowa, reklama internetowa, reklama tradycyjna, branża kosmetyczna

Key words: marketing communication, online advertising, traditional advertising, cosmetics industry

Abstrakt: Niniejsza praca została napisana na podstawie badań wtórnych, czyli analizy dostępnych danych statystycznych oraz raportów dotyczących reklamy oraz branży kosmetycznej. Dodatkowo przeprowadzono badania pierwotne, których celem było porównanie wpływu reklamy internetowej i reklamy tradycyjnej na konsumentów sklepów kosmetycznych w Polsce. Badanie zostało wykonane w listopadzie i w grudniu 2023 roku na próbie 314 respondentów, ostatecznie do analizy zakwalifikowano 280 kwestionariuszy. Ankietowani stwierdzili, że najbardziej zachęcającą do zakupu formą reklamy jest ta, która pojawia się w mediach społecznościowych takich jak Facebook, Instagram czy TikTok. Ponadto aż 71% respondentów odpowiedziało, że reklama internetowa zachęca ich do zakupu kosmetyku, którego nie mieli zamiaru kupić. W przypadku reklamy tradycyjnej było to zaledwie 35%. Jeśli chodzi o stosunek respondentów do prezentowanej klasyfikacji reklamy, zdecydowanie bardziej pozytywnie odbierana jest reklama internetowa — 20 punktów procentowych więcej odpowiedzi niż w przypadku reklamy tradycyjnej (stosunek zdecydowanie pozytywny lub raczej pozytywny).

Comparison of the impact of online and traditional forms of advertising on consumers of cosmetic stores in Poland

Abstract: The present work was written on the basis of secondary research, the analysis of available statistical data and reports on advertising and the cosmetics industry. In addition, primary research was carried out to compare the impact of online and traditional advertising on consumers of cosmetic stores in Poland. The survey was conducted on a sample of 314 respondents, where 280 were qualified for the survey, in November and December 2023. The respondents said that the

most encouraging form of advertising is the one that appears in social media such as Facebook, Instagram, TikTok and etc. In addition, as many as 71% of respondents answered that online advertising encourages them to buy a cosmetic that they did not intend to buy. In the case of traditional advertising, it was only 35%. As for the attitude of respondents to the presented classification of advertising, internet advertising is much more positively perceived — 20 percent more answers than in the case of traditional advertising (definitely positive attitude or rather positive attitude).

Wstęp

Opracowanie skutecznej strategii marketingowej jest jednym z najważniejszych elementów prowadzenia firmy. Strategia marketingowa pomaga w osiągnięciu satysfakcjonujących wyników finansowych oraz pozwala stworzyć pożądany wizerunek firmy. Celami artykułu są analiza poziomu świadomości wpływu komunikacji marketingowej konsumentów sklepów kosmetycznych oraz wykazanie różnic między poziomem skuteczności reklam tradycyjnych i internetowych. Artykuł powstał na bazie studiów literaturowych oraz badań pierwotnych przeprowadzonych w listopadzie i grudniu 2023 roku metodą badania kwestionariuszowego przy użyciu ankiety internetowej gwarantującej anonimowość. Badanie zostało przeprowadzone na próbie 314 respondentów — mieszkańców Polski — z czego 280 osób zakwalifikowało się do wypełnienia dalszej części kwestionariusza. Badania zostały przeprowadzone wśród osób, które dokonują zakupu różnego rodzaju kosmetyków, zarówno w sklepach stacjonarnych, jak i internetowych, przynajmniej raz w roku. W badaniu wzięły udział osoby powyżej piętnastego roku życia. Ze względu na specyfikę badanej branży 75% ankietowanych stanowiły kobiety, a 25% — mężczyźni. Tabela 1 pokazuje strukturę wiekową ankietowanych. Spośród nich 72% jako miejsce zamieszkania wskazało miasto powyżej 50 tys. mieszkańców (26% — od 50 tys. do 150 tys. mieszkańców, 17% — od 150 tys. do 500 tys., a 29% — powyżej 500 tys. mieszkańców). W 95% udział w ankiecie wzięły osoby o wykształceniu średnim, zasadniczym zawodowym lub wyższym, 34% pytanych określa siebie jako osobę uczącą się, a 3% — jako bezrobotną. Po-

Tabela 1. Struktura wiekowa próby badawczej

Grupa wiekowa	Liczebność	Udział (w %)
15–20	65	23
21–30	67	24
31–40	52	19
41–50	61	22
51–60	32	11
60+	3	1

Źródło: opracowanie własne.

zostali respondenci pracują na etacie, na umowie-zleceniu bądź prowadzą własną działalność gospodarczą. Aż 64% ankietowanych stwierdziło, że zarabia więcej niż 3000 zł netto miesięcznie.

Efektywność komunikacji marketingowej

Według J. Douglasa Johnsona reklamie należy przydzielić następujące funkcje: prezentacyjne, kontrastujące, perswazyjne oraz kwalifikacyjne¹. W. Koźlak pisał: „Reklama powinna pełnić następujące funkcje: zwracać uwagę, wzbudzać zainteresowanie i chęć posiadania produktu oraz nakłaniać do działania²”. W kontekście reklamy niezwykle ważna jest jej skuteczność. Literatura podkreśla, że istotne jest rozróżnienie skuteczności i efektywności. Są to terminy nieco odmienne, lecz ze sobą powiązane. Według źródeł, błąd w rozumieniu tych dwóch terminów może wynikać z tłumaczenia z języka angielskiego, gdzie *efficiency* oznacza skuteczność, a *effectiveness* — efektywność³. Zastosowanie obu wymienionych wyżej kryteriów pomoże przedsiębiorstwu osiągnąć zamierzone cele i efekty. Nowe technologie wykorzystywane w komunikacji marketingowej zdobywają coraz większą popularność dzięki zastosowaniu interaktywności oraz personalizacji treści. Światowa grupa użytkowników internetu rośnie z każdym rokiem i w 2022 roku wyniosła aż 4,95 mld ludzi⁴. Dlatego internetowe formy reklamy zaczynają być chętniej wykorzystywane⁵. Według raportu IAB⁶ w 2021 roku rynek reklamy online przekroczył wartość 6 mld zł, co oznaczało wzrost o 20%. Przykładem zwiększającego się zainteresowania reklamami internetowymi może być analiza stosowania kampanii reklamowych na platformie YouTube⁷. P. Kręt wskazuje, że nie tylko ważne jest tworzenie wartościowych treści przez profile marek, lecz także współpraca ze znanymi osobami w internecie:

W ciągu 3 lat liczba wyświetleń filmów umieszczonych na YouTube i mających związek z branżą kosmetyczną wzrosła z 300 do 700 milionów wyświetleń miesięcznie. Codziennie ponad 75 godzin filmów na temat urody i kosmetyków jest przesyłanych do serwisu. Na rok 2014 jedynie 3% z 14,9 miliardów wyświetleń wszystkich treści związanych z branżą kosme-

¹ P.H. Lewiński, *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999, s. 26.

² W. Koźlak, *Reklama w ekologii*. Część 3, „Problemy Ekologii” 11, 2007, nr 4, s. 199–206.

³ A. Kamińska, P. Kopczyński, *Skuteczność tradycyjnych form komunikacji marketingowej przedsiębiorstw/Efficiency of traditional forms of marketing communication of enterprises*, „Zarządzanie. Teoria i praktyka” 14, 2015, nr 4.

⁴ S. Kemp, *Digital 2022: Global overview report*, Data Reportal, 26.01.2022, <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> (dostęp: 10.12.2023).

⁵ M. Habryń, *Formy reklamy w Internecie*, [w:] *Estetyka reklamy*, red. M. Ostrowicki, Kraków 2022.

⁶ IAB Polska, *Raport strategiczny. Internet 2021/2022*, 2022, <https://www.iab.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Raport-Strategiczny-2022.pdf> (dostęp: 10.12.2023).

⁷ P. Kręt, *Kampanie marketingowe na Youtube na przykładzie branży kosmetycznej*, „Management and Quality — Zarządzanie i jakość” 2, 2020, nr 1.

tyczną było tworzonych i kontrolowanych przez popularne marki kosmetyczne, reszta była generowana przez użytkowników⁸.

Pisze też, że:

Inwestowanie w kampanie reklamowe na YouTube dla branży kosmetycznej jest niezwykle opłacalne. Mogą one w łatwy sposób zwiększyć świadomość marki i pomóc pozyskać nowych klientów. Największe efekty przynosi połączenie tradycyjnych form z nowym trendem reklamowania poprzez recenzje liderów opinii. Dzięki możliwości kierowania reklam, marka może mieć pewność, że jej komunikat trafi w odpowiednie miejsce. Dodatkowa współpraca z twórcami treści na YouTube pozwala budować więź i zaufanie między przedsiębiorstwem, a konsumentami⁹.

Reklama w branży kosmetycznej

Niezwykle ważne jest dobranie właściwej strategii promocyjnej w branży kosmetycznej. Pozwala to na dotarcie do właściwego segmentu klientów, który może wydawać się dość jednorodny. Do 2024 roku obserwowano, że marki kosmetyczne promowane były w formie reklamy tradycyjnej oraz reklamy internetowej. Według artykułu Zenith¹⁰ — agencji mediowej ROI¹¹ — w 2018 roku w Polsce jeszcze przeważała reklama telewizyjna, a w 2019 roku po raz pierwszy dominowała reklama internetowa (wzrost o 41% względem roku poprzedniego). Z badań wynika, że w 2021 roku wydatki na reklamę przekroczyły 0,5 mld złotych dla branży kosmetycznej¹². Badania wykazały, że w 2021 roku reklama internetowa stanowiła aż 50% wszystkich wydatków na reklamę w branży kosmetycznej¹³. W tym samym czasie udział telewizji w reklamie zmniejszył się do 35%. Jednocześnie, jak wynika z analizy źródeł wtórnych, konsumenci wciąż wolą kupować kosmetyki w drogerii niż przez internet¹⁴. W tym przypadku skuteczna może okazać się współpraca z influencerami, którzy przy okazji testowania danego produktu umiejętnie go zaprezentują i zachęcą do zakupu w sieci.

Wyniki badań

W pierwszej części badania respondentom zostały zadane dwa pytania kwalifikujące (tabela 2). Respondenci bowiem powinni być konsumentami sklepów kosmetycznych zarówno stacjonarnych, jak i internetowych.

⁸ *Ibidem*, s. 10.

⁹ *Ibidem*, s. 11.

¹⁰ Zenith. The ROI Agency, *Zenith: Wzrost wydatków reklamowych w sektorze Beauty dzięki e-commerce i digital*, 19.11.2019, <https://www.zenithmedia.pl/zenith-wzrost-wydatkow-reklamowych-w-sektorze-beauty-dzieki-e-commerce-digital/> (dostęp: 16.12.2023).

¹¹ *Return on investment* (ang. zwrot z inwestycji).

¹² *Jak zmienia się reklama w branży beauty?*, Jellinek.pl, <https://jellinek.pl/wpis/100,jak-zmienia-sie-reklama-w-branzy-beauty/> (dostęp: 1.01.2024).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

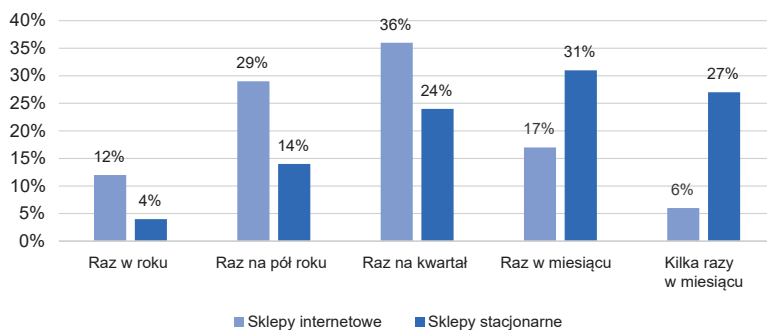
Tabela 2. Pytania zadane respondentom w pierwszej części badania

	TAK	NIE
1. Czy zdarza się państwu kupować kosmetyki w sklepie stacjonarnym?	301 (95%)	13 (5%)
2. Czy zdarza się państwu kupować kosmetyki w sklepie internetowym?	280 (93%)	21 (7%)

Źródło: opracowanie własne.

Analiza odpowiedzi na powyższe pytania pozwoliła wyłonić grupę ankietowanych zakwalifikowanych do badania.

Następnie zostały im zadane pytania mające na celu porównanie częstotliwości zakupów kosmetyków w sklepach internetowych i sklepach stacjonarnych (wykres 1). Z odpowiedzi wynika, że respondenci najchętniej kupują kosmetyki stacjonarnie raz w miesiącu, a przez internet — raz na kwartał. Rzadko zdarza się, aby badani mieli kupować kosmetyki przez internet kilka razy w miesiącu, w przeciwieństwie do zakupów stacjonarnych — uważa tak odpowiednio 6% i 27% respondentów. Ponadto badanie wykazuje, że kobiety są skłonne częściej kupować kosmetyki niż mężczyźni. Przykładowo 55% kobiet kupuje kosmetyki stacjonarnie częściej niż raz na pół roku, gdy odsetek mężczyzn w tej samej kategorii wynosi 37%.

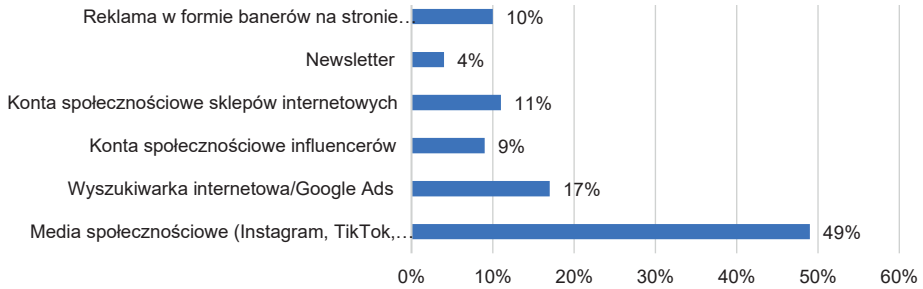

Wykres 1. Częstotliwość zakupów kosmetyków w sklepach internetowych i sklepach stacjonarnych

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wykresu dotyczącego częstotliwości zakupu kosmetyków pozwala na lepsze zrozumienie preferencji konsumentów wpływających na wybór danego kanału sprzedaży.

W dalszej części kwestionariusza zapytano ankietowanych, jak często zauważają wybrane formy reklam tradycyjnych oraz internetowych (wykres 2). Zdecydowana większość oznajmia, że najczęściej przez nich zauważaną formą reklamy internetowej są reklamy w mediach społecznościowych — 49%. Na następnym miejscu pod względem odsetka odpowiedzi plasuje się reklamowanie produktów kosmetycznych poprzez wyszukiwarkę internetową lub Google Ads — 17%. Reszta odpowiedzi procentowo rozkłada się dość równomiernie: 11%, 10%, 9%, 4%.

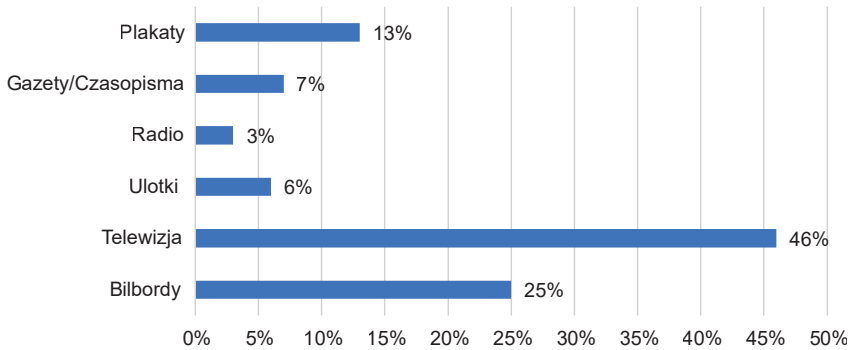

Wykres 2. Najczęściej zauważane przez ankietowanych formy reklamy internetowej

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiony wykres pomaga zrozumieć, która forma reklamy internetowej skupia największą uwagę konsumentów sklepów kosmetycznych.

Jeśli chodzi o reklamy tradycyjne (wykres 3), przeważającą część odpowiedzi stanowi reklama w telewizji — aż 46%. Następnie 25% to reklama w formie billboardów, a 13% — w formie plakatów. Nieznaczną część odpowiedzi stanowią reklamy w gazetach lub czasopismach, ulotki oraz reklamy radiowe.

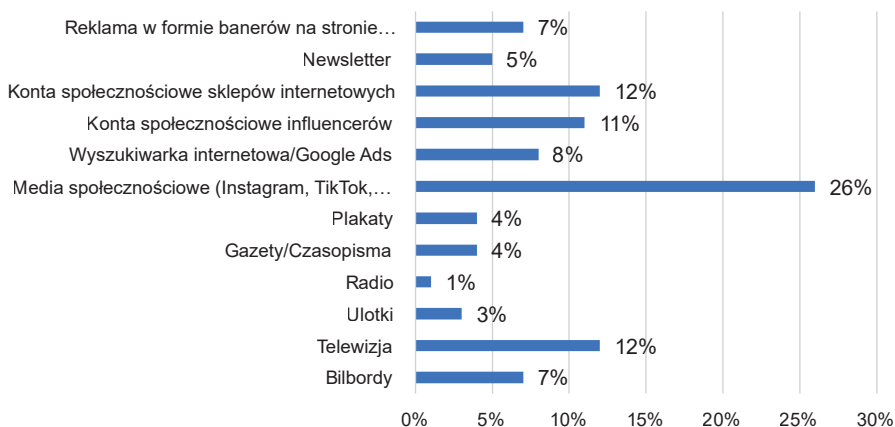

Wykres 3. Najczęściej zauważane przez ankietowanych formy reklamy tradycyjnej

Źródło: opracowanie własne.

Analiza powyższego wykresu umożliwia wyłonienie najefektywniej docierającej do odbiorców formy reklamy tradycyjnej.

Jak się okazuje, najbardziej zachęcającą formą reklamy (wykres 4) są media społecznościowe z przeważającym odsetkiem odpowiedzi 26%. Ponad połowa ankietowanych, którzy tak uważają (63%), to osoby w wieku od 15 do 30 lat. Wszyscy odpowiadający, którzy uważają, że reklama w mediach społecznościowych jest najbardziej zauważalną formą, twierdzą, że jest ona również jedną z najbardziej zachęcających do zakupu. Najgorzej w klasyfikacji reklam internetowych wypada newsletter — jedynie 7% respondentów uważa tę formę za najbardziej zachęcającą do zakupu. Osoby, które twierdzą, że najbardziej zachęcającą formą jest reklama w telewizji, to aż w 82% osoby powyżej trzydziestego pierwszego roku życia.

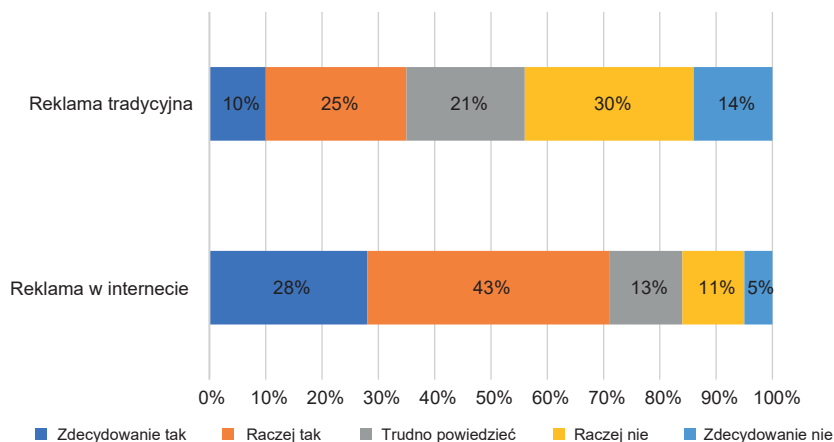
Wykres 4. Najbardziej zachęcająca do zakupu forma reklamy

Źródło: opracowanie własne.

Analizując powyższy wykres, można wnioskować, że pod względem zachęcania do zakupu reklamom internetowym obecnie dorównuje tylko telewizja, która w powyższym pytaniu kwestionariuszowym jako jedyna z form reklam tradycyjnych przekroczyła 10% odpowiedzi ankietowanych.

W kolejnym prezentowanym pytaniu (wykres 5) ankietowani stwierdzają, że do zakupu kosmetyku, którego nie mieli zamiaru kupić, bardziej zachęca ich reklama internetowa — 71% (28% — zdecydowanie tak, 43% — raczej tak) — niż tradycyjna — 35% (10% — zdecydowanie tak, 25% — raczej tak).

Powyższy wykres pozwala ocenić, która forma reklamy jest bardziej skuteczna w przypadku impulsywnych decyzji podejmowanych przez konsumentów.

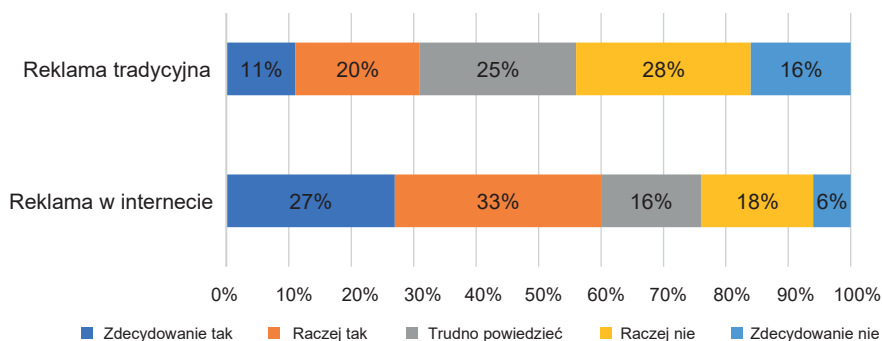

Wykres 5. Forma reklamy zachęcająca ankietowanego do zakupu kosmetyku, którego nie miał zamiaru kupić

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie prezentują się odpowiedzi na następane pytanie: „Czy zdarza się państwu kupić więcej kosmetyków, niż zakładali państwo po zobaczeniu danej reklamy?” (wykres 6). W 60% (27% — zdecydowanie tak, 33% — raczej tak) reklama internetowa zachęca konsumenta do zakupu większej ilości kosmetyków. Gorzej prezentuje się sytuacja w przypadku reklamy tradycyjnej, twierdząco bowiem odpowiada zaledwie 31% ankietowanych (11% — zdecydowanie tak, 20% — raczej tak).

Otrzymane dane umożliwiają ocenę, która z omawianych form reklamy wpływa na zwiększenie ilości zakupionych kosmetyków przez konsumentów.

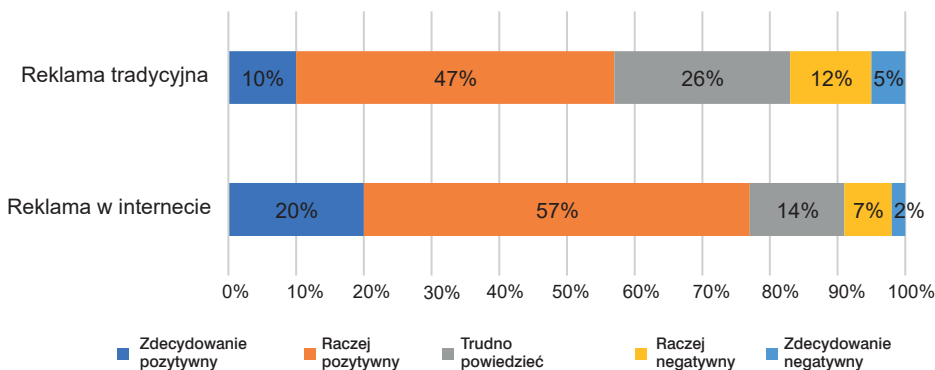

Wykres 6. Odpowiedź na pytanie, czy reklama zachęca ankietowanego do zakupu większej ilości kosmetyków, niż zakładał pierwotnie

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli chodzi o stosunek konsumentów do reklam internetowych i tradycyjnych (wykres 7), respondenci bardziej przychylnie podchodzą do reklam internetowych — 20% więcej odpowiedzi niż w przypadku reklam tradycyjnych.

Analiza powyższego wykresu pozwala zrozumieć preferencje i reakcje konsumentów względem reklamy internetowej i reklamy tradycyjnej oraz pomaga ocenić efektywność obu form.

Wykres 7. Stosunek ankietowanych do reklam internetowych i tradycyjnych

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Analiza przedstawionych wyników badania oraz omówienie literatury w poprzednich częściach artykułu pozwalają na sformułowanie następujących wniosków, które pomagają w ocenie wpływu reklam internetowych i tradycyjnych na konsumentów sklepów kosmetycznych.

Reklama w branży kosmetycznej bardzo dynamicznie się rozwija, a wydatki na jej formę online z roku na rok rosną. Dlatego popularność internetowych form reklamy i nakłady pieniężne na nie wzrastają. Większość badanych wskazywała, że nie tylko bardziej pozytywnie odbierają reklamy internetowe, lecz także odczuwają, że wywierają one na nich większy wpływ w momencie, gdy dokonują oni wyborów konsumenckich. Wśród reklam tradycyjnych można wymienić dwie formy, które w obecnych czasach są jeszcze w stanie konkurować z reklamą internetową. Według przeprowadzonego badania aż 46% ankietowanych uważa, że reklama w telewizji jest najczęściej przez nich zauważana, a 25% twierdzi, iż są to billboardy. Ponadto, według ankietowanych, reklama w telewizji w podobnym stopniu jak reklama na kontach społecznościowych sklepów internetowych i reklama na kontach społecznościowych influencerów zachęca do zakupu kosmetyku.

Bibliografia

- Brylew T., *Rola internetowych kanałów w komunikacji marketingowej*, „Humanizacja Pracy” 52, 2019, nr 4, s. 59–73.
- Habryń M., *Formy reklamy w Internecie*, [w:] *Estetyka reklamy*, red. M. Ostrowicki, Kraków 2022, s. 285–294.
- IAB Polska, *Raport strategiczny. Internet 2021/2022*, 2022, <https://www.iab.org.pl/wp-content/uploads/2022/06/Raport-Strategiczny-2022.pdf>.
- Jak zmienia się reklama w branży beauty?*, Jellinek.pl, <https://jellinek.pl/wpis/100.jak-zmienia-sie-reklama-w-branzy-beauty/>.
- Kaczmarczyk S., *Podstawowa klasyfikacja komunikacji marketingowej*, „Marketing i Zarządzanie” 2015, nr 39, s. 33–43.
- Kamińska A., Kopczyński P., *Skuteczność tradycyjnych form komunikacji marketingowej przedsiębiorstw/Efficiency of traditional forms of marketing communication of enterprises*, „Zarządzanie. Teoria i praktyka” 14, 2015, nr 4, s. 51–59.
- Kemp S., *Digital 2022: Global overview report*, Data Reportal, 26.01.2022, <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>.
- Koźlak W., *Reklama w ekologii. Część 3*, „Problemy Ekologii” 11, 2007, nr 4, s. 199–206.
- Kręt P., *Kampanie marketingowe na Youtube na przykładzie branży kosmetycznej*, „Management and Quality — Zarządzanie i jakość” 2, 2020, nr 1, s. 5–13.
- Lewiński P.H., *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999.
- Major Study Identifies Substantial Beauty Industry Disparities on YouTube*, Pixability.com, 2.04.2014, <https://www.pixability.com/recent-press-releases/study-beauty-industry-youtube-2014/>.
- Malinowska M., *Efektywność i skuteczność komunikacji marketingowej*, Warszawa 2015.
- Wiktor J.W., *Promocja. System komunikacji przedsiębiorstwa z rynkiem*, Warszawa 2006.
- Zenith. The ROI Agency, *Zenith: Wzrost wydatków reklamowych w sektorze Beauty dzięki e-commerce i digital*, 19.11.2019, <https://www.zenithmedia.pl/zenith-wzrost-wydatkow-reklamowych-w-sektorze-beauty-dzieki-e-commerce-digital/>.

Magdalena Lesiak

ORCID: 0000-0003-1320-4961

Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.3>

Analiza wartości rynkowej spółek groszowych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych (GPW) w Warszawie

Słowa kluczowe: analiza ekonomiczno-finansowa, narzędzia statystyczne, wartość księgowa i wartość rynkowa, GPW w Warszawie, akcje groszowe

Keywords: economic and financial analysis, statistical tools, book and market value, Warsaw Stock Exchange, penny shares

Abstrakt: Celem opracowania jest rozpoznanie wartości rynkowej spółek notowanych na GPW w Warszawie ze szczególnym uwzględnieniem tych podmiotów, których wartość księgowa na tyle przewyższa wartość rynkową, że ich akcje można uznać za groszowe. Artykuł obejmuje badania własne, toteż nakreślona została hipoteza, iż akcje groszowe spółek notowanych na GPW w Warszawie, stanowiąc o ich niedowartościowaniu względem kondycji finansowej, tworzą istotny spekulacyjny sygnał zakupowy dla inwestorów, co powoduje w dłuższej perspektywie wzrost wartości spółki na rynku. Przeprowadzone badania obejmują analizę ekonomiczno-finansową dotyczącą aspektu wartości rynkowej oraz analizę porównawczą i miary statystyczne. Otrzymane wyniki wykazały, że nie można dostrzec wyraźnego spekulacyjnego impulsu zakupowego, który wywoływałby w dłuższej perspektywie wzrost wartości spółki na rynku. Jednak pomimo istniejących fluktuacji w badanych obszarach, nie ma podstaw do jednoznacznego stwierdzenia, że zamysł dokonania inwestycji w tak zwane spółki groszowe, będzie nietrafny. Jednocześnie należy mieć na względzie, że ten rodzaj inwestycji związany jest z wysokim ryzykiem, na przykład ze względu na ograniczoną płynność.

Analysis of the market value of penny companies listed on the Warsaw Stock Exchange (WSE)

Abstract: The purpose of the analysis is to identify the market value of companies listed on the Warsaw Stock Exchange, with particular emphasis on those entities whose book value exceeds the market value so much that their shares can be considered as penny. The article includes own research, therefore the hypothesis was outlined that penny shares of companies listed on the Warsaw Stock Exchange, constituting their undervaluation in relation to the financial condition, create a significant speculative buying signal for investors, causing an increase in the company's value on the market in the long run. The conducted research includes an economic and financial analysis concerning the aspect of market value, as well as a comparative analysis and statistical measures. The

obtained results showed that there was no clear speculative impulse to buy that would cause an increase in the company's value on the market in the long run. However, despite the existing fluctuations in the studied areas, there is no basis for an unequivocal statement that the idea to invest in the so-called penny companies will be misplaced. At the same time, it should be borne in mind that this type of investment is associated with high risk, e.g. due to limited liquidity.

Wprowadzenie i metodologia badań

Akcje są instrumentem finansowym notowanym na rynku kapitałowym o cennie udziałowej. Instrument ten reprezentuje część kapitału zakładowego i potwierdza uczestnictwo w spółce¹. Innymi słowy, akcje można najprościej określić jako papier wartościowy scalający w sobie prawa o charakterze majątkowym oraz niemajątkowym powstające w efekcie uczestnictwa akcjonariuszy w spółce akcyjnej lub komandytowo-akcyjnej². Akcje są niepodzielne, co oznacza, że nie można zbyć ułamkowej części akcji, jednak może zostać podzielony kapitał zakładowy, w postaci tak zwanych splitów, które odznaczają się obniżeniem nominalnej wartości akcji. Taki zabieg ma na celu zwiększenie płynności obrotu akcjami poprzez rozszerzenie ich dostępności dla większej liczby potencjalnych inwestorów oraz włączenie ich do obrotu rynkowego, aby osłabić bessę lub zwiększyć dynamikę hossy. Taki zabieg automatycznie skutkuje zwiększeniem liczby akcji (w taki sposób najczęściej powstają akcje groszowe). W Polsce minimalna nominalna cena akcji nie może spaść poniżej 1 grosza, podobnie jak minimalna zmiana tej ceny. Dlatego spółki o bardzo małych cenach określane są mianem spółek groszowych (*penny stocks* bądź *penny shares*). Z reguły są to spółki we wczesnej fazie rozwoju charakteryzujące się niską kapitalizacją i płynnością oraz ograniczonym nadzorem³. Ważne jest również, że owe spółki nie są notowane w sposób ciągły, lecz uczestniczą w notowaniach jednolitych, co oznacza, iż ich kurs na giełdzie wyznaczany jest raz dziennie, w przeciwieństwie do standardowego sposobu handlu, czyli notowań ciągłych, gdzie kurs odnotowywany jest kilkakrotnie w ciągu dnia⁴.

Do badań zakwalifikowano 48 spółek notowanych na podstawowym rynku Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW) w notowaniach jednolitych⁵, zaś okres badawczy obejmuje dziesięć lat. Informacje na temat branż, w których działają analizowane spółki, zamieszczono w załączniku nr 1. W badaniu empirycznym zastosowano nie tylko analizę ekonomiczno-finansową obejmującą

¹ C.B. Martysz, *Manipulacje instrumentami finansowymi i insider trading. Analiza prawno-ekonomiczna*, Warszawa 2015, s. 194.

² *Słowniczek wybranych terminów giełdowych*, „Rocznik Giełdowy” 2000, s. 127.

³ C.B. Martysz, *Manipulacje instrumentami...*, s. 132–133.

⁴ *Spółki groszowe na GPW. Kupowanie ich akcji wiąże się ze sporym ryzykiem*, Timsa.pl, 7.10.2015, <https://www.timsa.pl/spolki-groszowe-na-gpw-kupowanie-ich-akcji-wiaze-sie-ze-spo-rym-ryzykiem/> (dostęp: 30.01.2022).

⁵ Załącznik nr 1.

mującą aspekt wartości rynkowej, lecz także analizę porównawczą oraz wybrane miary statystyczne⁶. W artykule wykorzystano miary tendencji centralnej (medianę i średnią). Zakwalifikowane do badania spółki groszowe działają w różnych sektorach i znajdują się w odmiennych fazach rozwoju, co powoduje, że w analizowanym zbiorze danych obecne są skrajne wartości. Ze względu na to posłużono się medianą wartości obliczonych wskaźników⁷. Znajduje to uzasadnienie w przypadku skośnego rozkładu oraz próby lepszego odzwierciedlenia typowych wyników w próbie badawczej. Mediana, tak jak i średnia, należy do tak zwanych miar centralnych, jednak w przeciwieństwie do średniej arytmetycznej jest bardziej odporna na wartości odstające w próbie. Wartości mocno skrajne zaburzają średnią, natomiast mediana jest bardziej obiektywną miarą w przypadku zbiorów danych z wartościami skrajnymi. Wszystkie wskaźniki zostały obliczone na podstawie danych źródłowych pochodzących z następujących stron internetowych: Gpw.pl, Bankier.pl, Money.pl, Sindicador.net, Stockwatch.pl. Wskaźniki przedstawione w pracy zawsze uwzględniają ostatni rok, co niweluje wahania sezonowe oraz matematyczne zniekształcenia.

Wyniki badań — wskaźniki wartości rynkowej

Zasadniczym celem badania wskaźników wartości rynkowej jest uzyskanie wiadomości mających służyć opiniowaniu o atrakcyjności inwestycji w poszczególne spółki w porównaniu do innych dostępnych opcji inwestycyjnych. Wskaźniki te są połączeniem informacji z rynku oraz danych zawartych w sprawozdaniach finansowych. Jako przykład podać można wskaźnik cena do zysku (*P/E*, *Price Earnings Ratio*), który jest ilorazem kursu zamknięcia oraz sumy zysków za ostatni rok przypadających na jedną akcję⁸:

$$P/E = \frac{P}{EPS}$$

gdzie: *P* — aktualna cena rynkowa akcji; *EPS* — zysk netto na akcję.

W sytuacji odnotowania strat przez spółkę ów miernik jest ujemny i wskazuje na wysokie ryzyko prowadzenia działalności (taka spółka więcej traci, niż zarabia), dlatego wyłączone z niniejszego badania sześć spółek, a mianowicie spółki nr 4, 8, 16, 28, 35, 37 (załącznik nr 1).

Niewielkie wartości owego miernika wskazują na niedowartościowanie akcji, co determinuje ich niską cenę. Spółka osiąga duże zyski, będąc nisko

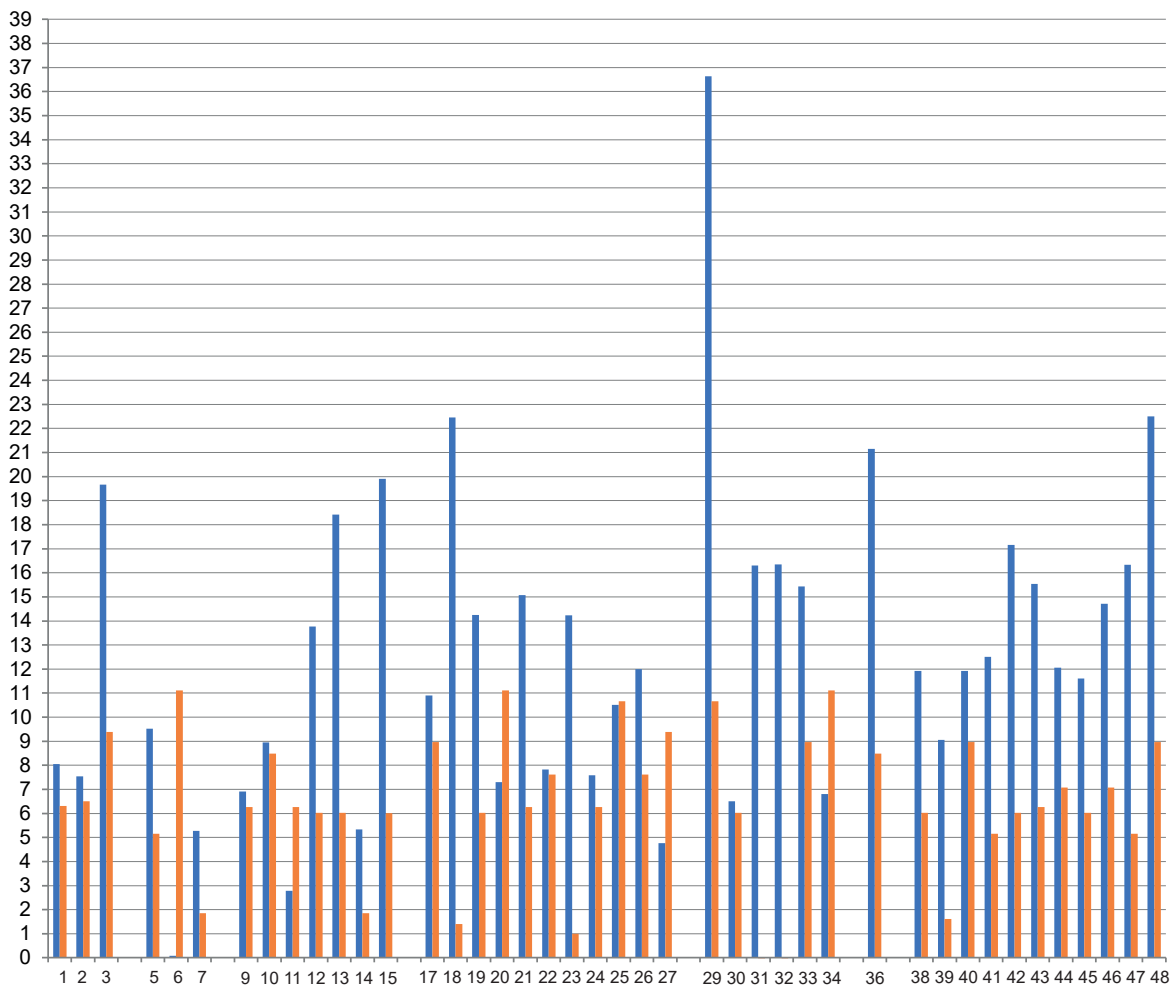
⁶ P. Russel, B. Branch, *Penny Stocks of Bankrupt Firms: Are They Really a Bargain?*, „Business Quest Journal” 2001, <https://www.westga.edu/~bquest/2001/penny.htm> (dostęp: 9.03.2022).

⁷ Wyjątek stanowią dostępne dane dotyczące średniej z branży.

⁸ A. Pieloch-Babiarz, A. Sajnóg, *Analiza fundamentalna. Standing finansowy i wycena przedsiębiorstwa*, Łódź 2016, s. 112.

wyceniona przez rynek. Aczkolwiek przed zakupem akcji danej spółki należy uwzględnić fakt, że niska wartość wskaźnika P/E może wskazywać również na pogarszający się standing finansowy spółki, co jednocześnie oznaczałoby, że zyski w przyszłości będą mniejsze⁹. Innymi słowy, przy założeniu stałości zysków osiąganym przez spółkę wskaźnik P/E można zinterpretować jako liczbę lat potrzebnych, aby zwróciła się inwestycja w akcje danej spółki. Wskaźnik P/E obrazuje tylko przyszłe oczekiwania inwestorów odnośnie do osiągania zysków z inwestycji w poszczególne spółki. Jednak nie można definitywnie stwierdzić, że spółki o niskim poziomie tego wskaźnika cechują się wysokim poziomem atrakcyjności inwestycyjnej, ponieważ może dojść do sytuacji, w której spółka o obiecujących perspektywach rozwoju, mająca akcje wysoko wycenione przez rynek i tym samym wysokie wartości wskaźnika P/E, może okazać się zyskowną opcją inwestycją. To przypuszczenie może potwierdzić się w przypadku badanych spółek (zob. wykres 1). Mediany miernika P/E poszczególnych spółek są wysokie, a co więcej, w 88% przewyższają średnie wartości osiągnięte w poszczególnych branżach, w których spółki te działają. Ponadto w piętnastu przypadkach (spółki nr 3, 12, 13, 15, 18, 19, 23, 29, 31, 32, 36, 42, 46, 47, 48) wskaźnik P/E jest prawie dwu-, a nawet trzykrotnie większy niż rezultat uzyskiwany przez pozostałe spółki działające w tej samej branży. To oznacza wysokie ryzyko inwestycji, ponieważ takie spółki nie mają możliwości wypracowania nadmiernych zysków, a tym samym nie są w stanie wypełnić wygórowanych oczekiwań inwestorów (przy wysokich wartościach P/E spółka zobligowana jest do szybkiego i efektywnego rozwoju, aby dowieść swojej stabilnej i mocnej pozycji na rynku, a w praktyce jest to niezwykle trudne ze względu na dynamicznie zmieniające się warunki rynkowe). W konsekwencji wysoki poziom wskaźnika P/E w porównaniu ze spółkami funkcjonującymi w tej samej branży najprawdopodobniej oznacza, że akcje są przewartościowane i należy oczekiwać w najbliższej przyszłości spadku kursu. Z kolei niski poziom wskaźnika P/E w porównaniu z osiąganymi wynikami z branży może świadczyć o tym, że spółka ma znaczny potencjał wzrostu oraz jest kuszącą alternatywą inwestycyjną (spółki nr 7, 11, 14, 20, 27, 30, 34). Tym samym zaleca się wyczekiwanie na okres, w którym wartość niniejszego wskaźnika będzie niewielka, ponieważ to determinuje wzrost stopy zwrotu oraz zmniejsza ryzyko błędnej wyceny rynku w stosunku do wartości i wspomnianych perspektyw rozwoju spółek. Zatem spółki niedowartościowane predysponują do uznania ich za korzystną inwestycję ze względu na możliwość ostatecznego zauważenia przez rynek tego faktu i dokonania w przyszłości korekty ceny.

⁹ R. Machała, *Zarządzanie finansami i wycena firmy*, Wrocław 2014, s. 455.

Wykres 1. Mediana wskaźnika P/E analizowanych spółek w zestawieniu ze średnimi wynikami osiągniętymi w poszczególnych branżach (nazwy spółek znajdują się w załączniku nr 1 do artykułu)

Oznaczenia: kolor niebieski — rezultaty osiągnięte przez badane spółki; kolor pomarańczowy — średnie wyniki uzyskane w poszczególnych branżach, w których działają spółki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z sindicator.net.

Wskaźnik cena do wartości księgowej (P/BV, *Price to Book Value*) jest jednym z najpopularniejszych mierników w analizie fundamentalnej, który wykorzystywany jest do oceny wartości spółki¹⁰:

¹⁰ G. Gołębiowski, A. Tłaczała, *Analiza finansowa w teorii i w praktyce*, Warszawa 2009, s. 229.

$$P/BV = \frac{P}{BV/No}$$

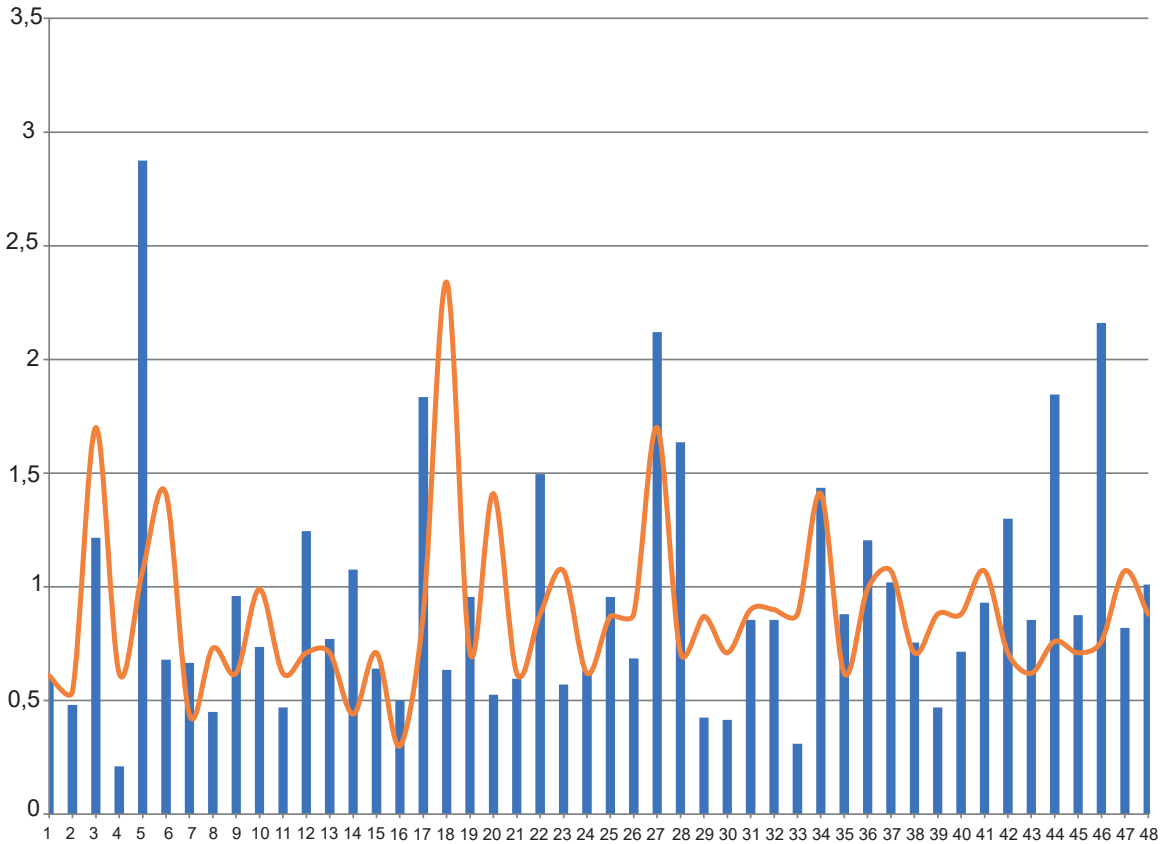
gdzie: P — aktualna cena rynkowa jednej akcji; BV — wartość księgową spółki; No — liczba zwykłych akcji w obrocie.

Miernik P/BV informuje o tym, jak obecnie wyceniane są aktywa netto spółki przez rynek. Innymi słowy — ile płaci się za 1 zł aktywów netto spółki. Wartość owego wskaźnika mniejsza od 1/1,5 oznacza niską cenę spółki, czyli niedowartościowanie, natomiast większa od 3 sygnalizuje przewartościowanie¹¹. W kontekście spółek grozowych nabiera on szczególnego charakteru, opłaca się bowiem nabywać akcje spółek poniżej wartości księgowej ze względu na to, że same aktywa są więcej warte niż zainwestowane środki i dlatego hipotetycznie w przypadku bankructwa spółki nawet dzień po zainwestowaniu pieniędzy w jej akcje inwestor osiągnie zysk. Jednakże inwestor powinien w miarę możliwości pogłębiać wiedzę na temat aktywów netto spółek i mieć świadomość, że wartość księgowa może być niezgodna z rzeczywistością z powodu manipulacji dokonywanych przez spółki, polegających na zaniżaniu sumy zobowiązań lub zawyżaniu wartości aktywów. Często w celu przedstawienia rzekomo osiągniętych rezultatów spółki decydują się na manipulację w swoich sprawozdaniach finansowych, aby uzyskać lepszy efekt przy różnego rodzaju ocenach dokonywanych przez inne podmioty (na przykład przez banki lub potencjalnych inwestorów).

Wartość księgowa nie uwzględnia wartości niematerialnych i prawnych, czyli między innymi patentów, wartości marki oraz wartości intelektualnej, dlatego niniejszy wskaźnik w spółkach usługowych (z niedużą liczbą aktywów trwałych) będzie wyższy niż w spółkach kapitałochłonnych. Wartość rynkowa spółek usługowych przeważnie jest znacznie wyższa od ich wartości księgowej, toteż wskaźnik P/BV przybiera średnio wyższe wartości. Nadto, w przypadku spółek korzystających z dźwigni finansowej, czyli wykorzystujących w większym stopniu kapitał obcy niż kapitał własny jako źródło finansowania, oraz spółek odnotowujących straty, ów wskaźnik może dawać mylące wyniki. Zatem inwestor powinien sprawdzić, co leży u podstaw poszczególnych wartości wskaźnika, zanim oceni, czy akcje danej spółki są niedowartościowane albo przewartościowane.

W przypadku badanych spółek grozowych (zob. wykres 2) wskaźnik P/BV zgodnie z regułą wynosi około 1, a co ważniejsze, w żadnej spółce nie została przekroczona górna granica niniejszego wskaźnika, to znaczy 3, informująca o bezwzględny przewartościowaniu i jednocześnie prowadząca do spadku kursu oraz wskaźnika P/BV . Mediana wskaźnika P/BV dla badanych spółek w większości przypadków nie przekracza wartości 1,5 (wyjątkiem są spółki nr 5, 17, 27, 28, 44, 46 i 48). Warto również dokonać analizy porównawczej spółek działających w tej samej branży, wspomniany miernik bowiem cechuje się znacznym zróżnicowa-

¹¹ T.N. Bulkowski, *Analiza fundamentalna i inwestowanie pozycyjne. Ewolucja gracza giełdowego*, przeł. K. Środa, Warszawa 2016, s. 57 n.

Wykres 2. Mediana wskaźnika P/BV analizowanych spółek w zestawieniu ze średnimi wynikami osiągniętymi w poszczególnych branżach (nazwy spółek znajdują się w załączniku nr 1 do artykułu)

Oznaczenia: kolor niebieski — rezultaty osiągnięte przez badane spółki; kolor pomarańczowy — średnie wyniki uzyskane w poszczególnych branżach, w których działają spółki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z sindicator.net.

niem w odmiennych obszarach rynku. Kapitałochłonne spółki odznaczają się niskim wskaźnikiem P/BV, a spółki z branży informatycznej lub nowych technologii — wysokim poziomem tego miernika, co potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań (na przykład spółki nr 3, 18, 33). W 87,5% spółek ów wskaźnik nie przekracza 1,5. Otrzymany wynik jest niejednoznacznie interpretowany, ponieważ z jednej strony może oznaczać, że inwestorzy na rynku sądzili, iż wartość księgowa tych spółek została zawyżona, a z drugiej — może sygnalizować, że potencjał oraz aktywa tych spółek nie zostały wykorzystane optymalnie, toteż wypracowane przez nie zyski były niskie. W przypadku pozostałych 12,5%, czyli sześciu badanych spółek, wartość wskaźnika P/BV przekracza 1,5, jednak tylko spółka nr 5 zbliża się do wielkości informującej o chwilowym przewartościowaniu (choć jest to

mało prawdopodobne, ponieważ wartość bilansowa nie implikuje wartości spółki, tę rolę odgrywa wartość rzeczywista uwzględniająca między innymi rentowność, jakość zarządzania, poziom zadłużenia, perspektywy rozwoju, rozpoznawalność marki i długookresową przewagę konkurencyjną) lub zmanipulowaniu sprawozdania finansowego. Podwyższona wartość wspomnianego wskaźnika dowodzić może też osiągnięcia przez spółki dużego zwrotu z aktywów i w takich okolicznościach spodziewany przez rynek błyskawiczny wzrost zysków jest uprawniony. Dodatkowo żadna analizowana spółka na przestrzeni dziesięciu lat nie miała ujemnego wskaźnika P/BV, czyli kwota zadłużenia nigdy nie przekraczała wartości majątku spółek, co byłoby równoznaczne z poważnymi problemami finansowymi, a nawet zagrażającymi bankructwem. Z kolei dominująca wartość równała się 0,85. Tym samym otrzymane wyniki potwierdzają tezę, że najlepsze stopy zwrotu można otrzymać dzięki inwestycjom w spółki o niskim wskaźniku P/BV. Istotna jest także perspektywa inwestycji — jeżeli obejmuje jeden rok, to warto decydować się na spółki o P/BV znacznie poniżej 1, co stanowi 69% analizowanych podmiotów, co potwierdza wcześniejsze przypuszczenie o znacznej niepewności towarzyszącej spekulacyjnemu wyborowi inwestycyjnemu dotyczącemu poszczególnych spółek.

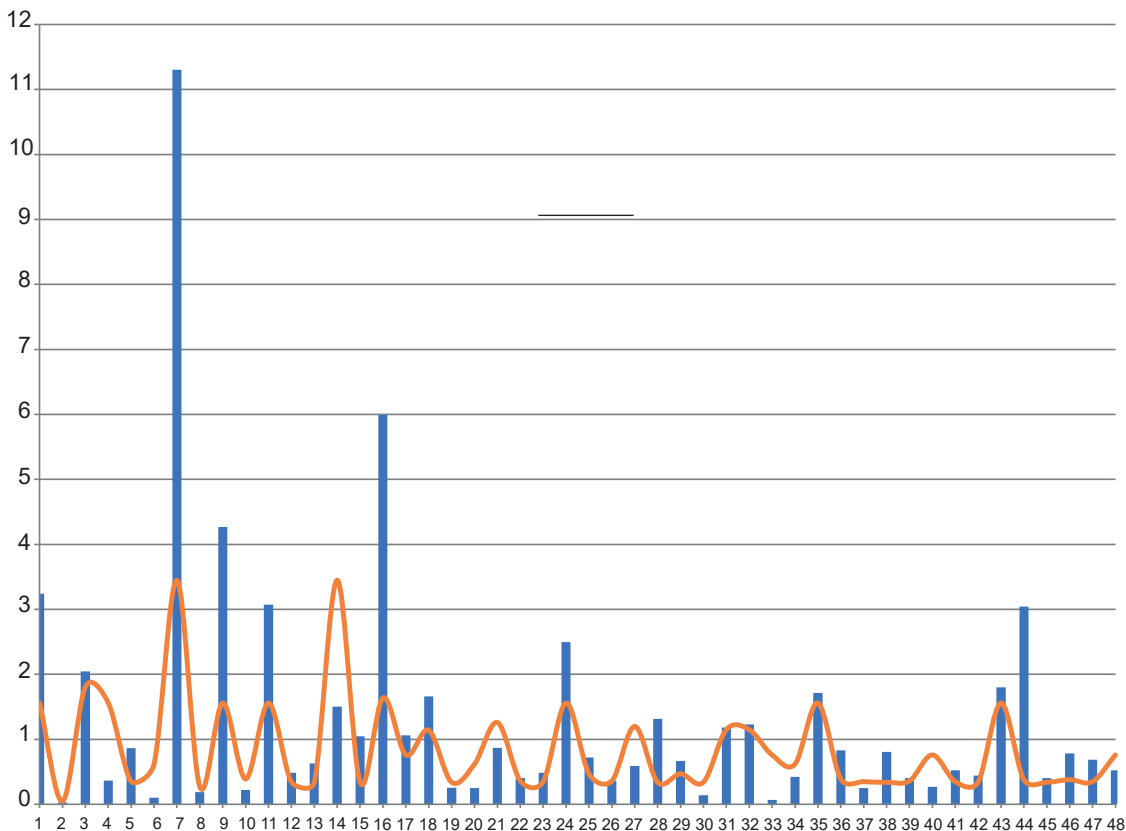
Wskaźnik cena do sprzedaży (C/S, *Market Capital/Sales*) ma analogiczną interpretację do miernika P/E, to znaczy wraz ze spadkiem wskaźnika teoretycznie cena za akcję jest mniejsza, czyli *de facto* bardziej atrakcyjna dla potencjalnych inwestorów¹²:

$$C/S = \frac{P * N_o}{NS}$$

gdzie: P — aktualna cena rynkowa jednej akcji; N_o — liczba zwykłych akcji w obrocie; NS — przychody netto ze sprzedaży materiałów, towarów, produktów i usług.

Przeгляд spółek w obszarze wartości P/E w istocie może informować o pozytywnych symptomach do inwestycji, ponieważ w 65% badanych spółek wskaźnik C/S nie przekroczył 1 (zob. wykres 3), chociaż w zestawieniu z wynikami uzyskanymi w poszczególnych branżach analizowane spółki prezentują się nieco gorzej. W 30% przypadków spółki odnotowały wartości wskaźnika C/S mniejsze niż pozostałe podmioty funkcjonujące w tej samej branży, co oznacza, że mają bardziej obiecujące perspektywy rozwoju i większe możliwości generowania wyższych zysków w przyszłości. Tym samym warto decydować się na kupno akcji, jeśli omawiany wskaźnik przybiera niskie wartości, ze względu na fakt, że wskazuje na spółki dysponujące większą marżą zysku brutto, co jest sygnałem, jak już wcześniej wspomniano, poprawy przyszłych zysków. Ponadto niektóre spółki mogą nie generować zysków (spółki nr 4, 8, 16, 28, 35, 37), ale przychody ze sprzedaży już

¹² G. Gołębiowski, A. Tłaczała, *Analiza finansowa...*, s. 231.

Wykres 3. Mediana wskaźnika C/S analizowanych spółek w zestawieniu ze średnimi wynikami osiągniętymi w poszczególnych branżach

Oznaczenia: kolor niebieski — rezultaty osiągnięte przez badane spółki; kolor czerwony — średnie wyniki uzyskane w poszczególnych branżach, w których działają spółki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z sindicator.net.

tak, co potwierdza użyteczność niniejszego wskaźnika. Zaletą jest też to, że na sprzedaż wpływa mniej elementów niż na zysk, który jest składnikiem wskaźnika P/E. Trudniej jest manipulować w sprawozdaniach finansowych wielkością sprzedaży. To sformułowanie potwierdzają wyniki analizowanych spółek, ponieważ wskaźnik C/S w 87,5% przypadków oscyluje w granicach 1–3. Uwidoczniona praktyka stosowana przez niektóre spółki może być podyktowana małą wartością sprzedaży albo wysokim kursem akcji lub obiema wymienionymi możliwościami. Nieobojętne powinny również pozostać wyniki spółek nr 5, 12, 42, 46, ponieważ wykazują zarówno w przypadku wskaźnika P/BV, jak i P/E rezultaty znacząco przekraczające normę.

Podsumowanie

Badania wskaźników wartości rynkowej spółek groszowych miały na celu uzyskanie wiadomości mających służyć opiniowaniu o atrakcyjności inwestycji w te podmioty. Obliczenie wskaźników wartości rynkowej wymaga wykorzystania zarówno informacji z rynku, jak i danych zawartych w sprawozdaniach finansowych.

Przeprowadzone badania empiryczne dowiodły występowania znacznych różnic w sposobie zarządzania w poszczególnych obszarach przez spółki, co potwierdzają przedstawione miary statystyczne. Wyniki badań wartości rynkowej spółek groszowych notowanych na GPW w Warszawie wykazały, że w analizowanym obszarze można zaobserwować znaczne różnice w osiągniętych rezultatach przez pojedyncze spółki. Jedną z przyczyn może być to, że badane spółki działają w różnych sektorach i znajdują się w odmiennych fazach rozwoju. Wpływa to na wybór strategii zarządzania kapitałem netto oraz obszar kreowania relacji z dostawcami i odbiorcami, pracownikami, a także akcjonariuszami.

Na podstawie obserwacji poszczególnych wielkości wskaźnika P/E osiągniętych przez analizowane spółki można zauważyć, że na przestrzeni badanego okresu analizowane podmioty cechują się dość wysokim poziomem tego miernika. Może to wskazywać na istnienie znacznych wyzwań związanych z presją osiągnięcia wysokich wyników, efektywnością działania, a tym samym wysoką niepewnością inwestycji w spółki groszowe. Wartości wskaźnika P/BV wskazują na wysoką niepewność towarzyszącą spekulacyjnemu wyborowi inwestycyjnemu dotyczącemu poszczególnych spółek groszowych zakwalifikowanych do próby badawczej. Dodatkowo otrzymane wyniki obejmujące wskaźnik P/E pokazują, że tylko 30% spółek groszowych ma bardziej obiecujące perspektywy rozwoju i większe możliwości do generowania wyższych zysków w przyszłości niż ich konkurenci działający w tych samych branżach.

Jednak pomimo istniejących fluktuacji w badanych obszarach, nie ma podstaw do jednoznacznego stwierdzenia, że zamysł, aby dokonać inwestycji w tak zwane spółki groszowe, będzie nietrafny i z góry będzie się wiązał z utratą zainwestowanych środków, chociaż jednocześnie należy mieć na względzie, że ten rodzaj inwestycji wiąże się z wysokim ryzykiem ze względu na ograniczoną płynność oraz wysokie wahania wartości rynkowej. Przyrost ceny akcji spółki groszowej tylko o 1 grosz może w skrajnych przypadkach spowodować nawet stu procentowy wzrost kursu. Tym samym postawiona hipoteza została niekompletnie potwierdzona empirycznie, ponieważ nie można dostrzec wyraźnego spekulacyjnego impulsu zakupowego, który wywoływałby w dłuższej perspektywie wzrost wartości spółki na rynku.

Każdy inwestor powinien być świadomy kluczowych cech każdej inwestycji, na którą się decyduje. Wśród najważniejszych obszarów w tym aspekcie można wymienić wielkość środków pieniężnych, które może ulokować i chce to zrobić, horyzont inwestycyjny, wielkość oczekiwanej stopy zwrotu, a także poziom ryzyka, które jest nieodłącznym elementem każdej inwestycji.

Bibliografia

Literatura

- Bulkowski T.N., *Analiza fundamentalna i inwestowanie pozycyjne. Ewolucja gracza giełdowego*, przeł. K. Środa, Warszawa 2016.
- Gołębiowski G., Tłaczała A., *Analiza finansowa w teorii i w praktyce*, Warszawa 2013.
- Machała R., *Zarządzanie finansami i wycena firmy*, Wrocław 2014.
- Martysz C.B., *Manipulacje instrumentami finansowymi i insider trading. Analiza prawno-ekonomiczna*, Warszawa 2015.
- Pieloch-Babiarz A., Sajnog A., *Analiza fundamentalna. Standing finansowy i wycena przedsiębiorstwa*, Łódź 2016.
- Słowniczek wybranych terminów giełdowych*, „Rocznik Giełdowy” 2000, s. 121–127.

Źródła internetowe

- Russel P., Branch B., *Penny Stocks of Bankrupt Firms: Are They Really a Bargain?*, „Business Quest Journal” 2001, <https://www.westga.edu/~bquest/2001/penny.htm>.
- Spółki groszowe na GPW. Kupowanie ich akcji wiąże się ze sporym ryzykiem*, Timsa.pl, 7.10.2015, <https://www.timsa.pl/spolki-groszowe-na-gpw-kupowanie-ich-akcji-wiaze-sie-ze-sporym-ryzykiem/>.
- <https://sindicator.net>.

Załącznik 1. Branże, w których działają analizowane spółki

Nr spółki	Branża
Spółka 1	sprzedaż nieruchomości
Spółka 2	komputery i elektronika
Spółka 3	radio i telewizja
Spółka 4	wynajem nieruchomości
Spółka 5	odzież i obuwie
Spółka 6	hutnictwo żelaza i stali
Spółka 7	działalność inwestycyjna
Spółka 8	wyroby hutnicze
Spółka 9	wynajem nieruchomości
Spółka 10	tworzywa sztuczne
Spółka 11	wynajem nieruchomości
Spółka 12	budownictwo przemysłowe
Spółka 13	instalacje budowlane i telekomunikacyjne
Spółka 14	działalność inwestycyjna
Spółka 15	budownictwo — pozostałe
Spółka 16	pośrednictwo finansowe
Spółka 17	oprogramowanie

Nr spółki	Branża
Spółka 18	hotele i restauracje
Spółka 19	giełdy i biura maklerskie
Spółka 20	hutnictwo metali nieżelaznych
Spółka 21	sprzedaż nieruchomości
Spółka 22	żywność
Spółka 23	odzież i kosmetyki
Spółka 24	sprzedaż nieruchomości
Spółka 25	urządzenia elektroniczne
Spółka 26	żywność
Spółka 27	reklama i marketing
Spółka 28	inżynieria lądowa i wodna
Spółka 29	urządzenia mechaniczne
Spółka 30	budownictwo ogólne
Spółka 31	portale internetowe
Spółka 32	telekomunikacja
Spółka 33	sprzęt informatyczny
Spółka 34	hutnictwo żelaza i stali
Spółka 35	nieruchomości — pozostałe
Spółka 36	tworzywa sztuczne
Spółka 37	odzież i obuwie
Spółka 38	materiały budowlane
Spółka 39	napoje
Spółka 40	oprogramowanie
Spółka 41	odzież i obuwie
Spółka 42	budownictwo przemysłowe
Spółka 43	sprzedaż nieruchomości
Spółka 44	transport i logistyka
Spółka 45	inżynieria lądowa i wodna
Spółka 46	transport
Spółka 47	odzież i obuwie
Spółka 48	systemy informatyczne

Klaudia Soja*

ORCID: 0000-0003-3728-5137

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.4>

Zdarzenia po dniu bilansowym w praktyce spółek notowanych na GPW

JEL Classification: M40, M48

Słowa kluczowe: zdarzenia po dniu bilansowym, sprawozdanie finansowe, standardy rachunkowości

Key words: events after the balance sheet date, financial statement, accounting standards

Abstrakt: Artykuł ma na celu identyfikację zdarzeń występujących po dniu bilansowym, wskazanie sposobu ich prawidłowego ujęcia i prawidłowej prezentacji w sprawozdaniu finansowym w świetle rozwiązań krajowych i międzynarodowych oraz weryfikację sposobu ujawniania tych zdarzeń przez przedsiębiorstwa i ich wpływu na sporządzone sprawozdanie finansowe. Analizę przeprowadzono na podstawie literatury przedmiotu oraz sprawozdań finansowych wybranych spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, sporządzonych za lata 2018–2021. Na podstawie analizy określono liczbę i zakres takich zdarzeń w praktyce polskich przedsiębiorstw. Niniejsza publikacja uzupełnia dorobek naukowy z zakresu sprawozdawczości zdarzeń po dniu bilansowym oraz ich wpływu na informacje prezentowane w sprawozdaniu finansowym.

Events after the balance sheet date in the practice of companies listed on the WSE

Abstract: The purpose of the article is to identify events that took place after the balance sheet date, to indicate how they are properly recognized and presented in the financial statements in the light of national and international solutions, and to verify the manner in which these events are disclosed by enterprises and their impact on the financial statements. The analysis was carried out on the basis of the literature on the subject and financial statements of selected companies listed on the Warsaw Stock Exchange, prepared for the years 2018-2021. On the basis of the analysis, the number and scope of such events in the practice of Polish enterprises was determined. The article complements the scientific achievements in the field of reporting events after the balance sheet date and their impact on the information presented in the financial statements.

* Opiekun naukowy (Scientific Tutor) — dr Aleksandra Ferens.

Wstęp

Rachunkowość pełni wiele istotnych funkcji. Szczególną uwagę zwraca się na niesioną przez nią wartość informacyjną, która zapewniona jest dzięki funkcji informacyjnej¹. Finalny produkt rachunkowości — sprawozdanie finansowe — jest źródłem informacji o jednostce gospodarczej oraz odgrywa kluczową rolę w procesie komunikowania się jej właścicieli z zewnętrznymi odbiorcami tych informacji². Sprawozdanie finansowe powinno spełniać odpowiednie cechy jakościowe — przede wszystkim w sposób wierny i rzetelny przedstawiać obraz sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa³. Z tego powodu jest niezwykle istotne, aby zostały w nim uwzględnione wszystkie zdarzenia mające wpływ na prezentowane w nim wielkości dotyczące roku obrotowego, za który zostało sporządzone⁴.

W praktyce gospodarczej często się zdarza, że jednostka gospodarcza uzyskuje informacje o zdarzeniach dotyczących danego roku obrotowego po jego zakończeniu, nierzadko w momencie, gdy sprawozdanie finansowe zostało już sporządzone, lub między dniem bilansowym a datą zatwierdzenia sprawozdania finansowego do publikacji wystąpią zdarzenia istotne z perspektywy podmiotu gospodarczego. Niejednokrotnie pojawienie się takich okoliczności może zmieniać obraz sytuacji finansowej lub majątkowej przedsiębiorstwa, co prowadzi do konieczności ich odpowiedniego rozpoznania oraz właściwego ujęcia w sprawozdaniu finansowym.

Artykuł ma na celu identyfikację zdarzeń występujących po dniu bilansowym, wskazanie sposobu ich prawidłowego ujęcia i prawidłowej prezentacji w sprawozdaniu finansowym w świetle rozwiązań krajowych i międzynarodowych oraz weryfikację sposobu ujawniania tych zdarzeń w praktyce polskich przedsiębiorstw. Analizę przeprowadzono na podstawie literatury przedmiotu oraz sprawozdań finansowych wybranych spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, sporządzonych za lata 2018–2021. Na podstawie analizy określono liczbę i zakres zdarzeń zachodzących po dniu sprawozdawczym. Niniejsza praca uzupełnia dorobek naukowy z zakresu sprawozdawczości zdarzeń po dniu bilansowym oraz ich wpływu na informacje prezentowane w sprawozdaniu finansowym. Wydarzenia zachodzące w ostatnich latach, niepewność warunków rynkowych, wysoki stopień zaawansowania procesów globalizacji oraz stosunki handlowe i powiązania pomiędzy uczestnikami systemu gospodarczego pokazały, że zdarzenia po dacie bilansu są istotnym elementem rachunkowości, któremu obecnie należy poświęcić więcej uwagi.

¹ K. Stępień, *Struktura i funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 816, s. 155.

² A. Karmańska, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Warszawa 2009, s. 9.

³ K. Lightstone, N.M. Young, T. McFadden, *Information quality of interim financial statements*, „Accounting Perspectives” 11, 2012, nr 4, s. 300.

⁴ Z. Messner, *Rachunkowość finansowa w systemie informacji ekonomicznej*, [w:] *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, J. Pfaff, Warszawa 2011, s. 27.

Pojęcie i istota zdarzeń po dniu bilansowym

Podmioty prowadzące księgi rachunkowe, w myśl art. 54 ustawy o rachunkowości⁵, mają obowiązek sporządzenia rocznego sprawozdania finansowego za zakończony rok obrotowy w ciągu trzech miesięcy od dnia bilansowego. Jednocześnie regulacje zawarte w art. 53 UoR wskazują na konieczność uwzględnienia w nim zdarzeń istotnych z punktu widzenia oceny sytuacji finansowo-majątkowej jednostki gospodarczej, które wystąpiły między dniem bilansowym a datą ostatecznego zatwierdzenia sprawozdania finansowego⁶, a więc w ciągu sześciu miesięcy od dnia bilansowego i mogą zaważyć na wiarygodności danych prezentowanych w takim sprawozdaniu⁷. Wynika to z konieczności przestrzegania fundamentalnej zasady rachunkowości — zasady rzetelnego i prawdziwego obrazu (*true and fair view*) — która ma gwarantować prawdziwość i wiarygodność danych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym⁸ celem zapewnienia zaufania do informacji generowanych i prezentowanych w ramach prowadzonej rachunkowości⁹.

Pojęcie zdarzeń po dniu bilansowym nie zostało bezpośrednio wyartykułowane w UoR. Treść art. 54 tego aktu prawnego wskazuje jednak, że wystąpienie zdarzeń w okresie po sporządzeniu rocznego sprawozdania finansowego, a przed jego zatwierdzeniem, mających istotny wpływ na to sprawozdanie lub powodujących, że założenie kontynuowania działalności przez jednostkę nie jest uzasadnione, zobowiązuje jednostkę do odpowiedniego przekształcenia tego sprawozdania przy jednoczesnym dokonaniu odpowiednich zapisów w księgach rachunkowych roku obrotowego, za który jest sporządzane, oraz do powiadomienia o zaistniałym fakcie biegłego rewidenta, odpowiedzialnego za zbadanie tego sprawozdania. W przypadku wystąpienia zdarzeń, które nie powodują zmiany stanu istniejącego na dzień bilansowy, zamieszcza się odpowiednie wyjaśnienie w informacji dodatkowej. W sytuacji gdy jednostka otrzyma informacje o takich zdarzeniach po zatwierdzeniu rocznego sprawozdania finansowego, ich skutki ujmuje w księgach

⁵ Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz.U. z 1994 r. Nr 121, poz. 591 ze zm., dalej: UoR).

⁶ J. Kellgren, *IAS 10 events after the reporting period problematized: Some questions regarding the standard's (read by its letter) understandability*, „Skattentytt” 2018, s. 11–12; Krajowy Standard Rachunkowości nr 7. Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym — ujęcie i prezentacja (Dz.Urz. Ministra Finansów z 4.01.2019 r., dalej: KSR 7), pkt. 6.1.

⁷ Roedl&Partner, *Wpływ zdarzeń po dniu bilansowym na różne elementy sprawozdania*, Roedl.pl, 19.01.2021, https://www.roedl.pl/pl-pl/pl/media/roedl-und-partner-w-mediach/Documents/2021/20210119_rp_T_Baginski_T_Martyniuk.pdf (dostęp: 10.03.2022).

⁸ M. Rówińska, K. Zadora, *Rachunkowość w wartości godziwej a zasady rachunkowości*, [w:] *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Teoretyczne aspekty wartości godziwej*, red. H. Buk, A. Kostur, Katowice 2012, s. 168.

⁹ E. Śnieżek, M. Wiatr, *Wybrane aspekty odwzorowania zasad „true and fair view” w bilansie XXI wieku*, „Studia i Prace Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2, 2010, nr 14, s. 252–253.

rachunkowych roku, w którym takie informacje uzyskała. W pkt. 6.7. KSR 7 uszczegółowiono treść UoR, wskazując, że skutki zdarzeń występujących po dniu bilansowym oraz zmieniających wiedzę jednostki o stanie istniejącym na dzień bilansowy ujmują się w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym roku kolejnego, jeżeli jednostka uzna te informacje za nieistotne lub uzyska je już po zatwierdzeniu rocznego sprawozdania finansowego.

Zdarzenia po dniu bilansowym zostały również uregulowane na gruncie prawa międzynarodowego w Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 10 „Zdarzenia następujące po dniu bilansowym”¹⁰. Zgodnie z pkt. 3 MSR 10 zdarzeniami następującymi po dniu bilansowym są zarówno korzystne, jak i niekorzystne zdarzenia zachodzące pomiędzy dniem bilansowym a datą zatwierdzenia sprawozdania finansowego do publikacji.

Niejednokrotnie zdarza się również, że jednostka uzyskuje informacje o zdarzeniach sprzed wcześniejszych okresów sprawozdawczych. Wówczas nasuwa się pytanie, czy sprawozdanie sporządzone bez uwzględnienia tych informacji przedstawia wiernie i rzetelnie obraz sytuacji majątkowej i finansowej tego podmiotu gospodarczego. Aby to rozstrzygnąć, należy się odwołać do zasady istotności, będącej jedną z nadrzędnych zasad rachunkowości. Zgodnie z nią informacje należy uznać za istotne, jeżeli ich pominięcie lub zniekształcenie może wpływać na decyzje podejmowane przez użytkowników sprawozdań finansowych¹¹. Ustawodawca w art. 4 pkt. 4a UoR zwrócił również uwagę na to, że nie można uznać poszczególnych pozycji za nieistotne, jeżeli wszystkie nieistotne pozycje o podobnym charakterze łącznie uznaje się za istotne. Problematyka istotności zależy od indywidualnej sytuacji przedsiębiorstwa i wartości prezentowanych przez podmiot w sprawozdaniu¹². Istotność informacji decyduje również o tym, czy sprawozdanie należy korygować, dokonując odpowiednich zapisów w księgach rachunkowych, czy pozostawić je bez zmian. Poziom istotności kwot ustala kierownik jednostki, uwzględniając w polityce rachunkowości progi istotności, zgodnie z którymi będzie klasyfikowała dane zdarzenie jako istotne lub nieistotne. Takie progi ustalone są najczęściej procentowo na podstawie wielkości wyniku brutto, wyniku netto, przychodów ze sprzedaży, sumy bilansowej lub sumy aktywów netto¹³. Punkt

¹⁰ Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 10. Zdarzenia następujące po dniu bilansowym (Dz.Urz. UE L 320/42); dalej: MSR 10.

¹¹ G. Chong, *Materiality in auditing definitions and benchmarks*, „International Journal of Business, Accounting and Finance” 2008, nr 2 (1), s. 86–87.

¹² E. Papaj-Wlisłocka, *Ujawnienia zdarzeń po dniu bilansowym w sprawozdawczości finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 346, s. 62–63.

¹³ *Zdarzenia po dniu bilansowym — ujęcie w księgach i prezentacja w sprawozdaniu finansowym*, Gofin, http://www.vademecumksiegowego.pl/artukul_narzedziowa,1208,0,20241,zdarzenia-po-dniu-bilansowym-ujecie-w-ksiegach-i-prezentacja.html (dostęp: 11.03.2022).

odniesienia, na podstawie którego ustala się progi istotności, zależy od kondycji oraz sytuacji jednostki¹⁴.

Międzynarodowa Federacja Księgowych (ang. The International Federation of Accountants, IFAC) określa istotność w stosunku procentowym do:

- wyniku finansowego brutto (3–7%);
- przychodów (1–3%);
- sumy bilansowej (1–3%).

W literaturze przedmiotu istotność określa się w stosunku procentowym do:

- wyniku finansowego brutto (5–10%);
- przychodów (0,5–1%);
- sumy bilansowej (0,5–1%);
- kapitałów własnych (1–2%)¹⁵.

Korekty błędu popełnionego w poprzednich latach obrotowych, uznanego za błąd istotny, wynikającego z braku odpowiednich informacji o zaistniałych zdarzeniach ujmuje się zazwyczaj w kapitale (funduszu) własnym w pozycji zysk (strata) z lat ubiegłych. W księgach rachunkowych ujęcie to odbywa się w korespondencji z kontem „Rozliczenie wyniku finansowego”. Korekty istotnych błędów wymagają również retrospektywnego przekształcenia danych porównawczych sprawozdania finansowego za rok, w którym taka korekta została dokonana. Korekty błędów nieistotnych ujmuje się w sprawozdaniu finansowym roku bieżącego, gdzie kształtują zysk lub stratę roku, za który jest sporządzone to sprawozdanie¹⁶.

Klasyfikacja zdarzeń po dniu bilansowym w świetle rozwiązań krajowych i międzynarodowych

Zdarzenia występujące po dniu bilansowym są przedmiotem regulacji krajowych i międzynarodowych. Zarówno w KSR 7, jak i MSR 10 rozróżniono dwa rodzaje takich zdarzeń:

- zdarzenia dostarczające dowodów na istnienie określonego stanu na dzień bilansowy (wymagają dokonania korekt);
- zdarzenia wskazujące na stan zaistniały po dniu bilansowym (nie wymagają dokonania korekt)¹⁷.

¹⁴ J. Azzopardi, P. Baldacchino, *The concept of audit materiality and attitudes towards materiality thresholds disclosure among maltese audit practitioners*, „Bank of Valetta Review” 2009, nr 40, s. 16–17.

¹⁵ D. Andrychowska, *Podstawy ustalenia progów istotności w jednostce*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, 8.12.2021, <https://www.frr.pl/news/1219/podstawy-ustalenia-progow-istotnosci-w-jednostce> (dostęp: 11.03.2022).

¹⁶ *Zatwierdzenie sprawozdania finansowego i jego skutki*, Gofin, http://www.vademecumksiegowego.pl/arttykul_narzedziowa,1224,0,20655,zatwierdzenie-sprawozdania-finansowego-i-jego-skutki.html (dostęp: 11.03.2022).

¹⁷ B. Elliott, J. Elliott, *Financial Accounting and Reporting*, London 2008, s. 297–298.

W przypadku wystąpienia pierwszych spośród wskazanych zdarzeń jednostka gospodarcza jest zobowiązana do dokonania odpowiednich korekt w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym roku obrotowego kończącego się tym dniem, by prezentowane w nim dane odzwierciedlały rzeczywistą sytuację majątkową i finansową tego podmiotu. Zdarzenia, które powodują taką konieczność, zostały zaprezentowane w tabeli 1.

Tabela 1. Zdarzenia po dniu bilansowym wymagające dokonania korekt zgodnie z KSR 7 oraz MSR 10

Krajowy Standard Rachunkowości nr 7	Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 10
<ul style="list-style-type: none"> • rozstrzygnięcie sprawy sądowej potwierdzające lub zmieniające wysokość wykazanej na dzień bilansowy rezerwy na zobowiązanie jednostki bądź powodujące powstanie zobowiązania, na które nie utworzono rezerwy • uzyskanie informacji o tym, że na dzień bilansowy wartość składnika aktywów na skutek utraty wartości była niższa od wykazanej w księgach rachunkowych jednostki • ustalenie ostatecznej ceny nabycia aktywów zakupionych przez jednostkę w roku sprawozdawczym (przed dniem bilansowym) • sytuacja, gdy przychody ze sprzedaży aktywów po dniu bilansowym, pomniejszone o koszty sprzedaży, są niższe od wartości, w jakiej aktywa te figurują na dzień bilansowy w księgach rachunkowych • wykrycie błędów, w tym wywołanych oszustwami • korekty przychodów ze sprzedaży wykazanych w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym jednostki za rok obrotowy, polegające zarówno na zmianach kwot faktur, jak i na anulowaniu sprzedaży 	<ul style="list-style-type: none"> • rozstrzygnięcie sprawy sądowej po dniu bilansowym, które potwierdza istniejące już na dzień bilansowy zobowiązanie jednostki • uzyskanie informacji po dniu bilansowym o tym, że na dzień bilansowy nastąpiła utrata wartości składnika aktywów lub kwota wcześniej ujętego odpisu powinna zostać skorygowana • ustalenie po dniu bilansowym ceny nabycia aktywów zakupionych lub przychodów ze sprzedaży aktywów sprzedanych przed dniem bilansowym • ustalenie po dniu bilansowym kwoty wypłat z zysku lub premii, jeżeli na jednostce ciążyło na dzień bilansowy prawne lub zwyczajowo oczekiwane zobowiązanie do dokonania wypłat • wykrycie oszustw lub błędów wskazujących na nieprawidłowość sprawozdania finansowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie KSR 7 oraz MSR 10.

Stworzone przez zarówno Komitet Standardów Rachunkowości, jak i Radę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (ang. International Accounting Standards Board, IASB) katalogi zdarzeń, które wymagają ujęcia w księgach rachunkowych oraz powodują konieczność skorygowania sprawozdania finansowego, są w dużym stopniu ze sobą zgodne. Prezentowana lista nie stanowi katalogu

zamkniętego ze względu na różnorodność zdarzeń, które mogą wystąpić, oraz dynamicznie zmieniające się otoczenie gospodarcze¹⁸.

Wyróżnia się również drugą kategorię zdarzeń, których wystąpienie nie powoduje konieczności dokonania korekt. Wynika to z tego, że są one konsekwencją okoliczności, które wystąpiły po dniu bilansowym, a więc nie odnoszą się do stanu istniejącego na dzień bilansowy¹⁹. Przykłady takich zdarzeń zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Zdarzenia po dniu bilansowym niewymagające dokonania korekt zgodnie z KSR 7 oraz MSR 10

Krajowy Standard Rachunkowości nr 7	Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 10
<ul style="list-style-type: none"> • spadek wartości rynkowej inwestycji posiadanych przez jednostkę • połączenie jednostki z inną jednostką • znaczące zakupy aktywów przez jednostkę • przeznaczenie do sprzedaży lub znacząca sprzedaż aktywów przez jednostkę • zniszczenie ważnego zakładu jednostki przez pożar lub powódź • ogłoszenie rozpoczęcia lub rozpoczęcie wdrażania restrukturyzacji jednostki • znaczące zmiany cen aktywów lub kursów wymiany walut obcych mających związek z działalnością jednostki • zaciągnięcie znaczących zobowiązań przez jednostkę • udzielenie przez jednostkę wysokich gwarancji, poręczeń • wniesienie sprawy do sądu lub otrzymanie pozwu przez jednostkę w sprawach wynikających ze zdarzeń, które nastąpiły po dniu bilansowym • zadeklarowanie dywidend należnych posiadaczom instrumentów kapitałowych jednostki 	<ul style="list-style-type: none"> • spadek rynkowej wartości inwestycji • istotne połączenie jednostek następujące po dniu bilansowym lub sprzedaż istotnej jednostki zależnej • znaczące zakupy aktywów, klasyfikacja aktywów jako przeznaczonych do sprzedaży, znaczna sprzedaż kluczowych aktywów lub konfiskata ich przez państwo • zniszczenie ważnego zakładu produkcyjnego na skutek pożaru • ogłoszenie rozpoczęcia lub rozpoczęcie wdrażania istotnej restrukturyzacji • nadzwyczaj duże zmiany cen aktywów lub kursów wymiany walut • podjęcie znaczących zobowiązań i zobowiązań warunkowych • wniesienie sprawy do sądu dotyczącej wyłącznie zdarzeń, które nastąpiły po dniu bilansowym • ogłoszenie zamiaru zaniechania działalności • znaczące transakcje dotyczące akcji zwykłych lub potencjalne transakcje dotyczące akcji zwykłych • zmiany stawek podatkowych lub przepisów podatkowych, wprowadzone w życie po dniu bilansowym i mające znaczący wpływ na bieżące zobowiązania podatkowe i podatek odroczoney

Źródło: opracowanie własne na podstawie KSR 7 oraz MSR 10.

¹⁸ E. Papaj-Włisłocka, *Ujawnienia zdarzeń...*, s. 66.

¹⁹ Ł. Matuszak, *Zdarzenia następujące po dniu bilansowym w polskim prawie bilansowym i Międzynarodowych Standardach Rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe/ Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2006, nr 82, s. 143–144.

Podobnie jak w przypadku zdarzeń, których wystąpienie skutkuje koniecznością dokonania korekty, tu również krajowe i międzynarodowe standardy zawierają bardzo zbliżony katalog, przy czym w MSR 10 wyartykułowano więcej przykładów takich zdarzeń.

W sytuacji wystąpienia zdarzeń wskazanych w tabeli 2 wymagane jest ujawnienie w informacji dodatkowej i objaśnieniach dla każdej kategorii zdarzeń, które wystąpiły, informacji o:

- rodzaju zdarzenia;
- szacunkowej kwocie jego skutków finansowych lub stwierdzenia, że szacunek taki jest praktycznie niewykonalny²⁰.

Sytuacja gospodarcza każdego podmiotu jest uzależniona od różnych zdarzeń, nie tylko w skali mikroekonomicznej, związanej z samą jednostką, lecz także w skali makroekonomicznej (krajowej) czy globalnej (światowej), co pokazują ostatnie lata. Takimi zdarzeniami w ostatnim czasie były pandemia COVID-19 oraz wojna na terytorium Ukrainy.

Zdarzenia po dniu bilansowym w praktyce polskich przedsiębiorstw

Każde przedsiębiorstwo jest indywidualnym podmiotem funkcjonującym w środowisku gospodarczym. Prowadzi działalność, do której zostało powołane, podejmuje decyzje oraz jako podmiot rynku uzależnione jest od różnych zdarzeń zewnętrznych i innych podmiotów. Nierzadko zdarza się, że po zakończeniu roku obrotowego przedsiębiorstwo uzyskuje informacje o istotnych zdarzeniach, które wystąpiły w tym okresie sprawozdawczym, bądź po zamknięciu ksiąg rachunkowych zachodzą zdarzenia, których wystąpienie może wywołać konieczność zmian w informacjach prezentowanych w sprawozdaniu finansowym.

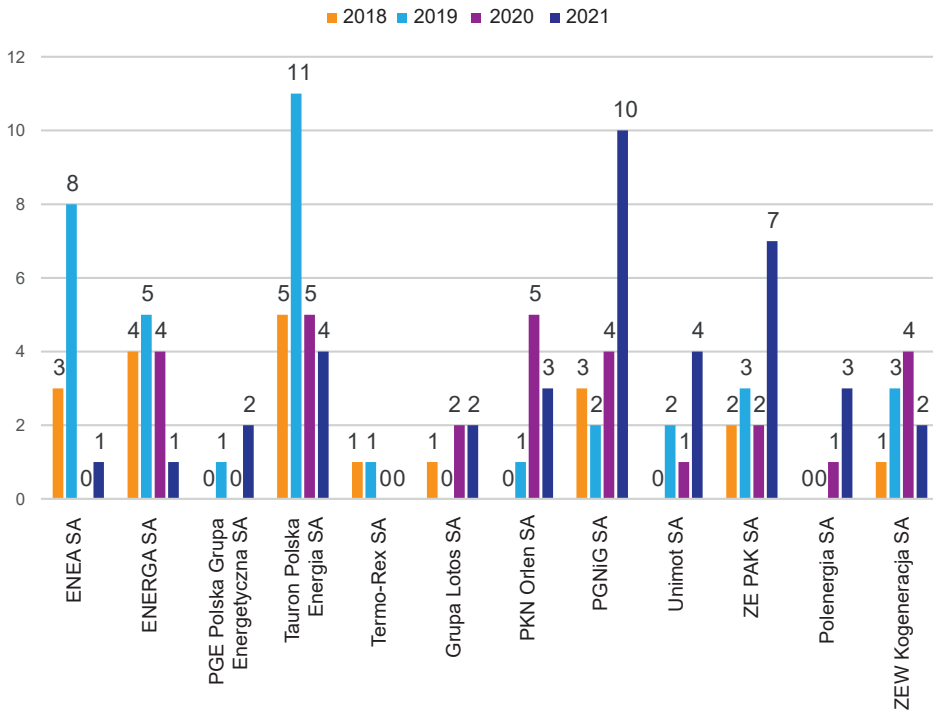
W celu zweryfikowania zakresu zdarzeń występujących po dniu bilansowym oraz ich wpływu na sprawozdanie finansowe polskich przedsiębiorstw przeanalizowano sprawozdania finansowe dwunastu spółek z sektora energetycznego, paliwowego i gazowniczego notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, sporządzone za cztery kolejne lata obrotowe, to jest 2018–2021. Łącznie przeanalizowano 48 jednostkowych sprawozdań finansowych. Do badania wytypowano spółki działające w branżach, które ze względu na świadczone usługi i dostarczane towary są istotnym ogniwem w gospodarce. Energia, paliwo i gaz są dobrami wykorzystywanymi w działalności gospodarczej oraz codziennym życiu. Bez stałego dostępu do energii elektrycznej nie działałyby maszyny i urządzenia, co skutkowałoby przestojami, które w konsekwencji prowadziłyby

²⁰ W. Gos, *Polityka rachunkowości, wartości szacunkowe oraz błędy z lat ubiegłych w świetle regulacji bilansowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia” 2013, nr 61, t. 1, s. 26.

do strat w działalności, z kolei wskutek braku paliwa niemożliwy byłby transport surowców, towarów czy ludzi.

Na podstawie przeprowadzonej analizy ustalono, że informacje o zdarzeniach, które wystąpiły po dniu bilansowych, ujmowane są w sprawozdaniu finansowym w jednej z ostatnich not. Taka praktyka wynika z tego, że sprawozdania finansowe dostarczają informacji o wynikach, sytuacji majątkowej czy przepływach pieniężnych podmiotu *ex post*. Zdarzenia po dniu bilansowym występują po zakończeniu okresu sprawozdawczego, jednakże ze względu na swoją specyfikę mogą mieć wpływ na dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym lub na sposób ich interpretacji przez interesariuszy.

Analiza sprawozdań finansowych pokazała, że liczba zdarzeń ujawnianych po dniu bilansowym jest zróżnicowana zarówno ze względu na spółkę, która te informacje raportuje, jak i ze względu na okres, którego sprawozdanie dotyczy. Liczba zdarzeń wskazanych przez spółki w sprawozdaniach za analizowane lata została przedstawiona na wykresie 1.

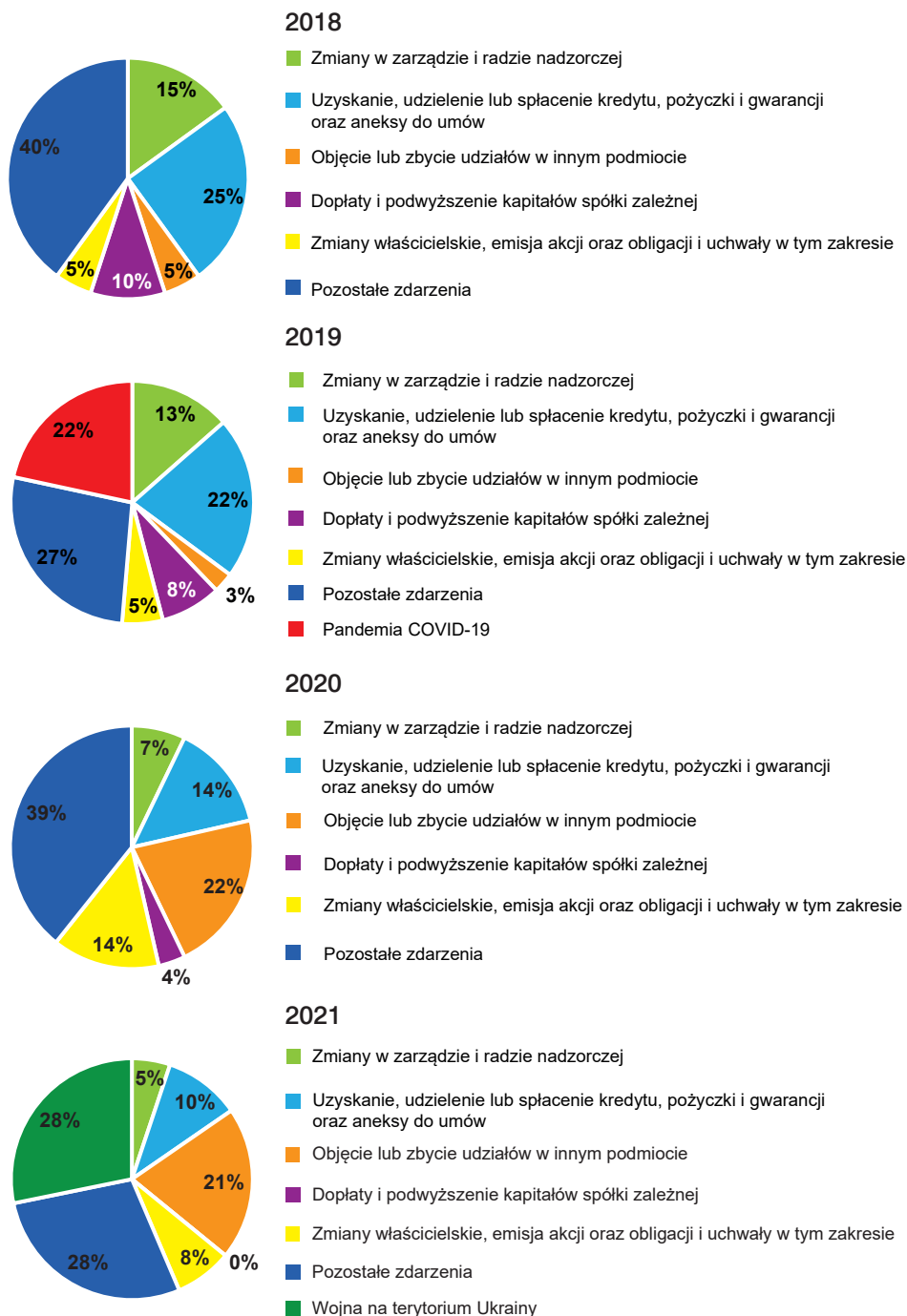
Wykres 1. Liczba zdarzeń po dniu bilansowym wykazanych w sprawozdaniach finansowych analizowanych spółek, sporządzonych za lata 2018–2021 (w analizie pominięto zdarzenie odnoszące się do publikacji wstępnych skonsolidowanych danych grupy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych analizowanych spółek.

Wśród analizowanych przedsiębiorstw były takie, w których zdarzenia po dniu bilansowym nie wystąpiły, oraz podmioty, które ujawniły kilka takich zdarzeń. W 10 z 48 sprawozdań wskazano, że takie zdarzenia nie nastąpiły. Na brak zdarzeń po dniu bilansowym w sprawozdaniu za rok 2018 wskazały takie spółki, jak PGE, PKN Orlen, Unimot oraz Polenergia; w sprawozdaniach za rok 2019 taką informację zamieściły spółki Grupa Lotos i Polenergia; w sprawozdaniu za rok 2020 na wystąpienie zdarzeń po dniu bilansowym nie wskazały spółki: Enea, PGE oraz Termo-Rex, z kolei na brak zdarzeń po roku sprawozdawczym kończącym się w grudniu 2021 roku wskazała spółka Termo-Rex. Wśród analizowanych sprawozdań były również takie, w których pojawiła się informacja o jednym zdarzeniu po dniu bilansowym. W sprawozdaniach za rok 2018 na jedno zdarzenie wskazały spółki: Termo-Rex, Grupa Lotos oraz ZEW Kogeneracja; za 2019 rok — PGE, Termo-Rex oraz PKN Orlen; za 2020 rok — Unimot i Polenergia, a w sprawozdaniach za rok 2021 takimi podmiotami były Enea oraz Energa. W pozostałych analizowanych sprawozdaniach sporządzonych za lata 2018–2021 spółki ujawniły informacje o więcej niż jednym zdarzeniu po dniu bilansowym. W 48 sprawozdaniach ujawniono łącznie 124 zdarzenia. Najwięcej zdarzeń, które wystąpiły między dniem kończącym rok obrotowy a dniem zatwierdzenia sprawozdania finansowego do publikacji, wykazano w sprawozdaniu spółki Tauron sporządzonym za rok 2019, gdzie ujawniono jedenaście takich zdarzeń. W dwóch spośród analizowanych sprawozdań, sporządzonych przez Enea SA, nie ujęto noty o zdarzeniach po dniu bilansowym, jednakże w jednym z nich, sporządzonym za 2021 rok, zamieszczono notę o sytuacji polityczno-gospodarczej w Ukrainie.

W sprawozdaniach finansowych za rok 2018 ujawniono łącznie 20 zdarzeń występujących po dniu sprawozdawczym, w sprawozdaniach za rok 2019 wskazano łącznie na 37 zdarzeń, za rok 2020 ujawniono informacje o 28 zdarzeniach, najwięcej wykazano w sprawozdaniach za rok 2021, gdzie wskazano łącznie na 39 zdarzeń. Najmniej zdarzeń wykazano zatem w sprawozdaniach za rok 2018. Większa liczba zdarzeń po dniu bilansowym w sprawozdaniach za lata 2019 oraz 2021 wynikała z ujawniania przez podmioty informacji o wystąpieniu oraz wpływie na ich działalność odpowiednio pandemii COVID-19, którą wskazano w ośmiu sprawozdaniach, oraz wojny w Ukrainie, wskazanej jako zdarzenie po dniu sprawozdawczym w jedenastu sprawozdaniach. Wydarzenia te niewątpliwie wpłynęły na ogólną liczbę wskazywanych przez jednostki zdarzeń występujących po dniu bilansowym. W przeanalizowanych sprawozdaniach wykazano przeciętnie po trzy zdarzenia po dacie bilansu, przy czym w sprawozdaniach za rok 2018 i 2020 były to średnio dwa zdarzenia, z kolei za 2019 i 2021 — trzy zdarzenia.

Badanie objęło również analizę rodzajów zdarzeń ujawnianych przez przedsiębiorstwa (wykres 2). Przedsiębiorstwa w głównej mierze wskazywały na zmiany w zarządzie i radzie nadzorczej, uzyskane, udzielone i spłacone kredyty, pożyczki

Wykres 2. Struktura zdarzeń po dniu bilansowym ujawnianych w sprawozdaniach finansowych analizowanych spółek, sporządzonych za lata 2018–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych analizowanych spółek.

i gwarancje oraz aneksy do tych umów, nabyte lub zbyte udziały w innych jednostkach, dokonane dopłaty i podwyższenie kapitałów spółek zależnych, emisję akcji lub obligacji oraz zmiany właścicielskie, jak również w sprawozdaniach za rok 2019 na pandemię COVID-19, a w sprawozdaniach za rok 2021 — na wojnę w Ukrainie. W pozostałych sprawozdaniach zostały ujęte pojedyncze zdarzenia, które zaszły w badanych spółkach na przestrzeni rozpatrywanego okresu. Takimi zdarzeniami były między innymi restrukturyzacja i sprzedaż uprawnień do emisji CO₂, decyzje UOKiK, sprawa przed Trybunałem Arbitrażowym z siedzibą w Sztokholmie, zawarcie umowy z Rządową Agencją Rezerw Strategicznych dotyczącej utrzymywania obowiązkowych zapasów gazu ziemnego, wdrożenie strategii ESG, odstąpienie od udziału w transakcji dotyczącej założenia spółki z innym podmiotem, uzyskanie pozytywnego wyniku naboru na premię kogeneracyjną, ugoda sądowa w związku ze sporem sądowym, spadek cen akcji, postanowienie Sądu Rejestrowego o wpisie do KRS nowej treści statutu spółki, znaczące wydarzenia w spółkach zależnych.

W jednostkowych sprawozdaniach finansowych sporządzonych za rok sprawozdawczy zakończony 31 grudnia 2018 roku w nocie o zdarzeniach występujących po dniu bilansowym najczęściej spółki wskazywały na zdarzenia związane z uzyskaniem bądź udzieleniem kredytu, pożyczki i gwarancji. Po dniu sprawozdawczym nastąpiły również zmiany w składzie zarządu i rady nadzorczej oraz dokonywanie dopłat przez jednostki i podwyższanie kapitałów spółek zależnych. Pozostałe zdarzenia dotyczyły między innymi zawarcia umowy o znacznej wartości przez Termo-Rex SA, zabezpieczenia zobowiązań spółki przez Tauron SA, zawiadomienia UOKiK o wszczęciu przez urząd postępowania monopolowego, co wykazała spółka PGNiG, oraz zdarzeń w jednostkach zależnych.

W analizowanych sprawozdaniach sporządzonych za rok 2019 najczęściej ujawniano informacje o uzyskanych lub udzielonych kredytach, pożyczkach i gwarancjach, pandemii COVID-19 oraz zmianach w składzie zarządu i rady nadzorczej. W czterech sprawozdaniach nie ujęto informacji o pandemii, sprawozdania te zostały jednak zatwierdzone do publikacji przed ogłoszeniem wybuchu epidemii na świecie. Istotnym zdarzeniem było również przejęcie spółki Energa SA przez PKN Orlen SA. Zdarzenia, które zostały sklasyfikowane jako zdarzenia pozostałe, dotyczyły między innymi spadku cen akcji, ugody pozasądowej związanej ze sporem sądowym, zdarzeń związanych z prowadzoną inwestycją czy wydarzeń w spółkach zależnych.

W sprawozdaniach sporządzonych za rok 2020 najczęściej pojawiały się informacje o objęciu lub zbyciu udziałów w innym podmiocie, w następnej kolejności były to zdarzenia związane z udzieleniem i uzyskaniem kredytów, pożyczek i gwarancji, jak również związane z emisją akcji i obligacji oraz ze zmianami właścicielskimi. Zdarzenia zgrupowane jako zdarzenia pozostałe dotyczyły zaprzestania negocjacji w zakresie transakcji z innymi jednostkami, wyboru oferty wykonawcy inwestycji czy uzyskania pozytywnego wyniku naboru na premię kogeneracyjną.

W sprawozdaniach finansowych sporządzonych za rok obrotowy 2021 jedenaście analizowanych spółek wskazało na wojnę rosyjsko-ukraińską toczącą się na terytorium Ukrainy. Przedsiębiorstwa wskazywały również na uzyskane lub udzielone kredyty, pożyczki i gwarancje oraz na objęcie lub zbycie udziałów w innych jednostkach. Wydarzenia ujęte jako zdarzenia pozostałe obejmowały między innymi sprzedaż zapasu uprawnień do emisji CO₂ przez spółkę Tauron Polska Energia SA, zawarcie warunkowych umów sprzedaży ujawnionych przez Grupę Lotos SA, inkorporację Grupy Lotos przez PKN Orlen, decyzje prezesa UOKiK, zarówno w PKN Orlen SA, jak i w PGNiG SA, wdrożenie strategii ESG przez Unimot SA oraz umowę PGNiG z Rządową Agencją Rezerw Strategicznych dotyczącą utrzymywania obowiązkowych zapasów gazu ziemnego.

Wśród wszystkich zdarzeń ujawnionych przez spółki wystąpienie dwóch z nich skutkowało koniecznością dokonania korekty w sprawozdaniu finansowym. Jednym z nich była ugoda pozasądowa zawarta w 2020 roku, związana ze sporem sądowym w Enea SA. W wyniku jej zawarcia rozwiązano odpis na posiadane udziały na 31 grudnia 2019 roku. Spółka postąpiła zgodnie z regulacjami KSR 7. Drugim zdarzeniem było nabycie przez spółkę Polenergia SA 100% udziałów w innym podmiocie. W dniu 3 stycznia 2022 roku nastąpiło przeniesienie własności wszystkich akcji tej spółki, za których płatności dokonano 31 grudnia 2021 roku, jednocześnie rozpoznano akcje jako aktywa finansowe w bilansie sporządzonym na 31 grudnia 2021 roku. Pozostałe zdarzenia w opinii spółek nie wymagały dokonania korekt. Wśród nich były zarówno zdarzenia wskazane w standardach krajowych i międzynarodowych, dotyczące połączenia spółki z innym podmiotem, zaciągnięcia zobowiązań czy spraw sądowych, jak i zdarzenia, których w standardach nie przewidziano, jak pandemia czy wojna w Ukrainie.

Podsumowanie

Sprawozdanie finansowe jest zwięźczeniem rocznej działalności jednostki oraz powinno odzwierciedlać skutki nie tylko zdarzeń, które wystąpiły w ciągu roku obrotowego, lecz także zdarzeń, które wystąpiły po dniu sprawozdawczym i mogą mieć wpływ na prezentowane w nim dane, aby mogło stanowić rzetelne źródło wiedzy dla interesariuszy o sytuacji majątkowej, finansowej i przepływach pieniężnych podmiotu. Zasady klasyfikacji zdarzeń po dniu bilansowym oraz sposób postępowania w przypadku ich wystąpienia precyzyjnie reguluje zarówno prawo krajowe w KSR 7, jak i prawo międzynarodowe w MSR 10.

Przeprowadzone badania 48 sprawozdań finansowych 12 spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie wskazują na różną liczbę oraz różnorodność ujawnianych zdarzeń, które wystąpiły po dniu bilansowym w analizowanych spółkach na przestrzeni lat 2018–2021. Łącznie we wszystkich sprawo-

zdaniach spółki wskazały na 124 zdarzenia, które wystąpiły po dniu bilansowym. Liczba ujawnień zdarzeń występujących po dniu sprawozdawczym, a przed dniem zatwierdzenia sprawozdania finansowego do publikacji różni się na przestrzeni badanych lat oraz w każdym analizowanym podmiocie. Liczba ta wahała się od zera do jedenastu. Nie jest możliwe wyznaczenie trendu ze względu na dynamikę działalności podmiotu oraz podejmowanych przez niego decyzji, jak również niezależnych zdarzeń gospodarczych, politycznych i społecznych. Można jednak wysnuć wnioski, że zróżnicowanie zdarzeń oraz ich rodzaj zależą od wielkości przedsiębiorstwa oraz jego znaczenia w gospodarce. W większych podmiotach występuje więcej zdarzeń gospodarczych również po dniu bilansowym, które ze względu na swoją istotę powinny zostać uwzględnione w sprawozdaniu finansowym.

Analizowane podmioty wskazywały zarówno na zdarzenia związane bezpośrednio ze swoją działalnością, takie jak zaciągnięcie lub udzielenie kredytów, pożyczek i gwarancji oraz aneksy do tych umów (21 zdarzeń), objęcie lub zbycie udziałów w jednostkach (16 zdarzeń), zmiany w organach spółek (12 zdarzeń), zmiany właścicielskie, emisja akcji i obligacji oraz uchwały w tym zakresie (10 zdarzeń), jak również na zdarzenia w skali globalnej, wśród których wskazywano pandemię COVID-19 (8 zdarzeń) i wojnę na terytorium Ukrainy (11 zdarzeń), a także na zdarzenia zachodzące w jednostkach zależnych. Wystąpienie większości tych zdarzeń nie powodowało konieczności dokonania korekty w sprawozdaniu finansowym. Korekty dokonała spółka Enea w sprawozdaniu za rok 2019, rozwiązując odpis na posiadane udziały w skutek zawartej ugody pozasądowej, oraz spółka Polenergia w sprawozdaniu za rok 2021, rozpoznając w bilansie nabyte akcje jako aktywa finansowe.

Każde zdarzenie zachodzące po dniu bilansowym musi zostać indywidualnie przeanalizowane przez podmiot, którego to zdarzenie dotyczy, celem ustalenia, czy ma ono znaczący wpływ na obraz sytuacji jednostki prezentowany w sprawozdaniu finansowym oraz czy i w jaki sposób zostanie w nim ujęte. Jest to konieczne, aby sprawozdanie finansowe, służące do komunikowania się przedsiębiorstwa z interesariuszami, przedstawiało w sposób wierny i rzetelny sytuację majątkową i finansową jednostki.

Bibliografia

Literatura

- Azzopardi J., Baldacchino P., *The concept of audit materiality and attitudes towards materiality threshold disclosure among maltese audit practitioners*, „Bank of Valetta Review” 2009, nr 40, s. 13–28.
- Chong G., *Materiality in auditing definitions and benchmarks*, „International Journal of Business, Accounting and Finance” 2008, nr 2 (1), s. 83–96.
- Elliott B., Elliott J., *Financial Accounting and Reporting*, London 2008.

- Gos W., *Polityka rachunkowości, wartości szacunkowe oraz błędy z lat ubiegłych w świetle regulacji bilansowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia” 2013, nr 61, t. 1, s. 19–32.
- Karmańska A., *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Warszawa 2009.
- Kellgren J., *IAS 10 events after the reporting period problematized: Some questions regarding the standard's (read by its letter) understandability*, „Skattenytt” 2018, s. 3–35.
- Lightstone K., Young N.M., McFadden T., *Information quality of interim financial statements*, „Accounting Perspectives” 11, 2012, nr 4, s. 297–313.
- Matuszak Ł., *Zdarzenia następujące po dniu bilansowym w polskim prawie bilansowym i Międzynarodowych Standardach Rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe/ Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2006, nr 82, s. 140–152.
- Messner Z., *Rachunkowość finansowa w systemie informacji ekonomicznej*, [w:] *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, J. Pfaff, Warszawa 2011, s. 19–42.
- Papaj-Wlisłocka E., *Ujawnienia zdarzeń po dniu bilansowym w sprawozdawczości finansowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, nr 346, s. 55–70.
- Rówińska M., Zadora K., *Rachunkowość w wartości godziwej a zasady rachunkowości*, [w:] *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Teoretyczne aspekty wartości godziwej*, red. H. Buk, A. Kostur, Katowice 2012, s. 165–172.
- Stępień K., *Struktura i funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 816, s. 153–162.
- Śnieżek E., Wiatr M., *Wybrane aspekty odwzorowania zasad „true and fair view” w bilansie XXI wieku*, „Studia i Prace Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2, 2010, nr 14, s. 249–259.

Akty normatywne

- Krajowy Standard Rachunkowości nr 7. Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym — ujęcie i prezentacja (Dz.Urz. Ministra Finansów z 4.01.2019 r.).
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 10. Zdarzenia następujące po dniu bilansowym (Dz.Urz. UE L 320/42).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz.U. z 1994 r. Nr 121, poz. 591 ze zm.).

Źródła internetowe

- Andrychowska D., *Podstawy ustalenia progów istotności w jednostce*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, 8.12.2021, <https://www.fr.pl/news/1219/podstawy-ustalenia-progow-istotnosci-w-jednostce>.
- Roedl&Partner, *Wpływ zdarzeń po dniu bilansowym na różne elementy sprawozdania*, Roedl.pl, 19.01.2021, https://www.roedl.pl/pl-pl/pl/media/roedl-und-partner-w-mediach/Documents/2021/20210119_rp_T_Baginski_T_Martyniuk.pdf.
- Zatwierdzenie sprawozdania finansowego i jego skutki*, Gofin, http://www.vademecumksiegowego.pl/arttykul_narzedziowa,1224,0,20655,zatwierdzenie-sprawozdania-finansowego-i-jego-skutki.html
- Zdarzenia po dniu bilansowym — ujęcie w księgach i prezentacja w sprawozdaniu finansowym*, Gofin, http://www.vademecumksiegowego.pl/arttykul_narzedziowa,1208,0,20241,zdarzenia-po-dniu-bilansowym-ujecie-w-ksiegach-i-prezentacja.html

Jakub Spychała

ORCID: 0009-0009-4085-483X

Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.5>

Zastosowanie analizy skupień do wyodrębnienia krajów UE o podobnej strukturze oszczędności gospodarstw domowych z uwzględnieniem kryzysu COVID-19¹

Słowa kluczowe: oszczędności, gospodarstwo domowe, analiza skupień

Key words: savings, household, cluster analysis

Abstrakt: Oszczędności to jeden z głównych elementów gospodarki, będących potencjalnym źródłem inwestycji. Zwłaszcza analiza struktury oszczędności pozwala wskazać metody oszczędzania, którymi zainteresowane są gospodarstwa domowe w poszczególnych krajach UE. Dlatego też celem artykułu jest wyodrębnienie grup krajów Unii Europejskiej, które charakteryzują się podobną strukturą oszczędności gospodarstw domowych przed kryzysem COVID-19 i po tym kryzysie. W tym celu wykorzystano narzędzie wielowymiarowej analizy porównawczej, jakim jest analiza skupień, i wyodrębniono trzy względnie jednorodne skupiska krajów UE z uwzględnieniem danych przed kryzysem COVID-19 i po tym kryzysie. Uzyskane wyniki pozwoliły wskazać kraje UE, w których zachowania oszczędnościowe są podobne, a gospodarstwa domowe preferują odpowiednio tradycyjny model oszczędzania (lokowanie środków w banku), oszczędzanie w celu zwiększenia swojej przyszłej emerytury oraz ubezpieczenie zdrowia i życia. Uzyskane wyniki pozwoliły wskazać na wspólne instrumenty finansowe, które są atrakcyjne — lub nie — dla wyróżnionych grup gospodarstw domowych.

Application of cluster analysis to isolate EU countries with a similar structure of household savings, taking into account the COVID crisis

Abstract: Savings to one of the main electronic components that constitute the source of investment. In the further part of the analysis, savings structures allow for saving methods that cover households in individual EU countries. The aim of the article is also to distinguish groups of European Union countries that are characterized by the structure of household savings before and after the COVID crisis. For this purpose, the tool of multidimensional comparative analysis was used, which is an analysis of clusters and three independent EU clusters, taking into account data

¹ Opiekun naukowy dr Magdalena Homa, Uniwersytet Wrocławski

before and after the COVID crisis. There are specific EU countries where savings are preserved, and households prefer: traditional saving models (placing resources in a bank), preserved for the purpose of using this function, as well as health and life protection. These results include common financial instruments that are attractive or not intended for specific groups of households.

Wprowadzenie

W teorii ekonomii zachowania oszczędnościowe rozumiane są jako zachowania, których efektem jest odłożenie konsumpcji na przyszłość. Ponieważ głównym sektorem gospodarki są gospodarstwa domowe, to właśnie zachowania konsumpcyjne oraz zachowania oszczędnościowe właśnie tych podmiotów są istotne z punktu widzenia stabilności finansowej państwa. Zatem oszczędności to istotny elementem gospodarki tworzący przestrzeń do jej rozwoju, ponieważ są one elementarnym źródłem finansowania inwestycji kapitałowych i tym samym wzrostu ekonomicznego. Zachowania konsumpcyjne i oszczędnościowe są rezultatem decyzji dotyczących przede wszystkim poziomu, ale co ważniejsze — struktury oszczędności w danym gospodarstwie domowym. Rozłożenie oszczędności gospodarstw domowych na poszczególne składowe pozwala na zbadanie zainteresowania danym elementem oszczędności. Pozwala to ocenić, jakimi metodami oszczędzania są zainteresowane gospodarstwa domowe oraz jakie instrumenty finansowe są dla nich mało atrakcyjne lub im nieznane. Analizy poszczególnych elementów oszczędności można dokonać w szerszej skali niż tylko jedno państwo. W ten sposób uzyska się informacje na temat podobieństw i różnic pomiędzy badanymi krajami. Zdobyte informacje pozwoliłyby dokonać oceny tych państw; kraje, w których oszczędności gospodarstw domowych są do siebie zbliżone, mogą cechować się podobną gospodarką, takim samym poziomem edukacji ekonomicznej lub zbliżonymi do siebie wskaźnikami makroekonomicznymi. Dlatego też w artykule zbadano, w których krajach UE gospodarstwa domowe różnią się istotnie w doborze finansowych instrumentów oszczędnościowych, co skutkuje odmienną strukturą oszczędności, niezależnie od poziomu tychże oszczędności. Jednocześnie ostatnie cztery lata były okresem burzliwych wydarzeń obejmujących:

- wybuch pandemii COVID-19, która przyczyniła się do zamknięcia wielu przedsiębiorstw, a tym samym do zwiększenia stopy bezrobocia;
- atak Rosji na Ukrainę, co skutkowało wzrostem cen surowców i tym samym wzrostem inflacji.

Wydarzenia te wywołały niepewność związaną z kryzysem. W tym kontekście zbadano, czy reakcje gospodarstw domowych na światowe kryzysy, które skłaniają raczej do akumulacji oszczędności niż ich redystrybucji, są odmiennie. Zatem artykuł ma na celu zbadanie podobieństw i różnic w strukturze oszczędności gospodarstw domowych w krajach Unii Europejskiej (UE) oraz wskazanie państw podobnych pod względem sposobu oszczędzania przez ich obywateli i re-

akcji na kryzys wywołany pandemią COVID-19 i wybuchem wojny na Ukrainie. W tym celu wykorzystano narzędzia wielowymiarowej analizy porównawczej, które posłużą do stworzenia map podobieństwa badanych krajów i będą podstawą weryfikacji stawianych hipotez:

H1: Skupiska krajów UE podobnych pod względem struktury oszczędności to kraje charakteryzujące się względnie bliskim położeniem geograficznym.

H2: Zaobserwowano odmienne reakcje na kryzys skutkujące zmianą składu skupisk.

1. Przegląd literatury

Oszczędności gospodarstw domowych są częstym tematem podejmowanym w pracach naukowców, którzy skupiają się przede wszystkim na badaniu struktury oszczędności obywateli w krajach UE oraz porównaniu oszczędności obywateli różnych krajów. A. Korzeniowska² opisuje, jak kształtują się oszczędności gospodarstw domowych w krajach UE, a następnie przechodzi do omówienia oszczędności gospodarstw domowych w Polsce. W podsumowaniu zwraca uwagę na ciągły wzrost oszczędności w badanych krajach mimo wystąpienia kryzysu w latach 2008–2009. P. Kulpaka³ skupił się tylko na strukturze oszczędnościowej gospodarstw domowych w Polsce. Przeprowadzona przez niego analiza obejmuje lata 2000–2014 i opisuje wielkość oszczędności oraz zmiany, jakie nastąpiły w ich strukturze. Autor zaobserwował spadek udziału depozytów z 87% w roku 2000 do 61% w roku 2014. Z pracy można się dowiedzieć, że po kryzysie 2007 roku znacząco wzrósł udział depozytów w strukturze oszczędności, ale zahamowanie tego procesu nastąpiło w 2014 roku, gdy stopy procentowe osiągnęły poziom 2%. Przez cały okres analizy zauważono wzrost oszczędności gospodarstw domowych, co świadczy o bogaceniu się ludzi, ale również rozłożenie się udziału poszczególnych elementów w strukturze oszczędności. Zachowania oszczędnościowe Polaków na tle krajów UE opisała M. Musiał⁴. Przedstawiła ona motywy kierujące Polakami, a także mieszkańcami pozostałych krajów UE w procesie podejmowania decyzji o oszczędzaniu. W świetle jej badań gospodarstwa domowe w zależności od kraju różnią się motywami podejmowania procesu oszczędzania. Autorka zauważyła także, że zachodzi korelacja pomiędzy oszczędzaniem a czynnikami demograficznymi (starzejące się społeczeństwo powoduje chęć zdobywania oszczędności

² A. Korzeniowska, *Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 239, 2015, s. 105–115.

³ P. Kulpaka, *Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2000–2014*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio H, oeconomia” 49, 2015, nr 4, s. 311–318.

⁴ M. Musiał, *Zachowania oszczędnościowe Polaków na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, „Marketing i Rynek” 2014, nr 8, s. 1147–1155.

na okres emerytury). Z kolei D. Rozmus⁵ próbuje dokonać analizy zależności pomiędzy poziomem oszczędności a źródłem utrzymania, klasą miejscowości zamieszkania, typem rodziny oraz subiektywnym postrzeganiem własnej sytuacji finansowej. Autorka wykazała, że mieszkańcy gospodarstw domowych, którzy mieszkają w dużych miastach i nie mają dzieci, posiadają wyższe oszczędności. Analiza czynników wpływających na oszczędzanie została również poruszona w pracy B. Frączek⁶. Zostały w niej podjęte kwestie czynników wpływających na wybór pomiędzy konsumpcją a oszczędzaniem, decyzje bezpiecznego i ryzykownego lokowania oszczędności oraz wybór rozwiązań inwestycyjnych. Autorka zauważyła, że niektóre czynniki powtarzają się w kolejnych etapach. Wyszczególniła sześć najważniejszych elementów, które wpływają na podejmowanie decyzji o oszczędzaniu. Są to:

- dochód;
- stopa procentowa;
- polityka fiskalna;
- czynniki demograficzne;
- sytuacja gospodarcza;
- czynniki psychologiczne, socjalne i kulturowe.

Strukturę oszczędności gospodarstw domowych w krajach UE dogłębnie przeanalizowała także U. Banaszczak-Soroka. Autorka porównała oszczędności oraz zobowiązania gospodarstw domowych w poszczególnych krajach, a następnie opisała strukturę oszczędności gospodarstw domowych w zależności od procentowego udziału gotówki i depozytów w portfelu gospodarstwa domowego⁷. Z kolei A. Coleman⁸ opisuje mikroekonomiczne czynniki mające wpływ na oszczędności gospodarstw domowych. W rozważaniach wysnuł następujące wnioski: oszczędności lokowane są głównie w nieruchomościach, oszczędzanie ma charakter ostrożnościowy, po przejściu na emeryturę gospodarstwa domowe nadal chcą gromadzić oszczędności, a w niektórych krajach większość ludzi posiada znikome aktywa finansowe. Motywy oszczędzania i zachowania mające na nie wpływ zostały poddane badaniu w zbiorowej pracy *Household Saving Behavior in the Euro Area*⁹. Jej autorzy przeanalizowali piętnaście krajów strefy euro w przedzia-

⁵ D. Rozmus, J. Trzęsiok, *Analiza czynników kształtujących oszczędności polskich gospodarstw domowych*, „Studia Ekonomiczne” 345, 2017, s. 63–84.

⁶ B. Frączek, *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*, „Studia Ekonomiczne” 122, 2012, s. 87–98.

⁷ U. Banaszczak-Soroka, *Wielkość i struktura oszczędności gospodarstw domowych krajów Unii Europejskiej w kontekście planu inwestycyjnego dla Europy. Wybrane aspekty*, [w:] *Czym żyje Unia Europejska? Wybór zagadnień*, red. E. Pancer-Cybulska, K. Biegun, Kołobrzeg-Wrocław 2018, s. 135–166.

⁸ A. Coleman, *Household Savings: A Survey of Recent Microeconomic Theory and Evidence*, Treasury Working Paper Series 98/90, New Zealand 1998.

⁹ J. Le Blanc *et al.*, *Household saving behavior in the Euro Area*, „International Journal of Central Banking” 12, 2016, nr 2, s. 15–69.

le czasowym 2008–2011. We wszystkich badanych krajach głównym motywem oszczędzania jest zapobiegawczość, a w następnej kolejności chęć zabezpieczenia się na okres emerytury. Inne motywy są zależne od badanego kraju. Badany okres przypada na czas kryzysu finansowego. W krajach najbardziej dotkniętych tym kryzysem można zaobserwować zwiększoną chęć posiadania oszczędności w celu zabezpieczenia się. Zachowania oszczędnościowe gospodarstw domowych zostały poddane analizie przez G. Muradoğlu oraz F. Taşkın¹⁰. Autorki skupiły się na różnicach pomiędzy krajami rozwijającymi się a krajami uprzemysłowionymi. Najważniejszym wnioskiem z ich pracy jest fakt, że pomiędzy krajami istnieje różnica w determinantach mających wpływ na oszczędności. Tym samym poziom rozwoju gospodarki danego kraju powinien mieć wpływ na sposób oszczędzania. Zachęty do oszczędzania przez wzrost wynagrodzenia czy zmiany stóp procentowych nie mają zastosowania w krajach rozwijających się. Za najważniejsze czynniki sprzyjające oszczędzaniu w tych krajach uznano:

- trend dochodowy;
- współczynnik obciążenia demograficznego;
- salda realne.

W literaturze przedmiotu brakuje jednak opracowania, w którym mimo oczywistych różnic w zachowaniach oszczędnościowych obywateli poszczególnych krajów UE wynikających między innymi z odmiennego poziomu gospodarki kraju, uprzemysłowienia, odmiennej polityki fiskalnej, sytuacji demograficznej czy motywacji do podejmowania oszczędzania, wskazano kraje podobne pod względem struktury oszczędności.

2. Metodologia badań

W celu wyodrębnienia skupisk krajów podobnych pod względem struktury oszczędności wykorzystano metodę należącą do wielowymiarowych technik eksploracyjnych — analizę skupień — której twórcą jest psycholog R. Tryon¹¹. Celem przeprowadzonej analizy skupień jest pogrupowanie badanych elementów w grupy, które są do siebie podobne. Utworzone skupiska muszą charakteryzować się tym, że elementy w danej grupie mają być jak najbardziej do siebie podobne. natomiast elementy, które są w różnych skupieniach muszą być do siebie podobne w jak najmniejszym stopniu. Analiza skupień sama w sobie nie jest testem statystycznym, tylko grupą pewnych algorytmów, które na podstawie cech badanych elementów dokonują klasyfikacji do danej grupy¹². Wykorzystanie wielowy-

¹⁰ G. Muradoğlu, F. Taşkın, *Differences in household savings behavior: Evidence from industrial and developing countries*, „The Developing Economies” 34, 1996, nr 2, s. 138–153.

¹¹ R.C. Tryon, *Cluster Analysis: Correlation Profile and Orthometric (Factor) Analysis for the Isolation of Unities in Mind and Personality*, New York 1939.

¹² *Analiza skupień*, StatSoft Electronic Statistic Textbook, <https://www.statsoft.pl/textbook/stcluan.html> (dostęp: 01.03.2023).

miarowej analizy porównawczej zmusza do opisanie podobieństwa badanych obiektów. Aby tego dokonać, należy obliczyć odległość euklidesową pomiędzy obiektami¹³:

$$d_{i,j} = \left\{ \sum_{l=1}^m (x_{i,l} - x_{j,l})^2 \right\}^{\frac{1}{2}}, i \neq j$$

gdzie m — liczba zmiennych.

Aby móc dokonać prawidłowej analizy, należy dane ustandaryzować — wtedy będą one porównywalne. Bez przeprowadzenia tego zabiegu mogłaby nastąpić dominacja jednej zmiennej nad innymi. Dokonać tego można przy wykorzystaniu wzoru¹⁴:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S(x_j)}$$

gdzie:

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n};$$

$$S_j = \left[\frac{\sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{n} \right]^{\frac{1}{2}};$$

x_{ij} — j -ta zmienna;

\bar{x}_j — średnia arytmetyczna j -tej zmiennej;

S_j — odchylenie standardowe j -tej zmiennej.

Można wyróżnić dwa rodzaje algorytmów tworzących analizę skupień. Są to metody hierarchiczne i metody niehierarchiczne. Dzięki wykorzystaniu metod hierarchicznych badacz uzyskuje wykres drzewiasty, na którym można obserwować kolejne etapy tworzenia skupisk¹⁵. Przy korzystaniu z tej grupy algorytmów nie ustala się z góry liczby skupisk. Podziału dokonuje się na koniec przeprowadzanej analizy poprzez odcięcie dendrogramu na odpowiedniej wysokości. Najczęściej w tym celu korzysta się:

¹³ W. Szkutnik, A. Sączewska-Piotrowska, M. Hadaś-Dyduch, *Metody taksonomiczne z programem STATISTICA*, Katowice 2015, s. 82–83.

¹⁴ T. Panek, *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, Warszawa 2009, s. 38.

¹⁵ G. Migut, *Zastosowanie technik analizy skupień i drzew decyzyjnych do segmentacji rynku*, StatSoft Polska, Kraków 2009, s. 76.

ze wskazania maksimum miernika¹⁶:

$$g_i = d_i - d_{i-1}$$

z użycia reguły R. Mojeny¹⁷:

$$d_{i+1} > \bar{d} + kS(d)$$

z obliczenia miernika T. Grabińskiego¹⁸:

$$q_i = \max\left(\frac{d_i}{d_{i-1}}\right)$$

gdzie:

d_i — długość i-tej gałęzi dendrogramu;

\bar{d} — średnia arytmetyczna długości gałęzi dendrogramu;

k — parametr, który powinien zawierać się w przedziale [2,5; 3,5];

$S(d)$ — odchylenie standardowe długości gałęzi dendrogramu.

Do najbardziej efektywnych metod hierarchicznych zalicza się metodę Warda. Tworzona jest macierz, której elementami są odległości euklidesowe między badanymi obiektami. Metoda Warda tworzy takie skupiska, aby zsumowane kwadraty odległości od środka ciężkości w skupieniu były jak najmniejsze. Przy zastosowaniu tej metody badacz uzyskuje małe skupiska. Jest ona uznawana za jedną z efektywniejszych metod analizy, dającą najbardziej wiarygodne wyniki¹⁹. Innymi metodami hierarchicznymi są²⁰:

- metoda pojedynczego wiązania — metoda najbliższego sąsiedztwa; odległość mierzona pomiędzy elementami każdego skupienia jest najmniejsza;
- metoda pełnego wiązania — metoda najdalszego sąsiedztwa; odległość mierzona pomiędzy elementami każdego skupienia jest największa;
- metoda średnich połączeń — odległość wyrażona jest jako średnia odległość wszystkich par elementów danych skupień;
- metoda średnich połączeń ważonych — odległość jest badana jak w metodzie średnich połączeń, ale dodatkowo jest ona ważona poprzez liczbę elementów w każdym skupieniu.

¹⁶ E. Roszko-Wójtowicz, *Analiza skupień w ocenie warunków pracy w krajach Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 59, 2014, nr 11, s. 12

¹⁷ *Ibidem*, s. 12.

¹⁸ J. Cymerman, W. Cymerman, *Zastosowanie analizy skupień do klasyfikacji województw według rozwoju rynków nieruchomości rolnych*, „Świat Nieruchomości” 2017, nr 3, s. 59.

¹⁹ T. Marek, *Analiza skupień w badaniach empirycznych*, Warszawa 1989, s. 110 i 119.

²⁰ *Metody hierarchiczne*, PQStat — Baza Wiedzy, http://manuals.pqstat.pl/statpqpl:redpl:skupienpl:hierarchpl#fnt__1 (dostęp 31.08.2023).

Korzystając z metod niehierarchicznych, należy z góry określić, na ile skupień należy podzielić badane elementy. Najchętniej wybieraną metodą jest metoda k-średnich, która wykorzystywana jest przy analizie dużej ilości danych. Na samym początku dokonuje się podziału elementów na k skupień, a następnie przemieszcza się elementy między grupami, aby błędy grupowania były jak najmniejsze²¹.

Wyniki przeprowadzonej analizy

Materiał do niniejszego opracowania tworzą dane wtórne pochodzące z baz Eurostatu dotyczące elementów struktury oszczędności gospodarstw domowych w 27 krajach UE. Uwzględnione w analizie elementy struktury przedstawiono w tabeli 1. Numeracja zmiennych jest zgodna z numeracją podaną w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 roku

Tabela 1. Elementy struktury przyjęte jako zmienne w analizie

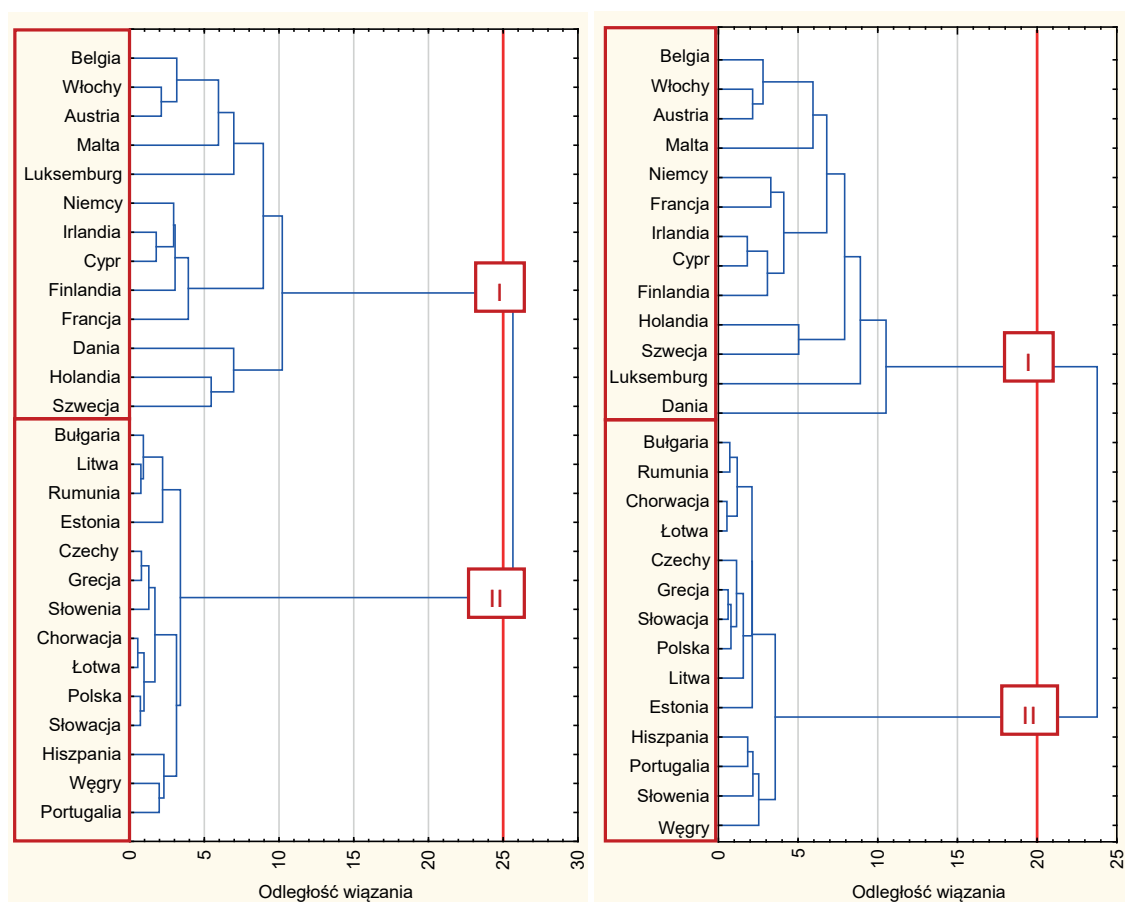
Zmienna diagnostyczna	Element struktury oszczędności (<i>per capita</i>)	Nazwa skrócona
F.21	gotówka	gotówka
F.22 i F.29	depozyty	depozyty
F.3	dłużne papiery wartościowe	papiery dłużne
F.4	kredyty i pożyczki	kredyty i pożyczki
F.511	akcje notowane	akcje notowane
F.512	akcje nienotowane	akcje nienotowane
F.519	pozostałe udziały kapitałowe	inne udziały kapitałowe
F.522	udziały/jednostki uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych niebędących funduszami rynku pieniężnego	udziały FI
F.62	uprawnienia z tytułu ubezpieczeń na życie i rent dożywotnich	uprawnienia UŻ
F.63–F.65	uprawnienia emerytalno-rentowe, należności funduszy emerytalno-rentowych od podmiotów nimi zarządzających oraz uprawnienia do świadczeń innych niż emerytalno-rentowe	uprawnienia ER
Inne	różnica pomiędzy całością oszczędności a wyszczególnionymi elementami struktury oszczędności	inne

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 roku.

²¹ P. Kobus, R. Pietrzykowski, *Zastosowanie modyfikacji metody k-średnich w analizie portfelowej*, „Zeszyty Naukowe SGGW — Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2006, nr 60, s. 301–302.

Ponieważ istotą badania jest wskazanie państw podobnych pod względem doboru oszczędnościowych instrumentów finansowych, co skutkuje podobną strukturą oszczędności i wpływu ostatniego kryzysu na te podobieństwa, analiza przeprowadzona została w dwóch momentach czasowych: 2019Q4 (przed kryzysem) oraz 2022Q2 (po kryzysie).

Na podstawie danych po normalizacji zastosowano w ramach wielowymiarowych technik eksploracyjnych analizę skupień w celu ustalenia, czy kraje UE formują „naturalne” skupienia o podobnych strukturach oszczędności gospodarstw domowych. Przeprowadzono klasyfikację państw UE przy wykorzystaniu hierarchicznych procedur aglomeracyjnych, stosując metodę Warda z odległością euklidesową. W wyniku zastosowania metody uzyskano dendrogramy oddające hierarchiczną strukturę krajów UE ze względu na zmniejszające się podobieństwo między nimi (rysunek 1).

Rysunek 1. Dendrogramy dla krajów UE według struktury oszczędności gospodarstw domowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nasq_10_f_bs_custom_9180101/default/table?lang=en (dostęp: 20.11.2022).

Przedstawione na rysunku 1 dendrogramy ilustrują kolejne połączenia i wskazują na skupienia coraz wyższego rzędu. Uzyskana hierarchia pozwala na wskazanie najszerszego podziału państw UE na dwa skupiska obejmujące odpowiednio kraje:

1. Belgia, Dania, Niemcy, Irlandia, Francja, Włochy, Cypr, Luksemburg, Malta, Holandia, Austria, Finlandia, Szwecja;
2. Bułgaria, Czechy, Estonia, Grecja, Hiszpania, Chorwacja, Łotwa, Litwa, Węgry, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowenia, Słowacja.

Są to dwa największe skupienia o dość wysokiej różnorodności wewnątrz skupień. Na podstawie wyznaczonych średnich, które dla skupienia I są wyższe od średnich skupiska II dla wszystkich zmiennych diagnostycznych, skupisko I można określić nazwą „wyższy rozwój gospodarczy”, natomiast skupisko II to grupa obejmująca kraje o „niższym rozwoju gospodarczym”. Ich wyodrębnienie wskazuje, że struktura oszczędności gospodarstw domowych jest zależna od poziomu rozwoju gospodarki w tych krajach. Charakterystykę utworzonych skupień przedstawiono w tabeli 2.

Celem badania jest jednak wyodrębnienie homogenicznych, czyli jednorodnych wewnętrznie, skupisk, co oznacza konieczność wyznaczenia optymalnego punktu odcięcia. W tym celu wykorzystano regułę R. Mojeny, a wartości wyznaczonego wskaźnika wskazującego na punkt odcięcia i wynikającą liczbę skupisk przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 2. Charakterystyka utworzonych skupień — średnie wartości zmiennych diagnostycznych.

Zmienna diagnostyczna	Średnie w grupach				Odchylenia standardowe w grupach			
	przed kryzysem		po kryzysie		przed kryzysem		po kryzysie	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Gotówka	0,212	0,114	0,27	0,144	0,13	0,059	0,171	0,082
Depozyty	2,928	0,824	3,328	0,984	1,284	0,49	1,333	0,559
Papiery dłużne	0,221	0,042	0,168	0,041	0,216	0,065	0,165	0,068
Kredyty i pożyczki	0,092	0,028	0,105	0,032	0,138	0,047	0,163	0,046
Akcje notowane	0,491	0,052	0,566	0,066	0,287	0,056	0,364	0,053
Akcje nienotowane	1,126	0,312	1,399	0,352	0,772	0,362	1,347	0,425
Inne udziały kapitałowe	0,883	0,327	0,949	0,404	0,923	0,277	1,007	0,319
Udziały FI	0,843	0,126	0,939	0,171	0,598	0,175	0,693	0,198
Uprawnienia UŻ	1,539	0,116	1,518	0,104	1,227	0,136	1,304	0,112
Uprawnienia ER	2,008	0,192	1,841	0,19	2,678	0,111	2,324	0,126
Inne	0,341	0,128	0,392	0,151	0,15	0,046	0,184	0,063

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nasq_10_f_bs_custom_9180101/default/table?lang=en).

Tabela 3. Punkt odcięcia dendrogramu wg reguły Mojeny

Okres	Wskaźnik	Liczba skupisk
2019Q4	10,53	3
2022Q2	10,02	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nasq_10_f_bs__custom_9180101/default/table?lang=en).

Przyjęty punkt odcięcia pozwolił na wyodrębnienie trzech relatywnie jednorodnych grup państw w obu badanych okresach. Skład tych grup przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Podział na grupy krajów UE ze względu na strukturę oszczędności gospodarstw domowych

Wyodrębnione skupisko	Skład	
	przed kryzysem	po kryzysie
I	Bułgaria, Litwa, Rumunia, Estonia, Czechy, Grecja, Słowenia, Chorwacja, Łotwa, Polska, Słowacja, Hiszpania, Węgry, Portugalia	Bułgaria, Litwa, Rumunia, Estonia, Czechy, Grecja, Słowenia, Chorwacja, Łotwa, Polska, Słowacja, Hiszpania, Węgry, Portugalia
II	Dania, Holandia, Szwecja	Dania
III	Belgia, Włochy, Austria, Malta, Luksemburg, Niemcy, Irlandia, Cypr, Finlandia, Francja	Belgia, Włochy, Austria, Malta, Luksemburg, Niemcy, Irlandia, Cypr, Finlandia, Francja, Holandia, Szwecja

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nasq_10_f_bs__custom_9180101/default/table?lang=en).

Opis wyróżnionych skupień został poprzedzony analizą struktury każdego z nich. W tym celu wyznaczono średnie w grupach zmiennych diagnostycznych i dzięki temu uzyskano informacje o tym, jakie ich wartości zadecydowały o utworzeniu poszczególnych skupień (tabela 5).

W pierwszej wyodrębnionej grupie (skupienie I) znalazło się czternaście krajów, które charakteryzują się znaczącym udziałem w strukturze oszczędności depozytów (36,43%), innych udziałów kapitałowych (14,48%) oraz akcji nienotowanych (13,78%). Krajem o największym udziale depozytów w strukturze oszczędności jest Grecja, depozyty stanowią ponad 50% całej struktury. Najmniejszy udział w strukturze oszczędności mają dłużne papiery wartościowe (1,87%) oraz kredyty i pożyczki (1,22%). Należy zwrócić uwagę, że żadna pozycja w strukturze oszczędności tej grupy nie stanowi mniej niż 1% udziału w całej strukturze.

Tabela 5. Charakterystyka utworzonych skupień — średnie wartości zmiennych diagnostycznych

Zmienna diagnostyczna	Średnie w grupach									Odchylenie standardowe w grupach								
	przed kryzysem			po kryzyse			przed kryzysem			po kryzyse								
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III						
Gotówka	0,114	0,066	0,256	0,144	0,141	0,281	0,059	0,023	0,115	0,082	0	0,174						
Depozyty	0,824	2,321	3,111	0,984	2,801	3,372	0,49	0,309	1,403	0,559	0	1,379						
Papiery dłużne	0,042	0,053	0,272	0,041	0,084	0,174	0,065	0,04	0,222	0,068	0	0,17						
Kredyty i pożyczki	0,028	0,167	0,07	0,032	0,507	0,078	0,047	0,171	0,117	0,046	0	0,123						
Akcje notowane	0,052	0,717	0,423	0,066	1,31	0,504	0,056	0,355	0,223	0,053	0	0,306						
Akcje nienotowane	0,312	2,138	0,822	0,352	5,69	1,041	0,362	0,796	0,431	0,425	0	0,552						
Inne udziały kapitałowe	0,327	1,326	0,75	0,404	0,999	1,03	0,277	1,197	0,776	0,319	0	1,054						
Udziały FI	0,126	1,069	0,775	0,171	1,449	0,897	0,175	0,373	0,635	0,198	0	0,705						
Uprawnienia UŻ	0,116	2,38	1,287	0,104	5,437	1,191	0,136	1,891	0,78	0,112	0	0,675						
Uprawnienia ER	0,192	6,038	0,799	0,19	3,391	1,712	0,111	2,771	0,826	0,126	0	2,374						
inne	0,128	0,42	0,317	0,151	0,572	0,377	0,046	0,085	0,157	0,063	0	0,184						

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nasq_10_f_bs_custom_9180101/default/table?lang=en).

Oznacza to, że gospodarstwa domowe w krajach tej grupy preferują tradycyjny model oszczędzania poprzez lokowanie swoich środków w banku. Inne instrumenty finansowe nie są tak samo atrakcyjne. Może to być spowodowane sytuacją gospodarczą w danym kraju oraz poziomem rozwoju danego państwa. Po kryzysie zmienił się procentowy udział poszczególnych pozycji struktury. W skład grupy wchodzi te same kraje co przed kryzysem. Depozyty stanowią 37,26% całej struktury oszczędności, czyli kryzys wpłynął na wzrost zainteresowania tym instrumentem. Tak samo jak wcześniej, krajem o największym udziale depozytów jest Grecja (53,88%). Inne udziały kapitałowe oraz akcje nienotowane stanowią odpowiednio 15,30% i 13,35%. Najmniejsze zainteresowanie budzą dłużne papiery wartościowe (1,56%), kredyty i pożyczki (1,20%). Te pozycje zmniejszyły swój udział w strukturze oszczędności, czyli kryzys negatywnie wpłynął na ich atrakcyjność. Należy dodać, że wzrosło zainteresowanie gotówką. Przed kryzysem procentowy udział gotówki wynosił 5,02%, a po kryzysie — 5,45%. Jest to sygnał, że część gospodarstw domowych nie ufa instytucjom finansowym i woli trzymać swoje oszczędności w formie fizycznej.

Grupa druga składa się z trzech krajów: Danii, Holandii i Szwecji. Grupa druga charakteryzuje się dużym udziałem uprawnień ER, które wynoszą 36,17%. Krajem z największym udziałem tego instrumentu finansowego jest Holandia (60,85%). Oznacza to, że gospodarstwa domowe w tych krajach skupiają swoją uwagę na swojej przyszłości. Zabezpieczają się poprzez oszczędzanie w celu zwiększenia swojej przyszłej emerytury. Depozyty stanowią 13,90% oszczędności. Oprócz dbania o swoją przyszłość, gospodarstwa domowe również odkładają swoje oszczędności do banku. Najmniejsze zainteresowanie budzą gotówka (0,40%), dłużne papiery wartościowe (0,32%) oraz kredyty i pożyczki (1,00%). Tak niski poziom udziału gotówki w strukturze oszczędności sugeruje, że gospodarstwa domowe w tych krajach mają duże zaufanie do instytucji finansowych, nie boją się im powierzać swoich oszczędności. Po kryzysie doszło do zmiany składu grupy. W grupie drugiej została jedynie Dania. Gospodarstwa domowe w tej grupie lokują swoje oszczędności głównie w dwóch segmentach: uprawnienia UŻ (24,29%) oraz akcje nienotowane (25,43%). Poprzednio największym zainteresowaniem cieszyły się uprawnienia ER, po kryzysie ich udział wynosi 15,15%. Zmalał również udział depozytów, które teraz stanowią 12,52% wszystkich oszczędności.

Trzecia grupa obejmuje dziesięć krajów (przed kryzysem). Największy udział w strukturze oszczędności mają depozyty (35,02%) oraz uprawnienia UŻ (14,49%). Inne pozycje nie przekraczają 10% udziału w strukturze. Gospodarstwa domowe w tej grupie lokują swoje oszczędności w bankach oraz zabezpieczają finansowo swoje zdrowie i życie. Najmniejsze zainteresowanie budzą kredyty i pożyczki (0,79%) oraz gotówka (2,89%). Gospodarstwa domowe w tej grupie mają duże zaufanie wobec instytucji finansowych i nie boją się powierzać im swoich

oszczędności. Po kryzysie nastąpiła zmiana w składzie grupy. Do krajów z okresu przed kryzysem dołączyły Holandia i Szwecja. Nastąpiły duże zmiany w procentowym udziale poszczególnych elementów struktury oszczędności. Największy udział nadal mają depozyty, ale zmalał on do 31,92%. Uprawnienia UŻ stanowią teraz 11,27% oszczędności, zaś znacząco wzrósł udział uprawnień ER (16,20%). Przed kryzysem uprawnienia ER stanowiły 9,00%. Oznacza to, że gospodarstwa domowe w tej grupie zaczęły w większym stopniu myśleć o swojej przyszłości i chcą zwiększyć swoją przyszłą emeryturę. Najmniejszy udział w strukturze mają kredyty i pożyczki (0,67%) oraz gotówka (2,66%). W obu przypadkach można zauważyć zmniejszenie zainteresowania tymi pozycjami.

Analizując otrzymany podział krajów na trzy grupy, można dojść do wniosku, że kryzys wywołany wybuchem pandemii COVID-19 oraz wojną na Ukrainie miał znaczący wpływ na grupę drugą oraz grupę trzecią. Po kryzysie w grupie drugiej został jeden kraj (Dania), a Holandia i Szwecja stały się bardziej podobne ze względu na strukturę oszczędności do krajów wchodzących w skład grupy trzeciej. W Danii znacząco wzrosło zainteresowanie akcjami nienotowanymi (z 17,22% do 25,43%), natomiast zmniejszyło — uprawnieniami UŻ (z 26,78% do 24,29%) oraz uprawnieniami ER (z 19,39% do 15,15%). Gospodarstwa domowe w Danii w mniejszym stopniu są zainteresowane swoją przyszłością oraz zabezpieczeniem swojego zdrowia, ale w większym stopniu chcą zwiększyć swoje finanse poprzez lokowanie oszczędności w akcje. W Holandii i Szwecji można zaobserwować wzrost udziału depozytów w strukturze oszczędności. Przed kryzysem udział depozytów wynosił odpowiednio 13,38% oraz 12,65%, zaś po kryzysie 20,18% i 14,13%. Oznacza to, że gospodarstwa domowe w tych krajach zwiększyły swoje zaufanie do banków i postanowiły im powierzyć większą część swoich oszczędności. W Holandii może to być spowodowane największą od 50 lat inflacją, która w 2022 roku wyniosła 11,6%. Z kolei w Szwecji podwyższono stopy procentowo aż o 100 punktów bazowych (z 0,75% do 1,75%). W innych elementach oszczędności nie zauważono tak znaczących zmian.

Zakończenie

Przedstawione w artykule zastosowanie analizy skupień do grupowania krajów UE z uwzględnieniem podobieństwa ze względu na strukturę oszczędności gospodarstw domowych wydaje się potwierdzać przydatność tej metody, jednak w pewnym ograniczonym stopniu. Zastosowana jedna z metod *cluster analysis* — metoda aglomeracyjna Warda — zwraca uwagę na dużą niejednorodność badanych krajów, a dendrogram wskazał na możliwość wyodrębnienia wielu skupień odmiennych pod względem ich wewnętrznego zróżnicowania. Ostatecznie, uwzględniając optymalny punkt przecięcia, wyodrębniono trzy relatywnie jednorodne grupy krajów UE. Utworzone skupiska wskazują, że o podobieństwie sposobów oszczędzania gospodarstw domowych w krajach UE zdecydował przede

wszystkim udział w strukturze oszczędności depozytów, akcji nienotowanych, uprawnień UŻ oraz uprawnień ER. Te cztery elementy struktury były głównymi czynnikami różnicującymi skład danych grup. Skupiska krajów UE podobnych pod względem struktury oszczędności są złożone z państw, które nie charakteryzują się względnie bliskim położeniem geograficznym. Utworzone grupy składają się z krajów, które są położone w całej UE. W grupie pierwszej znajdują się Portugalia czy Estonia, które są od siebie znacznie oddalone. W grupie trzeciej również znalazły się kraje, które nie leżą względnie blisko siebie. Jedynie w grupie drugiej przed kryzysem można zaobserwować powiązanie z położeniem geograficznym, ponieważ kraje należące do niej charakteryzowały się względnie bliskim położeniem geograficznym. Tym samym hipoteza pierwsza nie została spełniona.

Ponadto na podstawie analizy otrzymanych wyników można stwierdzić, że zauważono odmienne reakcje na kryzys, co skutkowało zmianą składu grup. Skład grupy pierwszej nie zmienił się, za to zmieniły się procentowe udziały poszczególnych elementów struktury oszczędności, między innymi zwiększył się udział depozytów. W grupie drugiej zmianie uległy nie tylko procentowe udziały poszczególnych pozycji struktury oszczędności, lecz także skład grupy. Pod wpływem kryzysu z grupy drugiej zostały wyłączone Holandia i Szwecja, które zmieniły swoje struktury oszczędności i tym samym upodobniły się do krajów należących do grupy trzeciej. W ostatniej grupie znacznie zmalał udział depozytów na rzecz uprawnień ER. Hipoteza druga została spełniona.

Wszystkie hipotezy należy interpretować z ostrożnością. W celu uzyskania dokładniejszych wyników należałoby zbadać poszczególne sytuacje gospodarcze we wszystkich omawianych krajach. Powinno się dodatkowo w analizie zwrócić uwagę na dochód rozporządzalny, wielkość posiadanego majątku oraz relację majątku, dochodów i zobowiązań do PKB.

Bibliografia

- Analiza skupień*, StatSoft Electronic Statistic Textbook, <https://www.statsoft.pl/textbook/stcluan.html>.
- Banaszczak-Soroka U., *Wielkość i struktura oszczędności gospodarstw domowych krajów Unii Europejskiej w kontekście planu inwestycyjnego dla Europy. Wybrane aspekty*, [w:] *Czym żyje Unia Europejska? Wybór zagadnień*, red. E. Pancer-Cybulska, K. Biegun, Kołobrzeg-Wrocław 2018, s. 135–166.
- Coleman A., *Household Savings: A Survey of Recent Microeconomic Theory and Evidence*, Treasury Working Paper Series 98/90, New Zealand 1998.
- Cymerman J., Cymerman W., *Zastosowanie analizy skupień do klasyfikacji województw według rozwoju rynków nieruchomości rolnych*, „Świat Nieruchomości” 2017, nr 3, s. 55–61.
- Frączak B., *Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych*, „Studia Ekonomiczne” 122, 2012, s. 87–98.
- Kobus P., Pietrzykowski R., *Zastosowanie modyfikacji metody k-średnich w analizie portfelowej*, „Zeszyty Naukowe SGGW — Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2006, nr 60, s. 301–308.

- Korzeniowska A., *Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 239, 2015, s. 105–115.
- Kulpaka P., *Struktura oszczędności finansowych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2000–2014*, „Annales Univeritatis Marie Curie-Skłodowska. Sectio H, oeconomia” 49, 2015, nr 4, s. 311–318.
- Le Blanc J., Porpiglia A., Teppa F., Zhu J., Ziegelmeyer M., *Household saving behavior in the Euro Area*, „International Journal of Central Banking” 12, 2016, nr 2, s. 15–69.
- Marek T., *Analiza skupień w badaniach empirycznych*, Warszawa 1989.
- Metody hierarchiczne*, PQStat — Baza Wiedzy, http://manuals.pqstat.pl/statpqpl:redpl:skupienpl:hierarchpl#fnt__1.
- Migut G., *Zastosowanie technik analizy skupień i drzew decyzyjnych do segmentacji rynku*, StatSoft Polska, Kraków 2009.
- Muradoğlu G., Taşkın F., *Differences in household savings behavior: Evidence from industrial and developing countries*, „The Developing Economies” 34, 1996, nr 2, s. 138–153.
- Musiał M., *Zachowania oszczędnościowe Polaków na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, „Marketing i Rynek” 2014, nr 8, s. 1147–1155.
- Panek T., *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, Warszawa 2009.
- Roszko-Wójtowicz E., *Analiza skupień w ocenie warunków pracy w krajach Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 59, 2014, nr 11, s. 65–84.
- Rozmus D., Trzęsiok T., *Analiza czynników kształtujących oszczędności polskich gospodarstw domowych*, „Studia Ekonomiczne” 345, 2017, s. 63–84.
- Szkutnik W., Sączewska-Piotrowska A., Hadaś-Dyduch M., *Metody taksonomiczne z programem STATISTICA*, Katowice 2015.
- Tryon R.C., *Cluster Analysis: Correlation Profile and Orthometric (Factor) Analysis for the Isolation of Unities in Mind and Personality*, New York 1939.

Lena Zelmanowicz

ORCID: 0009-0009-2532-8129

Uniwersytet Opolski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.6>

Wojna sprawiedliwa w myśli wybranych autorów średniowiecznych

JEL classification: K00

Słowa kluczowe: wojna sprawiedliwa, prawo wojny, Święty Tomasz z Akwinu

Keywords: just war, law of war, st. Thomas Aquinas

Abstrakt: Przedmiotem rozważań autorki jest przedstawienie refleksji wybranych średniowiecznych autorów na temat prawa do użycia siły (*ius ad bellum*). Problem przedstawienia idei wojny sprawiedliwej w myśli średniowiecznych autorów ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia filozofii politycznej i etyki tamtego okresu. Średniowiecze, z silnym wpływem chrześcijaństwa, kształtowało wartości, normy społeczne i światopogląd, a myśliciele tego czasu starali się pogodzić zasady etyczne z rzeczywistością polityczną, w tym z koniecznością prowadzenia wojen. Koncepcja wojny sprawiedliwej była próbą znalezienia moralnych uzasadnień dla działań wojennych, które były nieuniknione w tamtych realiach. Myśliciele dążyli do ustanowienia warunków, które uczyniłyby wojnę zgodną z chrześcijańską etyką. Decyzje o wojnie uznawano za moralnie uzasadnione, gdy były podejmowane zgodnie z normami moralnymi i prawnymi.

Just war in the thought of selected medieval authors

Abstract: The author's object is to present the reflections of selected medieval authors on the right to use force (*ius ad bellum*). The problem of presenting the idea of just war in the thought of medieval authors is crucial for understanding the political philosophy and ethics of that period. The Middle Ages, with the strong influence of Christianity, shaped values, social norms, and worldview, and thinkers of that time tried to reconcile ethical principles with political reality, including the necessity of warfare. The concept of just war was an attempt to find moral justifications for warfare, which was inevitable in those realities. Thinkers sought to establish conditions that would make war compatible with Christian ethics. Decisions about war were considered morally justified when they were made in accordance with moral and legal norms.

Wstęp

Herodot w *Dziejach* wkłada w usta króla Krezusa takie oto słowa: „Nikt przecie nie jest tak nierozumny, żeby wybierał wojnę zamiast pokoju: bo w pokoju synowie grzebią swych ojców, a w wojnie — ojcowie swych synów”¹. Ludzie zdawali sobie sprawę z tragiczności tej sytuacji, a mimo to wojny były nieodłączną częścią życia plemion, społeczności, państw i narodów. I chociaż przyczyny wybuchu wojen, zasady ich wypowiedania i sposoby ich prowadzenia zmieniały się na przestrzeni dziejów, to już w starożytności próbowano nadać im pewne reguły i je ucywilizować.

Teoria wojny sprawiedliwej ewoluowała wraz z „rozwojem cywilizacji, formowaniem się stabilnych jednostek politycznych z silną władzą i dobrze działającymi instytucjami społecznymi”². Pierwsze refleksje na temat użycia siły zbrojnej miały charakter religijny i moralny, o wiele mniej prawny:

Przyczyn tego stanu rzeczy trzeba upatrywać w braku w antycznych wspólnotach politycznych powszechnej świadomości prawnej istnienia niepodważalnych reguł, których naruszanie skutkowałooby odpowiedzialnością prawną. Trudno, innymi słowy, stwierdzić istnienie w starożytności prawa narodów jako systemu prawnego. Nie sposób oczywiście przeczyć prawnym formom kontaktów między ówczesnymi państwami, które sporadycznie zawierały traktaty, utrzymywały do-razne kontakty dyplomatyczne czy pokojowo rozstrzygały spory międzynarodowe. Zbyt nieuporządkowany był jednak ich charakter, zbyt często mieszano je z normami moralnymi, obyczajowymi i religijnymi, by można było mówić o systemie prawnym³.

Konflikty zbrojne od początku dziejów budziły skrajne emocje — jedni byli wojną zafascynowani, inni zaś, dostrzegając przede wszystkim związane z nią okrucieństwa, nawoływali do konieczności jej wyeliminowania⁴. Wiele wojen w starożytności oraz w średniowieczu było wszczynanych z błahych powodów. Uczeni, chcąc zapobiec temu, starali się stworzyć kryteria legalności działań wojennych (*bellum iustum*). Pierwszą znaną pisemną próbą określenia zasad prowadzenia wojny był indyjski kodeks Manu z mniej więcej 500 roku p.n.e., jednakże jego postanowienia dotyczyły tylko niektórych technicznych aspektów prowadzenia działań wojennych⁵.

W starożytnej Grecji prawa regulujące wojnę sprawiedliwą nie dotyczyły barbarzyńców. Grecy byli przekonani o swej wyższości w stosunku do barbarzyńców: „Liczne konflikty zbrojne między Hellenami wpłynęły na ukształtowanie

¹ Herodot, *Dzieje*, przełożył S. Hammer, Wrocław 2005, s. 50.

² K. Drabik, *Kryteria wojny sprawiedliwej, cz. I, [w:] Społeczeństwo a wojna. Wojna — kryzys — bunt mas*, red. M. Bodziany, Wrocław 2014, s. 20.

³ R. Kwiecień, *Od „wojny sprawiedliwej” do „wojny z terroryzmem”. Siła zbrojna i reglamentacja jej używania (ius contra bellum) w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2019, s. 23.

⁴ P. Grzebyk, *Idea wojny sprawiedliwej — od starożytności po czasy nowożytne*, „Forum Prawnicze” 2010, nr 2.

⁵ W.B. Ballis, *The Legal Position of War: Changes in Its Practice and Theory from Plato to Vattel*, The Hague 1937.

się zwyczajów oraz norm obowiązujących podczas toczonych walk”⁶. Z reguły rozpoczęcie działań wojennych ogłaszane było przez heroldów. Samo rozpoczęcie wojny bardzo często było uzależnione od wyniku wróżb. Rozważania nad określeniem warunków przystąpienia do udziału w wojnie były podejmowane przez Platona, Arystotelesa czy Cyserona. W świecie starożytnym przyczyn wojen upatrywano zarówno w braku harmonii w człowieku, jak i w społeczeństwie. Dla Rzymian wojna wiązała się z dużym formalizmem. W czasach królewskich w państwie rzymskim istotną rolę w kwestiach wojennych i pokojowych odgrywali fecjałowie. Organizowali oni kolegium 20 kapłanów odpowiedzialnych za ceremonie religijne związane z prawem międzynarodowym. W okresie starożytnego Rzymu (do III wieku p.n.e.) funkcjonowało *ius fetiale*, czyli skomplikowany rytuał, którego przeprowadzenie oznaczało formalne ogłoszenie wojny. Za ojców teorii wojny sprawiedliwej w okresie przedchrześcijańskim uważani są Cyseron i Lukrecjusz. Problem wymagań, kiedy wojna może zostać uznana za sprawiedliwą, pojawia się również w Starym Testamencie i Nowym Testamencie. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa o wojnie pisali między innymi Ireneusz z Lyonu, Święty Cyprian, Święty Bazyl, Orygenes oraz Święty Augustyn.

W tym artykule szukam odpowiedzi na pytanie o wkład wybranych średniowiecznych autorów w rozwój myśli polityczno-prawnej dotyczącej prawa do wszczynania wojny i kształtowanie się idei wojny sprawiedliwej oraz przedstawiam ewolucję tych poglądów. Przy tworzeniu artykułu wykorzystałam metodę historyczno-prawną.

Idea wojny sprawiedliwej w ujęciu Piotra Abelarda, Gracjana oraz Rajmunda z Penyafor

Piotr Abelard (1079–1142) w dziele *Sic et Non*, pisząc o wojnie, powołuje się na autorytet Świętego Izydora z Sewilli (*Etymologiarum libri XX seu Origines*) oraz Świętego Augustyna (*De civitate Dei*). Píše, że gdyby wojna była całkowicie zakazana dla chrześcijan, wówczas w Ewangelii żołnierze dostaliby radę, aby wzgardzili bronią i zupełnie wycofali się z wojska, a tymczasem jest napisane: „Nad nikim się nie znęcajcie i nikogo nie uciskajcie, lecz poprzestawajcie na swoim żołdzie”⁷. Sprawiedliwa jest taka wojna, która zostaje odpowiednio wypowiedziana, jest prowadzona dla odzyskania zagrabionej własności lub w celu odparcia wrogów. Odnośnie do czasu prowadzenia wojny wskazane jest, aby nie toczyć walk podczas Wielkiego Postu, jednak gdy zmusza do tego konieczność:

⁶ A. Świstak, *Wpływ religii na wojnę i prawo wojny w antycznej Grecji — wybrane aspekty*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 15, 2020, nr 17, s. 181.

⁷ Łk 3,14, cyt. za Biblią Tysiąclecia, Poznań 2014.

trzeba się przygotować do wojny dla obrony własnej, jak i całej ojczyzny lub praw ojczyźstych, aby nikt nie mógł słusznie postawić zarzutu, że chrześcijanin nie stara się wcale i nie dba o to, co czynić powinien, że nie myśli o własnym ocaleniu i innych, że nie odwraca szkód, jakie grożą świętej religii⁸.

A Bóg przyznaje wieniec zwycięstwa tym, których sprawę uzna za sprawiedliwą⁹.

W pierwszej połowie XII wieku narodziła się scholastyczna koncepcja wojny. Wiązało się to z odkryciem prawa rzymskiego przez jurystów bolońskich i opublikowaniem około 1148 roku *Dekretu Gracjana*. Z czasem kanoniści podjęli się komentowania *Dekretu*, a następnie dokonali egzegezy *Dekretaliów* papieskich. *Dekret* napisany przez bolońskiego kamedułę Gracjana nazwany przez niego *Discordantium Canonum Concordia (Uzgodnienie kanonów niezgodnych)* był pierwszą udaną próbą stworzenia ujednoczonego prawa kanonicznego¹⁰. Tekst, który wywarł ogromny wpływ na całe dziesiątki lat, zawierał 100 stron poświęconych kwestii wojny. „Zarówno teologiczny, jak i prawny nurt myśli o sprawiedliwości w wojnie w późnym średniowieczu wydaje się ostatecznie pochodzić od Gracjana”¹¹. Początkowo *Dekret* był dokumentem nieurzędowym, w XVI wieku został na soborze trydenckim włączony do *Corpus Iuris Canonici*. Jakby w kapsułkach powtórzył autor w swoim dziele nauczanie Świętego Augustyna i Świętego Izydora z Sewilli odnośnie do wojny. Na początku zadaje pytanie, czy jest dopuszczalny udział chrześcijan w wojnie, i dochodzi do wniosku, że wojna nie jest absolutnie wykluczona dla chrześcijan. Jedyne wojny, w których mogą legalnie uczestniczyć wyznawcy Chrystusa, to wojny „sprawiedliwe”. W dziele tym pojawiają się dwie definicje wojny: jedna pochodzi od Izydora z Sewilli, a druga od Augustyna. Ta hybrydalna definicja wojny brzmi:

Wojna jest sprawiedliwa, gdy przez formalną deklarację jest prowadzona w celu odzyskania tego, co zostało zagrabione, lub w celu odparcia wrogów. [...] Zwyczajowo nazywa się sprawiedliwymi te wojny, których celem jest zemsta za krzywdy, gdy potrzeba przez wojnę zmusić miasto lub naród, które nie chciały ukarać złego czynu popełnionego przez jego obywateli, lub przywrócić to, co zostało niesprawiedliwie zabrane¹².

Tak więc wojna sprawiedliwa według Gracjana musi być wcześniej zapowiedziana i prowadzona w celu wyrównania krzywdy, w tym też i tej wyrządzonej Kościołowi. Musi być wypowiedziana przez legalną władzę publiczną. Nacisk położony jest na obronę własnych praw (a nawet obyczajów), których można w wojnie dochodzić, ochronę własności (jej odzyskanie albo sprawiedliwą zapłatę za

⁸ P. Abelard, *Rozprawy*, przeł. L. Joachimowicz, Warszawa 2001, s. 510.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ J. Turner Johnson, *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200–1740*, Princeton 2019, s. 32.

¹¹ *Ibidem*, s. 34.

¹² *Ibidem*, s. 36.

nią) oraz obronę przed niesprawiedliwością dokonaną na własnych poddanych lub sojusznikach. Gracjan zaznacza, że zło musi być rzeczywiście wyrządzone, nie wystarczy, że istniały złe intencje. „Prewencyjne naprawienie krzywdy lub ukaranie grzechu (co dla średniowiecznego umysłu było przykładem naprawienia krzywdy) jest wykluczone”¹³.

W *Dekrecie* zostaje dopuszczona wojna w imię religii, ponieważ zabijanie złych to służenie Bogu, a zginąć w bitwie z niewiernymi to zasłużyć sobie na niebo¹⁴. Wojownik biorący udział w wojnie i zabijający wroga nie grzeszy, choćby nawet wykonywał rozkazy wodza świętokradcy. Gracjan pisze też, że przywrócenie pokoju powinno być zawsze celem wojny, do obowiązków monarchy należy obrona Kościoła, duchowni mają zakaz udziału zbrojnego w walkach, za złamanie zakazu mają być zdegradowani i osadzeni w klasztorach, a jeśli zginą w walce, mają być pozbawieni prawa do uroczystych modlitw¹⁵.

Około 1240 roku kanonista Rajmund z Penyafort (1175–1275) sformułował doktrynę wojny, która to doktryna stanie się klasyczną. Sam autor, generał zakonu dominikanów, jest autorem opracowań naukowych z dziedziny prawa, między innymi pierwszego podręcznika prawnomoralnego dla spowiedników *Summa de poenitentia* (1222–1225)¹⁶, a także zbioru prawa kanonicznego *Decretales Gregorii IX (Dekretalów Grzegorza IX)* opracowanego na podstawie dokumentów papieskich i soborowych, promulgowanego w 1234 roku przez papieża Grzegorza IX bullą *Rex pacificus*. W dziele *Summa casuum conscientiae* określa pięć warunków koniecznych, aby wojna mogła uchodzić za sprawiedliwą. Pierwszy dotyczy osoby: tylko osoba świecka może dopuścić się rozlewu krwi, osobie duchownej jest to zakazane poza przypadkami nieuniknionej konieczności. Drugi odnosi się do celu, którym muszą być odzyskanie dóbr lub obrona swojego kraju. Trzeci wiąże się z przyczyną, którą musi być uzyskanie pokoju po tym, jak wszystkie inne środki zawiodły. Czwarty to intencja: nie może zawierać nienawiści, mściwości ani pychy i ma mieć na celu uzyskanie sprawiedliwości. Piąty warunek dotyczy władzy: wojna może być prowadzona z autorytetu Kościoła (przede wszystkim jeśli chodzi o wiarę) lub z rozkazu księcia¹⁷. Jeśli któryś z tych warunków nie zostaje spełniony, wojna będzie uchodziła za niesprawiedliwą. Do piątego warun-

¹³ *Ibidem*, s. 38.

¹⁴ G. Minois, *Kościół i wojna. Od czasów Biblii do ery atomowej*, przeł. A. Szymanowski, Warszawa 1998, s. 170.

¹⁵ *Ibidem*, s. 170.

¹⁶ Powszechny obowiązek spowiedzi sformułowany przez IV Sobór Laterański doprowadził do tego, że zaczęły powstawać poradniki dla spowiedników (*summa, de casibus, confessorum*), w których musiał się znaleźć fragment dotyczący dopuszczalności prowadzenia wojny i uczestniczenia w niej. Powstały wtedy między innymi *Summa monaldina* Monalda (XIII wiek), *Summa theologica* Świętego Antoniego (1389–1459) czy *Summa Sylvestrine quoe summa summarum merito nuncupatur* Sylwestra Mazzolina (1460–1523).

¹⁷ J. Turner Johnson, *Ideology, Reason, and the Limitation of War...*, s. 49.

ku jednak podaje zastrzeżenie: można prowadzić wojnę bez specjalnego rozkazu Kościoła albo księcia w przypadku obrony własnych dóbr lub ojczyzny. „Zasadą prawa jest, że można odeprzeć siłą siłą, pod warunkiem że uczyni się to po jej zastosowaniu i z umiarem”¹⁸. Rajmund z Penafort odwołuje się tym samym nie do prawa kościelnego, ale zasady prawa rzymskiego, prawa zwyczajowego cesarstwa, z elementami prawa naturalnego i *ius gentium*.

Ujęcie wojny w nauczaniu Świętego Tomasza z Akwinu

Święty Tomasz z Akwinu (1224–1274) w *Sumie teologicznej*, powołując się na autorytet Świętego Augustyna i rozmyślania średniowiecznych prawników, określa przesłanki usprawiedliwiające prowadzenie działań wojennych. Wojna według niego wynika z niedoskonałości ludzkiej kondycji i jako taka będzie zawsze towarzyszyła człowiekowi, dlatego rozmyślania Akwinaty mają na celu pohamowanie obyczajów panujących w średniowieczu. Podstawowe zagadnienia dotyczące wojny, zwłaszcza wojny sprawiedliwej, zawarł Święty Tomasz w kwestii czterdziestej drugiej części drugiej *Sumy teologicznej*. Święty Augustyn zagadnienie wojny rozpatrywał z punktu widzenia cnoty sprawiedliwości, a Święty Tomasz dodał do sprawiedliwości miłosierdzie, tak eksponowane przez chrześcijaństwo.

Na początku rozmyślań o wojnie Akwinata pisze, że każda wojna jest niedozwolona i jest grzechem¹⁹, ale zaraz cytuje słowa Świętego Augustyna: „gdyby moralność chrześcijańska całkowicie potępiała wojnę jako grzech, znalazłaby się w Ewangelii chociażby rada, by żołnierze porzucili broń i wycofali się całkowicie ze służby wojskowej”.

Wojna, by mogła uchodzić za sprawiedliwą, musi spełniać pewne warunki. Jako pierwszy z nich Święty Tomasz wymienia *auctoritas principis*, to jest władzę księcia²⁰. Tylko z rozkazu władcy można rozpocząć działania wojenne. To na władzy publicznej spoczywa obowiązek obrony kraju i powoływania poddanych do uczestnictwa w wojnie. Obowiązkiem władcy jest obrona państwa zarówno przed wrogiem wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Osoby prywatne swoich praw mogą dochodzić przed sądem. Jako drugi warunek podaje słuszość sprawy (*causa iusta*). Wojna musi mścić jakąś krzywdę, państwo zaatakowane przez inne ma prawo się bronić, co wynika z prawa do samoobrony. Wojnę można nazwać sprawiedliwą także wtedy, kiedy prowadzona jest przeciwko poganom, ale bez przymuszania ich do konwersji na chrześcijaństwo, lecz tylko wtedy, gdy nie pozwalają innym praktykować wiary chrześcijańskiej. Z kolei w przypadku heretyków i odstępców, którzy kiedyś wyznawali prawdziwą wiarę i od niej odeszli, uzasadnione jest użycie siły, ponieważ uzasadnia to podobieństwo do przysięgi. Przysięganie jest kwestią

¹⁸ *Ibidem*, s. 49.

¹⁹ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, przeł. ks. A. Głazewski, Londyn 1967, s. 236.

²⁰ *Ibidem*, s. 236.

woli ludzkiej i jeśli się raz przysięgnie, można zmusić do dotrzymania obietnicy²¹. Przy trzecim warunku — *intentio recta* — uczciwym zamiarze, czyli dla poparcia dobra lub uniknięcia zła, również powołuje się na słowa Świętego Augustyna: „żądza szkodzenia, okrucieństwo w zemście, twarde i nieubłagane usposobienie, dzikość w walce, żądza władzy i tym podobne, oto co słusznie czyni wojnę grzeszną”²². Dopuszczalne jest, według Akwinaty, wchodzenie w posiadanie niewolników i dóbr materialnych zdobytych podczas wojny sprawiedliwej. Natomiast gdyby to się działo przy wojnie niesprawiedliwej, niewolnikom należałoby zwrócić wolność, a dobra materialne oddać prawowitym właścicielom²³. Wojny nie należy rozpoczynać, jeśli najpierw nie zaproponuje się przeciwnikowi pokoju. Podczas działań wojennych należy oszczędzać kobiety i dzieci, a także nie wolno niszczyć upraw²⁴. Nie należy się uciekać do takich metod jak zdrada, trzeba dochowywać wierności, a pragnienie pokoju podczas działań zbrojnych nakazuje zachowywać powściągliwość. Według Świętego Tomasza nie powinno się prowadzić wojny podstępnie, uciekając się do zdrady i kłamstwa, ponieważ jest to zło moralne i nawet między nieprzyjaciółmi obowiązują prawa wojenne i przymierza²⁵. Stosowanie zaś zasadzek, podstępów i pułapek jest dozwolone. Święty Tomasz zabrania osobom duchownym czynnego udziału w walce. Argumentuje to tym, że duchowny podczas walki narażony jest na pokusy, jakie ze sobą niesie służba żołnierska. Może to odwracać uwagę od tego, co dla duchowieństwa jest najistotniejsze, czyli kontemplacji spraw boskich. Inny argument przeciwko udziałowi duchownych w działaniach wojennych dotyczy służby ołtarza; ten sam człowiek, który sprawuje Eucharystię, czyli sakramentalny znak uobecnieniem męki i śmierci Pana Jezusa, nie powinien zabijać drugiego człowieka w walce. Duchowieństwo za to, towarzysząc wojsku, powinno udzielać duchowego wsparcia we wszystkich tych sprawach, które spotykają żołnierzy podczas działań wojennych. Jednocześnie Święty Tomasz dopuszcza istnienie i działalność zakonów rycerskich powołanych do życia czynnego, których zadaniami mają być walka z innowiercami, ochrona biednych i uciskanych, obrona państwa oraz Bożego kultu. Powołuje się na zasadę obrony ludzi, którzy doznali krzywdy, a sami nie są w stanie się obronić. Autorytetem dającym zakonowi podstawę do walki może być tylko władza kościelna lub książęca²⁶. Do zakonów rycerskich Kościoła katolickiego należały osoby duchowne sprawujące Eucharystię i pozostałe sakramenty oraz bracia zakonnicy, którzy składali śluby ubóstwa i posłuszeństwa, ale nie otrzymywali święceń kapłańskich. Tylko ci

²¹ W.J. Ziółkowski, *Wojna sprawiedliwa u św. Tomasza z Akwinu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2011, nr 1, 2011, s. 24.

²² Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna...*, s. 237.

²³ W.J. Ziółkowski, *Wojna sprawiedliwa...*, s. 24.

²⁴ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, s. 238

²⁵ *Ibidem*, t. XVI, 2.2, q. 40, 1.

²⁶ *Ibidem*, t. XVII, 2.2, q. 188, 3.

drudzy mogli uczestniczyć w walkach. „W ten sposób zakon mógł posiadać charakter rycerski, a zarazem nie naruszać podstawowej dyrektywy, w myśl której duchownym nie wolno bezpośrednio uczestniczyć w działaniach wojennych”²⁷. Akwinata podejmuje również kwestię prowadzenia działań wojennych w dni świąteczne. Twierdzi:

Przestrzeganie świąt nie stoi na przeszkodzie czynieniu tego, co służy nawet cielesnemu ocaleniu człowieka. [...] Wolno lekarzom leczyć ludzi w dzień świąty. Większy jest więc obowiązek ratowania państwa, uniemożliwiając w ten sposób popełnienie wielu zabójstw i niezliczonych szkód materialnych i duchownych, niż ratowanie ciała człowieka. Stąd wniosek, że w obronie społeczności wiernych wolno prowadzić wojnę sprawiedliwą w dni święte, tylko jeśli zachodzi konieczna potrzeba²⁸.

Opracowania teorii wojny sprawiedliwej przez późniejszych autorów średniowiecznych

Henryk de Segusio (ok. 1194–1271), znany również jako Hostiensis, jeden z najbardziej znaczących kanonistów średniowiecza, uważał (tak jak Tomasz z Akwinu), że wojna sprawiedliwa to taka, która ma słuszną przyczynę, właściwą intencję oraz niezbędny autorytet. Ponadto w swojej *Aurea summa* dokonał klasyfikacji wojen, wyróżniając ich siedem rodzajów, z czego cztery uznał za sprawiedliwe, a trzy — za niesprawiedliwe. Do sprawiedliwych należą *bellum romanum* (prowadzona przez wiernych przeciwko niewiernym), *bellum iudicale* (prowadzona przez tych wiernych, którzy mają autorytet sędziego), *bellum licitum* (z upoważnienia księcia), *bellum necessarium* (prowadzona przez wiernych w obronie własnej)²⁹. Natomiast do wojen niesprawiedliwych zaliczył *bellum praesumptuosum*, którą prowadzą buntownicy w pogardzie dla władzy; *bellum temerarium*, którą prowadzą wierni przeciwko legalnej władzy; oraz *bellum voluntarium*, którą prowadzą wierni z własnego upoważnienia³⁰. Najbardziej znaczący wpływ jego poglądy miały na relacje między chrześcijanami a niewierzącymi w Chrystusa. Teorie te wykorzystywano później, aby uzasadnić przejmowanie siłą terenów należących do pogan. Według Henryka autorytet Kościoła rozciąga się także na ziemie zamieszkałe przez pogan, ponieważ grzech pierworodny pozbawia człowieka prawa do posiadania rodziny, państwa i prywatnej własności, jest to tak zwana *res nullius* — własność niczyja. Paganie mogą wprowadzić zachować władzę nad swoimi ziemiami pod warunkiem uznania nad sobą władzy Kościoła. Jeśli tego nie uczynią, całkiem legalnie można pozbawić ich suwerenności na rzecz chrześcijan, ponie-

²⁷ W.J. Ziółkowski, *Wojna sprawiedliwa...*, s. 25.

²⁸ Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna...*, s. 243.

²⁹ W.B. Ballis, *The Legal Position...*, s. 50.

³⁰ *Ibidem*, s. 50.

waż prawo do własności i posiadania państwa przysługuje, po przyjściu Chrystusa na ziemię, tylko chrześcijanom³¹.

Brunetto Latini (1220–1294), o pokolenie starszy od Dantego, który w *Boskiej komedii* uznał go za swojego mistrza, polityk i autor popularnej encyklopedii średniowiecznej XIII wieku, sformułował dziewięć warunków, które powinni spełnić władcy mający zamiar przystąpić do wojny. Po pierwsze, muszą pomyśleć o tym, by wojna wiodła do prawdziwego pokoju i żeby po wojnie „nie czynić nikomu nic złego”. Po drugie, należy już przed atakiem poczynić wszelkie przygotowania „do własnej obrony, lepiej bowiem przewidywać, niż doznać szkody i szukać odwetu”. Po trzecie, nie należy „poddawać się rozpaczcy wywołanej strachem ani ufać zbyt własnym siłom, gdy człowieka ogarnia pożądliwość. Nieumiarkowana żądza posiadania naraża bowiem ludzi na niebezpieczeństwo”³². Po czwarte, trzeba przywiązywać wielką wagę do męstwa, „unikając w bitwie tchórzostwa gorszego od śmierci i ucieczki, lepiej przecież zginąć, niż żyć nikczemnie”. Piąta powinność odnosi się do hartu ciała i ćwiczenia umiejętności fizycznych przed przystąpieniem do wojny, gdyż Owidiusz pisze, że „bezczylny człowiek staje się słaby”. Po szóste, „kiedy rozpocznie się walkę, trzeba to uczynić z impetem, a także zachęcać rycerzy i giermków, aby dzielnie stawali, wysławiając czyny ich i ich przodków. Trzeba to robić tak długo, aż wzbudzi się w nich zapał, a stłumi lęk”. Po siódme, to przywódca idzie na czele ataku z pomocą tym, którzy wątpią, osłabli lub uciekają. Po ósme, po zwycięstwie należy pamiętać o tym, by „oszczędzić tych nieprzyjaciół, którzy nie okazali się okrutni”³³. Na końcu katalogu wymienia punkt mówiący o tym, że władca powinien dotrzymać warunków pokoju.

Z czasem pojawiają się traktaty dydaktyczne związane z uprawianiem sztuki wojennej, organizacją armii oraz dotyczące dyscypliny wojskowej. Na uwagę zasługują tu dzieła Christine de Pizane (1364 – ok. 1430), córki bogatego włoskiego naukowca i nadwornego astrologa króla francuskiego, autorki trzech traktatów poświęconych wojskowości: *Livre des fais d'armes et de chevalerie* (*Księga czynów zbrojnych i rycerstwa*) z 1410 roku, *Lamentacion sur les maux de la guerre civile* (*Skarga nad nieszczęściami wojny domowej*) i *Livre dela paix* (*Księga o pokoju*). Wiedzę swą czerpała z dorobku teoretycznego przedstawicieli starożytnej myśli wojskowej (Wegecjusza i Frontinusa)³⁴, własnych obserwacji oraz kontaktów ze znakomitymi dowódcami swoich czasów. W pierwszym z utworów przedstawiła swoje poglądy na temat wojen sprawiedliwych. Tak pisze:

³¹ S. Wielgus, *Polska średniowieczna doktryna ius gentium*, Lublin 1996, s. 37.

³² B. Latini, *Skarbiec wiedzy*, red. M. Frankowska-Terlecka, T. Giermak-Zielińska, Warszawa 1992, cyt. za: W. Iwańczak, *Rola wojen i konfliktów w kształtowaniu ładu europejskiego w średniowieczu*, „Studia Maritima” 29, 2016, s. 64.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Wegecjusz (IV w. n.e.) jest autorem powiedzenia „jeśli chcesz pokoju, szykuj się na wojnę”, umieszczonego we wstępie do jego trzeciej księgi *Res militaris*.

Wojna sprawiedliwa może być prowadzona jedynie przez monarchę i to nie we własnym imieniu, lecz słusznym i sprawiedliwym interesie całego ludu, w celu osiągnięcia sprawiedliwego i uzasadnionego celu lub zapobieżenia obcej agresji, bądź zrzucenia okupacji³⁵.

Twierdzi, że przed atakiem zbrojnym należy skorzystać z pertraktacji bądź arbitrażu, przy czym wojna agresywna nigdy nie powinna zostać uznana za sprawiedliwą. Porusza również problem zachowania pewnych zasad humanitarnych podczas prowadzenia wojen: zakazu dobijania rannych przeciwników i mordowania pojmanych jeńców³⁶.

Dziełem epoki powstałym w oblężonym Mediolanie i uznanym za najlepszą próbę opracowania całokształtu zagadnień z dziedziny wojskowości jest *Tractatus de bello, de represaliis et de duello* (Traktat o wojnie, represjach i pojedynkach) wybitnego włoskiego jurysty Jana z Lignano (zm. 1383). Podobnie jak de Pizane popiera on ideę humanitarnego prowadzenia działań wojennych, którą rozszerza na całość prowadzonych kampanii militarnych. W rzeczywistości jego przemyślenia koncentrują się przede wszystkim na jednym celu, a mianowicie na uzasadnieniu supremacji papieżstwa we wszystkich sprawach, zarówno doczesnych, jak i duchowych. Wojnę definiuje jako: „spór wynikający z powodu czegoś niezgodnego z ludzkim pragnieniem, mający na celu wykluczenie niezgody”³⁷, a ponieważ „ludzkie pragnienie” obejmuje prawie wszystko, dlatego bardzo łatwo o przyczynę niezgody. Zgodnie z tą definicją wojnę prowadzi się, by przywrócić pokój. Jan z Lignano wyróżnia dwie podstawowe formy prowadzenia wojen: „duchowe” i „cielesne”. Te pierwsze dzieli na niebiańskie (bunt aniołów) i ludzkie (walka dobra ze złem), zaś drugie (fizyczne) — na publiczne, partykularne (obrona indywidualna) i pojedynek. „Niebiańska wojna duchowa” sięga czasów, gdy Lucifer prowadził wojnę z innymi aniołami, przegrał i został wygnany; to była pierwsza wojna zakończona zwycięstwem cnoty nad wadą, Najwyższego nad diabłem. „Ludzka wojna duchowa” wynika z dwóch powodów: pierwszy z nich to konflikt między cnotą a wadą w każdym człowieku (w konsekwencji człowiek zawsze musi walczyć z grzechem), a drugi to konflikt między rozumem a pragnieniem dotyczący każdego człowieka (namiętność walczy z intelektem, a więc jednostka jest centrum tej „wojny”)³⁸. De Lignano ciekawie tłumaczy powody „uniwersalnych wojen cielesnych”. Otóż według niego cały wszechświat, ze wszystkimi ciałami niebieskimi, wywiera wpływ na to, co się dzieje między państwami, także na konflikty. Wojny są usprawiedliwione prawem Bożym i prawem narodów. Skoro papieżstwo jest najwyższym przedstawicielem Boga na ziemi, to tylko do niego

³⁵ Cyt. za: J. Strzelczyk, *Krystyna de Pizan o sztuce wojennej*, [w:] *Od najazdów pogańskich dotąd są państwa Waszej Królewskiej Mości spokojne... Studia ofiarowane w siedemdziesiątą rocznicę urodzin profesorowi Karolowi Olejnikowi*, red. Z. Pilarczyk, M. Franz, Toruń 2008, s. 124.

³⁶ L. Wyszczelski, *Teorie wojenne i ich twórcy na przestrzeni dziejów. Myśl wojskowa od powstania do końca lat osiemdziesiątych XX wieku*, Warszawa 2009, s. 87.

³⁷ W.B. Ballis, *The Legal Position...*, s. 51.

³⁸ *Ibidem*, s. 52–53.

należy władza wypowiedzenia legalnej wojny i to jest jeden z warunków sprawiedliwej wojny. Nawet cesarz ma podporządkować się władzy papieża. Jurysdykcja papieża rozciąga się nie tylko nad chrześcijanami, lecz także nad Żydami i niewiernymi. Daje to mu prawo do ich karania za to, że nie żyją zgodnie z prawem natury, a chrześcijan — za to, że oprócz prawa natury nie przestrzegają prawa Ewangelii. Papież bezpośrednio sam lub pośrednio przez cesarza może legalnie wypowiedzieć wojnę praktycznie każdemu. Cesarz jest pełnomocnikiem papieża; każdy, kto przeciwstawia się cesarzowi, sprzeciwia się również władzy papieża, w konsekwencji może zostać legalnie ukarany za pomocą wojny³⁹. Dalej autor dokonuje analizy sposobów prowadzenia wojen, traktowania jeńców, podziału łupów, stosowania zasadzek oraz toczenia działań militarnych także w dni świąteczne⁴⁰.

Wśród tego typu utworów można jeszcze wymienić między innymi traktat Teodora Paleologa (1291–1338), przetłumaczony później z języka greckiego na francuski przez Jana de Vignai dla księcia Filipa II Śmiałego, zatytułowany *Nauki i przepisy dla pana, który ma dokonać wojen i wielkich rządów*; napisany w roku 1449 przez Mariano di Jacopo Taccolę traktat *De machinis libri X*, w którym widać wpływy utworu z IV wieku *Anonymus de rebus bellicis*, i wiele innych kodeksów, regulaminów i przepisów wojskowych.

Problematyką wojny sprawiedliwej, traktowania chrześcijan i niechrześcijan, łupów wojennych, organizacją sił zbrojnych i arbitrów mających wyłączne prawo do wszczynania zbrojnych starć zajmowali się też inni średniowieczni prawnicy.

Piotr Dubois (zm. 1312), francuski prawnik i publicysta, był autorem kilku utworów, między innymi *De recuperatione Terrae Sanctae*⁴¹. Studiował na Sorbonie w czasach, kiedy wykładał tam Święty Tomasz z Akwinu⁴². Wiadomo również, że studiował prawo rzymskie, które wtedy w Paryżu nie było wykładane, stąd wniosek, że odbywał studia także w innych miejscach. W *De recuperatione Terrae Sanctae* punktem wyjścia jest plan odzyskania Ziemi Świętej przez chrześcijan. Dubois proponuje ustanowienie powszechnego pokoju w obrębie chrześcijańskiego świata. Przy czym wprowadzenie pokoju nie będzie możliwe, jeśli nie dojdzie do głębokiej reformy chrześcijaństwa obejmującej duchowieństwo i świeckich (szczególnie krytycznie wypowiada się o duchowieństwie, które oskarża o zbytne zainteresowanie sprawami doczesnymi, symonię, chciwość i niemoralność)⁴³.

³⁹ *Ibidem*, s. 56.

⁴⁰ L. Wyszczelski, *Teorie wojenne...*, s. 87–88.

⁴¹ Utwór *De recuperatione Terrae Sanctae* przetłumaczony z języka łacińskiego na polski przez Magdalenę Satorę pod tytułem *O odzyskaniu Ziemi Świętej Traktat o wojnie i pokoju* (Zabrze-Tarnowskie Góry 2017).

⁴² M. Satora, *Obraz chrześcijańskiego świata w traktacie „De recuperatione Terrae Sanctae” Pierre’a Dubois*, „Textus et Studia” 2015, nr 1, s. 112.

⁴³ W. Całczyński, *Piotr Dubois i jego plany wyzwolenia Ziemi Świętej*, „Przegląd Historyczny” 58, 1967, nr 2, s. 201.

Przedstawia postulat utworzenia pokojowej organizacji i przeprowadzenia przygotowań do nowej krucjaty, której sfinansowanie miało być pokryte między innymi z dóbr należących do zakonów rycerskich w Europie. Uważa, że papież powinien być przywódcą duchowym świata dążącym do zjednoczenia najpierw wszystkich chrześcijan, a następnie innych ludów, przy wsparciu władców świeckich⁴⁴. Plan reformy chrześcijaństwa obejmował stworzenie monarchii światowej obejmującej większość państw europejskich: Wielką Brytanię, Francję, Niemcy, Półwysep Apeniński i Półwysep Iberyjski, Bałkany, niektóre wyspy Morza Śródziemnego, północną Afrykę i zachodnią Azję. Podczas soboru powszechnego, na którym zgromadzeni będą wszyscy dostojnicy kościoła oraz władcy świeccy, ma dojść do wydania zakazu jakichkolwiek wojen pomiędzy chrześcijanami. Wybierany przez sobór trybunał, w którego skład wchodziłoby po trzech dostojników duchownych i świeckich z każdej partii, miałby rozstrzygać polubownie wszelkie spory. Złamanie zakazu prowadzenia wojny miało doprowadzić do winowajcy do pozbawienia godności i własności, a także przymusowego wypędzenia do Ziemi Świętej, gdzie mógłby sobie wojować. Na straży przestrzegania tego zakazu mieli stać wszyscy władcy chrześcijańscy, których obowiązkiem miało być doprowadzenie delikwenta do porządku⁴⁵.

Oldradus de Ponte (zm. 1335), prawnik pierwszej połowy XIV wieku pochodzący z Italii, był wykładowcą na uniwersytecie w Padwie. Długo po jego śmierci ceniono go jako autorytet w dziedzinie prawa cywilnego i prawa kanonicznego. Jego *Consilia seu Responsa et Quaestiones aureae* (opinie prawne) były kilkakrotnie przedrukowywane w XVI wieku⁴⁶. Dawał tam odpowiedzi zwłaszcza na takie pytania: 1) Czy dozwolona jest wojna przeciwko muzułmanom w Hiszpanii (twierdzi, że tak)? 2) Czy można skorzystać z pomocy pogan dla własnej obrony (odpowiada: „zdaje się, że tak”)? 3) Czy król może pozbywać się ze swoich ziem bez uzasadnionej przyczyny pogan, Saracenów i Żydów (Oldradus odpowiada przecząco)?⁴⁷

Inny sławny prawnik Iohannes Andreae (zm. 1348), zwany *Fons et tuba iuris*, był twórcą dzieła *Liber additionum „Speculi Iudicialis” Guillelmi Durantis*, w którym na temat wojny i traktowania pogan wypowiedział się w podobny sposób do Oldradusa.

Bartolus de Saxoferrato (zm. 1357) był wybitnym włoskim prawnikiem, o czym świadczy powiedzenie *nemo bonus iurista nisi bartolista* (nie jest dobrym jurystą, kto nie naśladuje Bartolusa). Był autorem wielu traktatów o tematyce prawniczej, komentarza do *Corpus Iuris Civilis* oraz około 400 opinii prawniczych. Jego

⁴⁴ M. Satora, *Obraz chrześcijańskiego świata...*, s. 122.

⁴⁵ S. Wielgus, *Polska średniowieczna...*, s. 41.

⁴⁶ L. Ehrlich, *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza De bellis iustis*, Warszawa 1955, s. 33.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 33.

Tractatus represeliarum dotyczył użycia środków odwetowych podczas prowadzenia wojny sprawiedliwej oraz środków prawnych przeciwko braniu w niewolę chrześcijańskich więźniów wojennych, a także sprawiedliwego podziału łupów wojennych przez władzę. Inny prawnik, uczeń Bartolusa, Baldus de Ubaldis (zm. 1410) twierdził, że tylko papież i cesarz są uprawnieni do prowadzenia wojny.

Jean Charlier de Gerson (zm. 1429), który odegrał doniosłą rolę podczas soboru w Konstancji, kanclerz Uniwersytetu Paryskiego, twierdził, że bywają powody do rozpoczęcia wojny sprawiedliwej, ale chrześcijanie nie powinni prowadzić wojen dla łupu i podboju. Święty Antonin Pierozzi (zm. 1459), arcybiskup Florencji, włoski dominikanin w dziele *Summa theologica* napisał zaś, że wojna powinna być prowadzona tylko w sytuacjach skrajnych. Odwołał się do pojęcia proporcjonalności: wojna, bez względu na powody jej wszczęcia, prowadzi do zniszczeń, dlatego zanim się ją rozpocznie, należy ocenić, czy straty nie przewyższą szkód, jakie się poniesie, jeśli zachowa się pokój⁴⁸. Za straty poniesione przez poddanych, którzy poszli z przymusu na wojnę niesprawiedliwą, odpowiada władca. Poddani biorą na siebie moralną odpowiedzialność za udział w wojnie i wszystko, co się z nią wiąże, tylko wtedy, jeśli mają świadomość tego, że wojna jest niesprawiedliwa, i godzą się na nią. W innym przypadku odpowiedzialność spada na króla.

Jean Germain (Iohannes Germanus Cabilonensis, zm. 1461), francuski biskup, w dziele przeznaczonym dla duchownych swojej diecezji zatytułowanym *Wzorzec dwóch placht chrześcijańskiego kobierca*, stwierdził, że grzeszą przeciwko piątemu przykazaniu ci, którzy prowadzą wojny prywatne, zdradą doprowadzają do przewagi nieprzyjaciół, wywołują wojnę z nienawiści i nadmiernych ambicji, świadomie narażają wojsko na niebezpieczeństwo.

Teorie polityczne dotyczące władzy papieskiej i cesarskiej

Średniowiecze, a zwłaszcza jego schyłek, obfituje w konflikty i wojny, które:

ciążą nad łacińskim chrześcijaństwem, duchowo zdezorietowanym, niespokojnym, podzielonym, a nawet rozdartym przez sięgające głęboko współzawodnictwo polityczne i społeczne, gospodarczo osłabionym i pozbawionym równowagi, demograficznie wyczerpanym⁴⁹.

Wielu pisarzy tamtych czasów (między innymi żyjący w XIV wieku benedyktyn Honoriusz Bonet, autor *Drzewa bitew*) wyraża przekonanie, że wojna na trwałe zakorzeniła się na zachodzie Europy⁵⁰. Tylko w Polsce średniowiecznej wylicza się około 300 konfliktów zbrojnych⁵¹. Teoretycy poszukiwali rozwiązań, które

⁴⁸ G. Minois, *Kościół i wojna...*, s. 173.

⁴⁹ Ph. Contamine, *Wojna w średniowieczu*, przeł. M. Czajka, Gdańsk 2004, s. 141.

⁵⁰ „Widzę całe święte chrześcijaństwo tak obciążone wojnami i nienawiścią, łotrostwami i niezgodą, że z trudem dałoby się znaleźć mały kraj, księstwo czy też hrabstwo, które pozostawałoby w dobrym pokoju”, cyt. za *ibidem*, s. 144.

⁵¹ F. Kusiak, *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, Warszawa 2002, s. 159.

prowadziłyby do zachowania względnego pokoju w krajach europejskich. Dante Alighieri (1265–1321), włoski poeta, polityk i filozof, widział drogę do pokoju w stworzeniu monarchii o zasięgu światowym, dzięki której cała ludzkość żyłaby w zgodzie⁵². W dziele *De monarchia* zauważał, że władza kościelna i władza państwowa mają swoje źródło w Bogu. Przy czym władza kościelna potrzebuje ochrony ze strony władzy świeckiej, czyli cesarza, który może zapewnić porządek i rządy prawa nad wszystkimi ludźmi.

Innego zdania byli Idzi Rzymianin (zm. 1316) i Augustyn Triumphus (zm. 1328), którzy twierdzili, że papież dzierży obie władze i do niego należy decydowanie w sprawach wiary oraz osadzanie na tronie i usuwanie cesarzy. Cesarz ma być podporządkowany papieżowi, a nad papieżem jest już tylko Bóg.

W średniowieczu nieobce było prawo do wystąpienia przeciwko legalnemu władcy, zwane prawem oporu. Prawo to dawało możliwość występowania przeciwko uzurpatorowi i władcy legitymowanemu z uwagi na popadnięcie przez niego w tyranie albo negowanie uprawnień, przywilejów przysługujących poddanym, ewentualnie określonej grupie poddanych⁵³. Prawo takie nadawały między innymi Wielka karta swobód (art. 61), węgierska Złota bulla (art. 31), aragońskie *Privilegio general* (1283) i *Privilegio de la Union* (1287). Obowiązek posłuszeństwa przestawał obowiązywać poddanych w sytuacji, gdy władca nie był uprawniony do sprawowania władzy, a sprawując swoje niesprawiedliwe rządy, szukał korzyści dla siebie, to znaczy gdy przywłaszczył sobie władzę lub nakazywał coś niesprawiedliwego⁵⁴. Według nauk Akwinaty w takiej sytuacji nieposłuszeństwo poddanych nie było grzechem.

W doktrynie politycznej oraz prawnej średniowiecza *bellum iustum* miało głównie na celu humanitaryzację poczynań militarnych, a także ograniczanie działań wojennych. W kształcie nadanym przez myśl wieków średnich instytucja wojny sprawiedliwej stała się podstawą uregulowań *ius gentium* — prawa międzynarodowego⁵⁵.

Konkluzje

Wielka myśl średniowiecza była podwaliną dla późniejszych umysłów tworzących w czasach, gdy Stary Świat zawojował obie Ameryki.

⁵² E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, przeł. A. Borowski, Kraków 1961, s. 136–138.

⁵³ S. Russocki, *Opór władcom i prawo oporu u Słowian w wiekach średnich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 20, 1968, nr 1, s. 17–18.

⁵⁴ J. Skomiał, *Ius resistendi w wiekach średnich. Zarys problematyki*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 37, 2015, nr 2, s. 83.

⁵⁵ M. Łuszczńska, A. Łuszczynski, *Wojna sprawiedliwa a nie święta. Średniowieczne koncepcje konfliktów zbrojnych*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 41, 2019, nr 4, s. 18.

Oczywiście, nie obeszło się bez koniecznych modyfikacji. Bez cienia przesady można jednak powiedzieć, że neoscholastyczny, hiszpański tomizm, jaki zrodził się w Salamance w początkach XVI stulecia, towarzyszył niemal od zarania poczynaniom konkwistadorów, usiłując zrozumieć prawne i polityczne skutki ich brawurowych wyczynów. Dręczył też niekiedy sumienie Hiszpanów pytaniem o prawo podboju Nowego Świata, uciekając się przy tym do autorytetu papieża i dystrykcji teologiczno-prawnych⁵⁶.

Bibliografia

Źródła

- Abelard P., *Rozprawy*, przeł. L. Joachimowicz, Warszawa 2001
 Herodot, *Dzieje*, przeł. S. Hammer, Wrocław 2005.
 Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, przeł. ks. A. Głazurewski, London 1967

Opracowania

- Ballis W.B., *The Legal Position of War: Changes in Its Practice and Theory from Plato to Vattel*, The Hague 1937.
 Buchner W., *Wojna i konkwista. Hiszpańska myśl polityczna Złotego Wieku*, Kraków 2007.
 Contamine Ph., *Wojna w średniowieczu*, przeł. M. Czajka, Gdańsk 2004.
 Curtius E.R., *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, przeł. A. Borowski, Kraków 1961.
 Całczyński W., *Piotr Dubois i jego plany wyzwolenia Ziemi Świętej*, „Przegląd Historyczny” 58, 1967, nr 2, s. 198–220.
 Drabik K., *Kryteria wojny sprawiedliwej, cz. I, [w:] Społeczeństwo a wojna. Wojna — kryzys — bunt — mas*, red. M. Bodziany, Wrocław 2014, s. 17–28.
 Ehrlich L., *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza De bellis iustis*, Warszawa 1955.
 Grzebyk P., *Idea wojny sprawiedliwej — od starożytności po czasy nowożytne*, „Forum Prawnicze” 2010, nr 2, s. 56–73.
 Iwańczak W., *Miles Christi. Uwagi o religijnych aspektach etosu rycerskiego, [w:] Przestrzeń religijna Europy Środkowo-Wschodniej w średniowieczu*, red. K. Bracha, P. Krasa, Warszawa 2010, s. 19–30.
 Iwańczak W., *Rola wojen i konfliktów w kształtowaniu ładu europejskiego w średniowieczu*, „Studia Maritima” 29, 2016, s. 63–81.
 Kusiak F., *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, Warszawa 2002.
 Kwiecień R., *Od „wojny sprawiedliwej” do „wojny z terroryzmem”. Siła zbrojna i reglamentacja jej używania (ius contra bellum) w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2019.
 Łuszczyńska M., Łuszczyński A., *Wojna sprawiedliwa a nie święta. Średniowieczne koncepcje konfliktów zbrojnych*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 41, 2019, nr 4, s. 7–20.
 Minois G., *Kościół i wojna. Od czasów Biblii do ery atomowej*, przeł. A. Szymanowski, Warszawa 1998.
 Russocki S., *Opór władców i prawo oporu u Słowian w wiekach średnich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 20, 1968, nr 1, s. 17–52.
 Satora M., *Obraz chrześcijańskiego świata w traktacie „De recuperatione Terrae Sanctae” Pierre’a Dubois*, „Textus et Studia” 2015, nr 1, s. 109–130.

⁵⁶ W. Buchner, *Wojna i konkwista. Hiszpańska myśl polityczna Złotego Wieku*, Kraków 2007, s. 51.

- Skomial J., *Ius resistendi w wiekach średnich. Zarys problematyki*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 37, 2015, nr 2, s. 63–93.
- Świstak A., *Wpływ religii na wojnę i prawo wojny w antycznej Grecji — wybrane aspekty*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 15, 2020, nr 17, s. 181–194.
- Turner Johnson J., *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200–1740*, Princeton 2019.
- Wielgus S., *Polska średniowieczna doktryna ius gentium*, Lublin 1996.
- Wielgus S., *Zachodnia i polska nauka średniowieczna — encyklopedycznie*, Płock 2005.
- Witowski W., *Kościół wobec służby wojskowej i wojny w świetle wybranych kanonów ksiąg pokutnych od VI do XI wieku*, „Littera Antiqua” 2019, nr 14, s. 57–71.
- Wyszczelski L., *Teorie wojenne i ich twórcy na przestrzeni dziejów. Myśl wojskowa od powstania do końca lat osiemdziesiątych XX wieku*, Warszawa 2009.
- Ziółkowski W.J., *Wojna sprawiedliwa u św. Tomasza z Akwinu*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2011, nr 1, s. 22–27.

Jakub Bródka

ORCID: 0000-0002-1504-5119

Uniwersytet Gdański

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.7>

Bezczynność wierzyciela jako przesłanka umorzenia postępowania egzekucyjnego — uwagi *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*

JEL classification: K41

Słowa kluczowe: postępowanie egzekucyjne, beczynność wierzyciela, komornik sądowy, postępowanie cywilne

Key words: executory proceeding, creditor's inaction, bailiff, civil proceeding

Abstrakt: Celem artykułu jest scharakteryzowanie umorzenia postępowania z uwagi na beczynność powoda (upadek instancji) w postępowaniu egzekucyjnym w odniesieniu do beczynności powoda w postępowaniu rozpoznawczym. Szerzej określona jest kompetencja komornika sądowego do umorzenia z urzędu postępowania ze względu na bierność strony wnioskującej niż sądu cywilnego jako organu prowadzącego postępowanie rozpoznawcze. We wstępie zdefiniowano pojęcie upadku instancji na podstawie polskiej doktryny procesu cywilnego. W dalszej części dokonano próby wskazania różnic między beczynnością powoda w postępowaniu cywilnym a beczynnością wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym, określaną jako beczynność rozszerzona, obejmująca szerszy katalog zachowań procesowych. Poruszono także zagadnienie różnic między uchylonym art. 823 k.p.c. a obowiązującym obecnie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c., który reguluje upadek instancji. Na koniec wskazano w punktach wnioski, z których wynika, że należy odróżnić beczynność wierzyciela ze względu na odmienny charakter postępowania egzekucyjnego od obecnych regulacji zawartych w Kodeksie postępowania cywilnego.

Creditor's inactivity as a premise of discontinuance of executory proceeding — *de lege lata* remarks and *de lege ferenda* proposals

Abstract: The purpose of this Article is to describe the inaction of the the Creditor in the enforcement proceedings in relation to the inaction of the Claimant in the civil proceedings, which entitles the conducting authority to discontinue the proceedings *ex officio* (fall of instance). The competencies of the court Bailiff to discontinue the proceedings *ex officio* due to the inaction of the Claimant are more broadly defined compared to the civil court as the authority conducting the examination proceedings. The concept of fall of instance has been defined in the introduction based on Polish legal literature. Subsequently, an attempt was undertaken to indicate the

differences between the Claimant's inaction in the civil proceedings and the Creditor's inaction in the enforcement proceedings, referred to as "extended inaction" comprising a broader catalogue of procedural actions. The question of differences between the repealed Article 823 of the Civil Proceedings Code and the now binding Article 824 section 1 point 4 of the Civil Proceedings Code that regulates the fall of instance, was also addressed. Finally, the conclusions were stated in points, from which it stems that the Creditor's inaction should be distinguished due to the different nature of the enforcement proceedings and the current regulations included in the Civil Proceedings Code.

Wstęp

W postępowaniu egzekucyjnym, podobnie jak w postępowaniu rozpoznawczym, ustawodawca oczekuje aktywności procesowej, w szczególności wierzyciela (powoda) jako strony inicjującej postępowanie. Implikuje to potrzebę istnienia instrumentów prawnych mobilizujących strony do podejmowania czynności procesowych poprzez sankcjonowanie beczynności. Wydanie wyroku jest zbędne, kiedy strona dochodząca ochrony prawnej straciła zainteresowanie postępowaniem¹. Kompetencję organu do umorzenia z urzędu postępowania w takim przypadku przewiduje Kodeks postępowania cywilnego², zarówno w przypadku postępowania ogólnego (art. 182 k.p.c.), jak i egzekucji sądowej (art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c.).

Celem niniejszego artykułu jest analiza beczynności wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym na tle postępowania rozpoznawczego. Ma to znaczenie w przypadku ewentualnych skutków prawnych, które z racji specyfiki egzekucji sądowej są odmienne od pozostałych postępowań uregulowanych w k.p.c. Autor proponuje, aby beczynność stron w postępowaniu egzekucyjnym określić jako beczynność rozszerzoną, gdyż obejmuje ona szerszy katalog sytuacji procesowych od postępowania ogólnego, kiedy konieczną przesłanką jest uprzedni stan zawieszenia postępowania.

Niniejszy artykuł składa się z trzech części. W pierwszej dokonano próby zdefiniowania upadku instancji w ogólności, uwzględniając dotychczasowy dorobek doktryny i judykatury. Na podstawie wywiedzionych wniosków zostanie zaprezentowana koncepcja beczynności rozszerzonej. Druga część dotyczy charakterystyki upadku instancji w postępowaniu egzekucyjnym pod reżimem nieobowiązującego art. 823 k.p.c. i aktualnego art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Opisane zostaną elementy wspólne oraz różnice, które wynikają z dokonanej nowelizacji k.p.c. Trzecia część dotyczy konsekwencji umorzenia postępowania egzekucyjnego wobec beczynności wierzyciela pod kątem rozkładu ciężarów procesowych oraz stopnia realizacji zasady ponoszenia celowych kosztów prowadzonego postępowania egzekucyjnego przez dłużnika, która jest uregulowana w art. 770 k.p.c.

¹ A. Gołąb, *Umorzenie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2020, s. 261.

² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm., dalej: k.p.c.).

Upadek instancji w polskim procesie cywilnym

Upadek instancji rozumiany jako zniweczenie postępowania wskutek bierności strony znalazł się w już w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 roku³ w art. 204 oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁴. Ówczesne wzorce ustawodawca czerpał przede wszystkim z francuskiego systemu prawnego, gdzie upadek instancji występował już w XVI wieku (*péremption d'instance*), a jego początków można szukać nawet w prawie rzymskim⁵. Również w ustawodawstwach państw zaborczych istniały stosowne przepisy odnoszące się do tego rodzaju umorzenia procesu cywilnego⁶.

Należy wskazać na kilka podstawowych cech perempcji instancji w procesie cywilnym, które stanowią jej istotę i zachowują aktualność pomimo upływu czasu. Po pierwsze, upadek instancji opiera się na swoistym domniemaniu, że strona, która w wywołanym przez nią procesie jest bierna, straciła nim zainteresowanie i nie zależy jej na merytorycznym rozstrzygnięciu. Wynika z tego, po drugie, że strona musi być obowiązana do działań, które są niezbędne, aby doprowadzić proces do rozstrzygnięcia. Po trzecie, umorzenie wskutek bezczynności strony oznacza zniweczenie procesu, ale nie prawo do jego ponownego wszczęcia. Takie rozstrzygnięcie nie ma charakteru merytorycznego i nie odnosi się do kwestii zasadności roszczenia, które powód wywodzi z prawa materialnego. W związku z tym nie wywołuje ono skutków procesowych, jakie wiążą się z wytoczeniem powództwa. Należy także dodać, że upadek instancji powinien być stosowany wyjątkowo, a co za tym idzie — nie obejmuje przypadków w ustawie niewskazanych⁷. Zasadą powinno być merytoryczne rozpatrzenie każdej sprawy przez organ orzekający w procesie, a każde inne rozstrzygnięcie — tylko w sytuacjach ściśle określonych i w wypadkach wprost wskazanych.

W obecnym k.p.c. upadek instancji uregulowany został w art. 182, jednak w odróżnieniu od przedwojennej regulacji odnosi się także do utraty przez stronę zdolności sądowej. Rozszerzono także przesłanki między innymi o sytuację, gdy nie ma wniosku o podjęcie postępowania, które zawieszono z uwagi na skutek braku lub wskazania złego adresu powoda albo niewskazania przez powoda w wyznaczonym terminie adresu pozwanego lub niewykonania przez powoda innych zarządzeń, przez co nie można nadać sprawie dalszego biegu (art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.), oraz w przypadku niepodjęcia postępowania zawieszono z uwagi na brak następcy prawnego strony, która utraciła zdolność sądową, albo w termi-

³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 roku — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1930 r. Nr 83, poz. 651).

⁴ Zob. orzeczenie SN z 3 listopada 1921 roku, 948/1920, OSN 1921, nr 1, poz. 119; orzeczenie SN z 24 lipca 1923 roku, I C 1616/22, OSN 1923, nr 2, poz. 105.

⁵ A. Gołąb, *Umorzenie postępowania...*, s. 88.

⁶ Zob. A. Olaś, *Umorzenie procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 371–373.

⁷ M. Allerhand, *Umorzenie zawieszono procesu*, Lwów 1935, s. 610, cyt. za: M. Ged, *Ukończenie sądowego postępowania egzekucyjnego*, Warszawa 2023, s. 42.

nie trzech lat od daty wydania postanowienia o zawieszeniu (art. 182 § 1 zd. drugie k.p.c.). Pierwotne brzmienie art. 182 k.p.c. nie obejmowało przypadku śmierci strony będącej osobą fizyczną, a odnosiło wyłącznie do jednostek organizacyjnych⁸. Zmieniła to dopiero nowelizacja k.p.c. z 2 lipca 2004 roku, gdzie uregulowano, że sąd umorzy także postępowanie w razie śmierci strony po upływie dziesięciu lat od daty postanowienia o zawieszeniu postępowania z tej przyczyny⁹. Upadek instancji nie dotyczy jednak przypadku trwałej następczej utraty zdolności sądowej, to jest w przypadku śmierci osoby fizycznej dochodzącej roszczeń wynikających z praw osobistych, czyli nieprzechodzących na następców prawnych. Jak przyjmują Sąd Najwyższy oraz sądy powszechne w licznych orzeczeniach, w takim przypadku sąd nie powinien zawiesić postępowania, opierając się na art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c., a umorzyć na podstawie art. 355 § 1 k.p.c.¹⁰

Późniejsze nowelizacje art. 182 k.p.c. przyniosły przede wszystkim stopniowe skracanie terminów umożliwiających perempcję instancji (na przykład poprzez skrócenie do jednego roku terminu od daty wydania postanowienia o zawieszeniu z uwagi na brak zdolności sądowej strony, to jest terminu, po którego upływie sąd umarza postępowania — art. 182 § 1 pkt 3 k.p.c.) i rozszerzenie przesłanek umożliwiających sądowi umorzenie postępowania z uwagi na bezczynność na przykład poprzez wprowadzenie upadku instancji po upływie dwóch lat od zawieszenia postępowania z uwagi na braki w składzie organów jednostki organizacyjnej będącej stroną, uniemożliwiające jej działanie (art. 182 § 1 pkt 4 k.p.c. w zw. z art. 174 § 2 k.p.c.). W tym przypadku również ustawodawca odstąpił od ważnej zasady, czyli braku skutków pozwu z umorzonego postępowania ze względu na bezczynność postępowania, co tłumaczył specyfiką tego przypadku, choć nie sprecyzował, na czym ona polega¹¹. W przypadku umorzenia postępowania z uwagi na bezczynność nie ma wymogu tożsamości składu orzekającego, który wydał postanowienie o zawieszeniu¹².

Obecny model upadku instancji przyjęty przez ustawodawcę w polskim procesie cywilnym jest zatem oparty na romańskich wzorcach, czyli opiera się na kompetencji do umorzenia z urzędu postępowania w przypadku bezczynności strony powodowej i założeniu, że niekorzystny jest stan zawieszenia postępowania-

⁸ A. Olaś, *Umorzenie...*, s. 377.

⁹ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2004 r. Nr 172, poz. 1804).

¹⁰ Zob. uchwała SN z 23 kwietnia 1985 roku, III CZP 16/85, OSNC 1985, nr 12, poz. 195; postanowienie SN z 14 listopada 2000 roku, I CZ 65/00, LEX nr 536981; postanowienie SN z 5 grudnia 2000 roku, V CKN 137/00, LEX nr 553744; postanowienie SN z 19 sierpnia 2009 roku, III CSK 351/08, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 54; postanowienie SN z 28 listopada 2018 roku, II UZ 24/18, OSNP 2019, nr 7, poz. 91; postanowienie SN z 9 marca 2022 roku, I UZ 47/21, LEX nr 3362569; wyrok SA w Szczecinie z 26 marca 2019 roku, III AUa 208/18, LEX nr 2668068.

¹¹ Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3137, Sejm VIII kadencji, s. 168.

¹² Postanowienie SN z 9 września 2009 roku, V CSK 62/09, LEX nr 1396482.

nia, gdy stronie powodowej nie zależy na merytorycznym rozstrzygnięciu albo utraciła zainteresowanie procesem. Trwający stan niepewności kończy się umorzeniem postępowania. Nie został przyjęty model pruski przewidujący umorzenie postępowania niezwłocznie bez okresu zawieszenia, gdy strona nie dokonała potrzebnej czynności. Modelowo upadek instancji oznacza zniweczenie wszelkich skutków związanych z wszczęciem postępowania¹³. Ustawodawca nie reguluje jednak perempcji instancji w czystej postaci, przewiduje bowiem, że w przypadku braków w składach jednostek organizacyjnych uniemożliwiających ich działanie umorzenie po uprzednim zawieszeniu wywołuje skutki na przykład w zakresie przerwania biegu terminu przedawnienia (art. 182 § 2 zd. ostatnie k.p.c.).

Bezczynność wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym

W postępowaniu egzekucyjnym zagadnienie upadku instancji kształtuje się odmiennie. Art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. przewiduje odmienny rodzaj bierności strony, a ściślej — wierzyciela. Przepis ten przyznaje komornikowi sądowemu kompetencję do umorzenia postępowania egzekucyjnego, gdy wierzyciel nie dokona czynności potrzebnej do dalszego prowadzenia postępowania albo nie zażądał podjęcia zawieszonoego postępowania w ciągu sześciu miesięcy od dnia dokonania ostatniej czynności egzekucyjnej (art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c.). Bierność wierzyciela, która nie musi powodować konieczności zawieszenia postępowania, ma charakter prawnie relewantny, gdy wymagana jest jego aktywność, a jej brak powoduje przyznanie organowi prowadzącemu postępowanie kompetencji do jego umorzenia (bezczynność rozszerzona). Uprzedni stan zawieszenia nie zawsze jest konieczną przesłanką, aby w ten sposób sprawę zakończyć. Wynika z tego wniosek, że bezczynność rozszerzona obejmuje szerszy katalog zachowań procesowych wierzyciela niż w przypadku postępowania rozpoznawczego poprzez objęcie upadkiem instancji także sytuacji, gdy postępowanie egzekucyjne nie jest zawieszono.

W tym wypadku, jak słusznie zauważa J. Świeczkowski, czynność potrzebna do dalszego prowadzenia postępowania oznacza normatywnie określoną konieczność¹⁴. Za przykład podaje on złożenie wniosku o opis i oszacowanie nieruchomości (art. 943 k.p.c.) czy wniosku o drugi termin licytacji (art. 983 k.p.c.)¹⁵. W zakresie czynności niezbędnych do dalszego prowadzenia postępowania należy też wskazać na konieczność uiszczenia zaliczki na wydatki gotówkowe (nieobo-

¹³ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 326, cyt. za: A. Ołaś, *Umorzenie...*, s. 363.

¹⁴ J. Świeczkowski, *Umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 823 k.p.c.*, [w:] *Gdańskie Studia Prawnicze*, t. 26. *Księga pamiątkowa profesora Sławomira Dalki*, red. Z. Szczurek, Sopot 2011, s. 453–470.

¹⁵ Za: O. Marcewicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, art. 824, s. 1548.

wiązujący art. 40 u.k.s.e.¹⁶ i art. 7 u.k.k.¹⁷), jak również czynności, które nie są niezbędne, ale co do których wierzyciel wniósł o dokonanie ich w jego obecności (na przykład odebranie ruchomości dłużnikowi — art. 1044 k.p.c. — czy wprowadzenie wierzyciela w posiadanie — art. 1046 § 1 k.p.c.).

Ustawa posługuje się w art. 824 § 2 k.p.c. określeniem „czynności egzekucyjnej”, a nie „czynności postępowania egzekucyjnego” jako początkowym momentem biegu terminu sześciomiesięcznego. Zatem należy wykluczyć zachowania stron czy uczestników postępowania, niebędące czynnościami egzekucyjnymi (na przykład nadzór sądu nad czynnościami komornika, a także działania innych uczestników postępowania). Za „czynności egzekucyjne” można uznać tylko takie, które zmierzają do zastosowania lub zrealizowania środka egzekucyjnego¹⁸. Zatem przy badaniu początku biegu terminu, który będzie uprawniał do umorzenia postępowania egzekucyjnego z urzędu, ważne znaczenie będą mieć charakter dokonywanej czynności oraz fakt, czy jest ona przez ustawę wymagana do podjęcia w celu dalszego prowadzenia egzekucji.

Upadek instancji na podstawie art. 823 k.p.c.

W świetle przepisów obowiązujących przed wejściem w życie nowelizacji k.p.c. z 10 lipca 2015 roku¹⁹ bezczynność wierzyciela po upływie roku powodowała umorzenie postępowania egzekucyjnego z mocy prawa (art. 823 k.p.c.). Przepis ten, mający w zamierzeniu dyscyplinować wierzyciela do podejmowania działań w celu dalszego prowadzenia postępowania, zakładała, że jeżeli wierzyciel w tym okresie nie podejmuje takich czynności, to godzi się na umorzenie postępowania.

W orzecznictwie zgodnie wskazuje się, że umorzenie postępowania na podstawie art. 823 k.p.c. wywierało skutek przewidziany w art. 182 § 2 k.p.c., to znaczy nie pozbawiało prawa złożenia ponownie wniosku o wszczęcie egzekucji, jednak ten uprzednio złożony nie wywierał skutków prawnych²⁰. Ponadto, w kontekście praktyki prowadzenia postępowania egzekucyjnego możliwa była sytuacja, gdy mimo umorzenia z mocy prawa w sprawie były dokonywane dalsze czynności egzekucyjne. Należało je uznać za niebyłe i niewywołujące skutków procesowych.

¹⁶ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 1997 r. Nr 133, poz. 882 z późn. zm., dalej: u.k.s.e.).

¹⁷ Ustawa z dnia 22 lutego 2018 roku o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2018 r. poz. 770, dalej: u.k.k.).

¹⁸ A. Cudak, *Przedmiot skargi na czynności egzekucyjne organu egzekucyjnego lub egzekutora*, „Finanse Komunalne” 2018, nr 3, s. 17–29.

¹⁹ Ustawa z dnia 10 lipca 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks cywilny, ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1311 z późn. zm.).

²⁰ Patrz wyrok SN z 14 kwietnia 2011 roku, IV CSK 439/10, LEX nr 1108491, wyrok SN z 10 października 2003 roku, II CK 113/02, OSP 2004, nr 11, poz. 141.

Podobnie rzecz ma się z czynnościami egzekucyjnymi, które zostały dokonane przed umorzeniem postępowania. Art. 826 § 1 k.p.c. wprost stwierdza, że oznacza to ich uchylenie z momentem umorzenia postępowania. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, umorzenie na mocy art. 823 k.p.c. dokonywało się z mocy prawa, zatem żadna aktywność komornika nie była potrzebna i mogła zachodzić tylko, gdy postępowanie egzekucyjne trwało²¹. Ponadto umorzenie w związku z bezczynnością wierzyciela nie wywoływało skutku w postaci przerwania biegu terminu przedawnienia²².

Upadek instancji nie ma jednak charakteru absolutnego, a ustawa wskazuje określone rodzajowo sprawy, do których nie ma zastosowania. Zmiana prawna w postaci wejścia w życie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. i uchylenia art. 823 k.p.c. nie zmieniła relacji upadku instancji do egzekucji świadczeń alimentacyjnych. W sposób jasny wyłącza jej zastosowanie art. 1086 § 5 k.p.c.²³ Fakt bezczynności wierzyciela alimentacyjnego nie może mieć wpływu na zakończenie sprawy. Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń wskazał jednak, że należy art. 1086 § 5 k.p.c. interpretować zawężająco, i uznał, że art. 823 k.p.c. miał zastosowanie do egzekucji świadczeń alimentacyjnych prowadzonej z nieruchomości²⁴. Pogląd ten jest aktualny w kontekście obecnie obowiązującego art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Bezczynność wierzyciela alimentacyjnego w przypadku egzekucji z nieruchomości skutkuje umorzeniem postępowania w tym zakresie. Zgodnie z art. 799 k.p.c. wniosek o wszczęcie egzekucji pozwala przeprowadzić egzekucję według wszystkich dopuszczalnych sposobów, z wyłączeniem egzekucji z nieruchomości. Jedynym sposobem prowadzenia egzekucji z tego składnika jest wniosek wierzyciela i nie może być ona wszczęta z urzędu.

Kolejne wyłączenie dotyczy egzekucji wszczętej z urzędu na żądanie sądu pierwszej instancji, który rozpoznawał sprawę o alimenty. Przekonująca jest argumentacja Sądu Najwyższego, że zakres dyspozycyjności wierzyciela jest ograniczony w przypadku wszczęcia egzekucji z urzędu²⁵. W związku z tym nie powi-

²¹ Wyrok SN z 6 czerwca 2014 roku, I CSK 472/13, Legalis nr 1160530.

²² T. Ereciński, H. Pietrzkowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5. *Postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2016, s. 329.

²³ Ten stan rzeczy zmieni się z dniem 1 lipca 2023 roku, kiedy w życie wejdzie nowelizacja art. 1086 § 5 k.p.c. Zgodnie z art. 1 pkt 147 ustawy z 9 marca 2023 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 614) w przypadku egzekucji świadczeń alimentacyjnych, jeżeli wierzyciel w terminie roku od daty wezwania nie dokonał czynności potrzebnej do dalszego prowadzenia postępowania albo w terminie trzech lat od dnia zawieszenia postępowania nie zażądał jego podjęcia, postępowanie umarza się w całości lub w części z urzędu. Oznaczać to będzie implementację w pełni upadku instancji tylko z wydłużonymi terminami w stosunku do egzekucji pozostałych świadczeń.

²⁴ Uchwała SN z 18 lipca 2012 roku, III CZP 38/12, OSNC 2013, nr 2, poz. 16.

²⁵ *Ibidem*.

nien on ponosić negatywnych konsekwencji bierności organu, na którego wniosek została wszczęta egzekucja.

Co do kosztów egzekucyjnych, należy wskazać, że zachodzi zasadnicza różnica między postępowaniem procesowym a postępowaniem egzekucyjnym w zakresie rozłożenia ciężaru finansowego prowadzenia sprawy. O ile w pierwszym przypadku koszty umarzają się wzajemnie (art. 182 § 4 k.p.c.), o tyle w drugim to wyłącznie dłużnika (co do zasady) obciążała opłata stosunkowa w wysokości 5% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania, jednak w wysokości nie niższej niż 1/20 i nie wyższej niż dziesięciokrotna wysokość przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego (art. 49 u.k.s.e.). Obecne uregulowanie ciężaru kosztów przerzuca go wyłącznie na wierzyciela (art. 29 ust. 1 u.k.k.). Wynika to z tego, że w przypadku postępowania egzekucyjnego ustawodawca nie patrzy na strony w kategorii „strona wygrywająca — strona przegrywająca”, a bierze pod uwagę, na ile wierzyciel wykazał się aktywnością w popieraniu prowadzonego postępowania, które z samej swej istoty służy realizacji wyłącznie interesu wierzyciela, a nie dłużnika. W postępowaniu rozpoznawczym, kiedy rozstrzygnięcie nie zapadło, obu stronom powinno zależeć na korzystnym rozstrzygnięciu, upadek instancji obejmuje bezczynność obu stron, a w postępowaniu egzekucyjnym, co oczywiste, relewantna jest tylko bezczynność wierzyciela, a nie dłużnika czy komornika sądowego²⁶.

Upadek instancji po wprowadzeniu art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c.

Nowelizacja k.p.c. z 10 lipca 2015 roku zasadniczo zmieniła kształt upadku instancji w postępowaniu egzekucyjnym. Dotyczyła ona dwóch zagadnień. Pierwsze z nich to potrzebny do umorzenia z urzędu okres bezczynności wierzyciela. Został on skrócony do sześciu miesięcy. Zmiana ta nie była i nie jest kwestionowana. Wpisuje się ona w ogólną tendencję ustawodawcy do skracania terminów wymagających działania wierzyciela lub terminów, po których upływie następują dla niego negatywne konsekwencje²⁷. Nowelizacja ta uwzględnia interes dłużnika, gdyż minimalizuje dla niego stan niepewności co do jego sytuacji prawnej i majątkowej.

Drugie zagadnienie dotyczyło samego trybu, w jakim dochodziło do umorzenia postępowania. Jak wynika z uzasadnienia do projektu ustawy, upadek instancji następujący z mocy prawa budził wiele wątpliwości²⁸. Choć projektodawca nie

²⁶ Postanowienie SN z 25 czerwca 2015 roku, III CZP 39/15, OSNC 2016, nr 6, poz. 77.

²⁷ Za przykład może posłużyć uchylony art. 823 k.p.c., który przewidywał upadek instancji, gdy bezczynność wierzyciela wynosiła rok, a patrząc historycznie jeszcze dalej — to art. 55 § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 roku — Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz.U. z 1932 r. Nr 93, poz. 803), który przewidywał termin trzech lat.

²⁸ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks cywilny, ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2678, Sejm VII kadencji, s. 34–35, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/875C0623FA3DA082C1257D410036BBBCD/%24File/2678.pdf> (dostęp: 9.03.2023).

wskazał, na czym te wątpliwości polegały, to trzeba podkreślić, że w postępowaniu egzekucyjnym czynności faktyczne (manualne), jak na przykład odebranie dozoru nad zajęłą ruchomością czy sporządzenie protokołu przez komornika, odgrywają doniosłą rolę. Umorzenie z mocy prawa w praktyce nie oznaczało równoczesnego uchylenia wszystkich dokonanych czynności egzekucyjnych i zniesienia dla dłużnika wszystkich uciążliwości, które wynikają z jego sytuacji procesowej (na przykład brak uchylenia zajęcia)²⁹. Art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. przewiduje umorzenie postępowania ze względu na bezczynność wierzyciela z urzędu, a nie z mocy prawa. Postanowienie wydane przez komornika nie ma, jak wcześniej na mocy art. 823 k.p.c., charakteru deklaratywnego, tylko konstytutywny. Uchyleniu podlegają wszystkie dotychczas dokonane czynności egzekucyjne. Jeżeli na przykład postanowienie jest wydane z urzędu przez komornika po upływie ośmiomiesięcznej bezczynności komornika, to czynności egzekucyjne dokonane między tą datą a upływem sześciomiesięcznego terminu są ważne i w pełni wywołują skutki prawne. Zmiana ta, ze względu na skrócenie terminu, może wydawać się początkowo niekorzystna dla wierzyciela, jednak jest wręcz przeciwnie — korzystnie wpływa na jego sytuację procesową. Wierzyciel, który w poprzednim reżimie prawnym przeoczył upływ rocznego terminu, mógł kierować następnie szereg wniosków, które były realizowane przez komornika, po czym okazywało się, że wszystkie te czynności należy uznać za niebyłe z powodu umorzenia z mocy prawa. Tworzyło to stan niepewności dla wierzycieli, który art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. eliminuje. Ma to również pozytywny walor dla dłużnika, gdyż wydanie postanowienia wymaga uchylenia wszystkich dokonanych dotychczas czynności egzekucyjnych i zmusza komornika do ponownego przeanalizowania akt sprawy przed zakończeniem postępowania. W poprzednim stanie prawnym nietrudno było sobie wyobrazić sytuację, gdy komornik powziął wiedzę o umorzeniu z mocy prawa po czasie i do tego momentu czynności egzekucyjne, choć prawnie bezskuteczne, wywierały negatywne skutki dla dłużnika i jego sytuacji majątkowej. Podobnie jest w przypadku wierzyciela, który uiszczając zaliczkę na konkretne wydatki komornika, w przypadku takiego zakończenia postępowania również doznaje uszczerbku finansowego. Umorzenie na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c., podobnie jak na podstawie art. 823 k.p.c., nie powoduje przerwania biegu terminu przedawnienia³⁰. Obecny kształt perempcji instancji w postępowaniu egzekucyj-

²⁹ Wydaje się, że ten właśnie problem próbuje rozwiązać ustawodawca przez wprowadzenie art. 826 § 2 k.p.c. nakładającego na komorników sądowych obowiązek zawiadomienia wskazanych osób trzecich o uchyleniu dokonanych czynności egzekucyjnych niezwłocznie po uprawomocnieniu się postanowienia o umorzeniu. Zob. uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu automatyzacji załatwiania niektórych spraw przez Krajową Administrację Skarbową, druk nr 2138, Sejm IX kadencji, s. 6, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/1DA5EA8F866B351EC125881A002E90BB/%24File/2138.pdf> (dostęp 15.03.2023).

³⁰ K. Zawada, *Przedawnienie roszczeń. Ewolucja regulacji — aktualne problemy — potrzeba nowej regulacji*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 1, s. 20.

nym jest zmianą pozytywną dla stron postępowania i należy uznać, że ze względu na specyfikę egzekucji w pełniejszy sposób realizuje ich słuszny interes.

Wysłuchanie wierzyciela a upadek instancji

Należy wskazać, że umorzenie z mocy prawa postępowania z samej jego istoty nie wymaga uprzedniego wysłuchania wierzyciela. Nowelizacja k.p.c. z 10 lipca 2015 roku oznaczała nie tylko zmianę charakteru samego postanowienia o umorzeniu z powodu beczynności wierzyciela, lecz także zwiększenie zakresu obowiązków organu egzekucyjnego. W przypadku upadku instancji z urzędu konieczne jest wysłuchanie wierzyciela przed umorzeniem egzekucji w trybie art. 827 § 1 w zw. z art. 801 § 4 k.p.c., jeżeli ustalenie majątku dłużnika oraz odebranie od dłużnika wykazu majątku nie wystarczą nawet na pokrycie kosztów egzekucyjnych. W tymże wysłuchaniu komornik oprócz wskazania dotychczas poczynionych ustaleń nie musi wskazywać konsekwencji procesowych beczynności wierzyciela ani wzywać do wskazania, czy podjął on czynność konieczną do dalszego prowadzenia postępowania powodującą przerwanie sześciomiesięcznego terminu pod rygorem umorzenia sprawy lub zażądał podjęcia zawieszzonego postępowania. Jest to stan niepożądany z uwagi na ochronę słusznego interesu wierzyciela, stąd zasadny jest postulat, aby zaostrzyć wymogi co do treści wysłuchania w przypadku możliwości umorzenia postępowania egzekucyjnego ze względu na upadek instancji.

Podsumowując: postępowanie umorzone z mocy prawa na podstawie art. 823 k.p.c. nie wymagało, niezależnie od jego wcześniejszego przebiegu, wysłuchania przed umorzeniem w trybie art. 827 § 1 k.p.c. Z kolei umorzenie z urzędu na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. wymaga wysłuchania, jeżeli egzekucja jest bezskuteczna pomimo dokonania z urzędu ustaleń oraz odebrania wykazu majątku od dłużnika³¹. Zasadne jest wprowadzenie regulacji wymagającej rozszerzenia treści wysłuchania o wskazanie możliwych konsekwencji procesowych związanych z jego beczynnością.

Opłata stosunkowa w przypadku umorzenia postępowania ze względu na upadek instancji

Wysokość opłaty stosunkowej nie zmieniła się zasadniczo. Zgodnie z art. 49 ust. 2 u.k.s.e. (w brzmieniu do 8 września 2016 roku) w przypadku umorzenia postępowania na podstawie art. 823 k.p.c. dłużnika obciążała opłata stosunkowa w wysokości 5% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania, jednak

³¹ Zmieni się to wraz z wejściem w życie art. 1 pkt 102 ustawy z 9 marca 2023 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 614) zakładającego pełną fakultatywność wysłuchania wierzyciela przed umorzeniem egzekucji. Nie zmienia to jednak poglądów autora co do konieczności wprowadzenia regulacji obligującej komornika do wysłuchania wierzyciela przed umorzeniem postępowania ze względu na beczynność.

nie niższej niż 1/20 i nie wyższej niż dziesięciokrotna wysokość przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego. W orzecznictwie wyklarował się jednak pogląd co do niezasadności pobierania opłaty przez komornika od dłużnika w wyjątkowych sytuacjach, na przykład gdy postępowanie zostało wszczęte przed wejściem w życie ustawy z dnia 24 września 2004 roku o zmianie ustawy o komornikach sądowych i egzekucji oraz zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego³² i gdy w toku sprawy nie została wyegzekwowana żadna kwota³³.

W obecnym brzmieniu art. 29 ust. 1 u.k.k. w przypadku umorzenia postępowania na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. również obowiązuje opłata w wysokości 5% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania, jednak w tym przypadku próg minimalny wynosi 200 zł (patrz art. 28 ust. 4 u.k.k.). Podmiotem obowiązującym do uiszczenia opłaty stał się wierzyciel zamiast dłużnika. Jak wskazał Sąd Najwyższy, opłata ta jednak nie ma zastosowania do spraw, w których sześciomiesięczny termin bezczynności upłynął przed dniem 1 stycznia 2019 roku i stosuje się przepisy art. 49 ust. 2 u.k.s.e. Jak wynika z orzeczenia, zmiana ta w sposób nieuzasadniony niekorzystnie modyfikowałaby sytuację wierzycieli, którzy skierowali wnioski w poprzednim stanie prawnym i korzystali z przysługujących im uprawnień i ochrony ukształtowanej w u.k.s.e.³⁴

Odpowiedzialność za wynik postępowania egzekucyjnego

W postępowaniu rozpoznawczym przewidziana jest w art. 98 k.p.c. zasada, że przegrywający ponosi koszty procesu związane z uczestnictwem drugiej strony (zasada odpowiedzialności za wynik procesu)³⁵. W postępowaniu egzekucyjnym zasada ta jest modyfikowana przez art. 770 k.p.c. przewidujący zasadę zwrotu celowych kosztów postępowania egzekucyjnego przez dłużnika na rzecz wierzyciela³⁶. Wynika to z tego, że w postępowaniu egzekucyjnym rozkład stron procesowych jest odmienny i fakt, że mamy do czynienia już z etapem realizacji normy indywidualno-konkretnej zawartej w tytule wykonawczym powoduje, że nie można mówić w sposób ścisły o stronie przegrywającej i wygrywającej w kategoriach ekonomicznych. Jednak elementy odpowiedzialności za sam wynik sprawy i sposób, w jaki została ona zakończona, mają wpływ na późniejsze obciążenie opłatą stosunkową.

Ustawa o komornikach sądowych i egzekucji przewidywała budzącą kontrolę regulację, że to dłużnika obciążała opłata stosunkowa w przypadku bez-

³² Dz.U. z 2004 r. Nr 236, poz. 2356.

³³ Uchwała SN z 16 grudnia 2005 roku, III CZP 116/05, OSNC 2006, nr 12, poz. 197.

³⁴ Uchwała SN z 28 stycznia 2020 roku, III CZP 34/22, OSNC-ZD 2022, nr 3, poz. 197.

³⁵ J. Jerzykowski, *Odwolanie i skarga w zamówieniach publicznych. Artykuły 505–590 ustawy — Prawo zamówień publicznych. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 249.

³⁶ O. Marcewicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2019, nr 3, art. 770.

czynności wierzyciela (art. 49 ust. 2 u.k.s.e.). Przepis ten stał się przedmiotem kontroli Trybunału Konstytucyjnego, który uznał, że brak mechanizmu pozwalającego na zwolnienie dłużnika z obciążenia opłatą egzekucyjną oraz możliwości miarkowania poniżej 1/10 wysokości średniego wynagrodzenia jest niezgodny z art. 2 Konstytucji³⁷. Ze względu na związanie zakresem skargi Trybunał nie orzekł w szerszym zakresie o niekonstytucyjności art. 49 ust. 2 u.k.s.e., jednak nie pominął wątpliwości co do takiego rozkładu ciężaru procesu, wskazując, że mechanizm ten pozwalał na podejmowanie przez wierzyciela czynności (wniosek o umorzenie, bezczynność), którym dłużnik nie mógł przeciwdziałać.

Radykalna zmiana nastąpiła wraz z wejściem w życie ustawy o kosztach komorniczych, która przewiduje obciążenie wierzyciela zamiast dłużnika opłatą stosunkową w przypadku upadku instancji w wysokości 5% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania (art. 29 ust. 1 u.k.k.). Projektodawca uznał, że trudna do zaakceptowania jest sytuacja, gdy dłużnik, niemający wpływu na zachowanie wierzyciela, ponosi ciężary z tym związane³⁸. Zgodnie z art. 29 ust. 1 u.k.k. to strona, która przyczyniła się do zakończenia postępowania, jest obciążona opłatą stosunkową. Wierzyciel jako gestor postępowania, w przypadku gdy ustawa wymaga jego aktywności, jest jedynym podmiotem, od którego zależy dalsze trwanie postępowania.

W związku z tym trudno uznać za celowe prowadzenie egzekucji, którą wierzyciel stracił zainteresowanie i wskutek tego komornik sądowy umorzył ją na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Jako że wierzycielowi przestało zależeć na realizacji obowiązku zawartego w tytule wykonawczym, to on powinien ponosić ciężar finansowy angażowania organu egzekucyjnego. Celowość egzekucji obejmuje także istnienie po stronie wierzyciela prawnie relewantnej aktywności niezbędnej do prowadzenia postępowania. Gdy jej brak, trudno, aby miała ona doprowadzić do swojego celu. Takie postępowanie jest zbędne, jeżeli żadnej ze stron nie zależy na jego prowadzeniu. Stąd w przypadku ukończenia postępowania egzekucyjnego komornik powinien, w razie umorzenia ze względu na bezczynność, dokonać dystynkcji kosztów opartej na kryterium celowości (art. 770 k.p.c.) i obciążyć wierzyciela tymi, które nie prowadziły w swym założeniu do realizacji celu postępowania³⁹.

Podsumowując: obecne uregulowanie w sposób pełniejszy realizuje zasadę ponoszenia kosztów niezbędnych do prowadzenia egzekucji przez dłużnika. Art. 29 ust. 1 u.k.k. jest spójnym uszczegółowieniem art. 770 k.p.c, prowadzącym do tego, że to strona, która uczyniła postępowanie egzekucyjne zbędnym, ponosi tego konsekwencję.

³⁷ Wyrok TK z 26 czerwca 2012 roku, P 13/11, OTK-A 2012, nr 6, poz. 67.

³⁸ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o kosztach komorniczych, druk nr 1581, Sejm VIII kadencji, s. 9, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12292863/12397119/12397120/dokument288222.pdf> (dostęp 5.04.2023).

³⁹ M. Ged, *Ukończenie...*, s. 190.

Wnioski

1. Zmiana charakteru prawnego bezczynności wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym jest korzystna dla obu stron postępowania egzekucyjnego. Dla każdej z nich zmniejszyła się strefa niepewności co do jej pozycji procesowej i majątkowej.
2. W przypadku umorzenia postępowania ze względu na upadek instancji na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. konieczne jest wysłuchanie wierzyciela, jeżeli sprawa jest bezskuteczna i mieści się w dyspozycji art. 801 § 4 k.p.c. *De lege ferenda* zasadne jest wprowadzenie zmian ustawodawczych poprzez wskazanie jako wymogu pouczenia wierzyciela o możliwości umorzenia postępowania ze względu na bezczynność i wezwanie do wskazania, czy podjął on czynności potrzebne do dalszego prowadzenia postępowania lub zażądał podjęcia zawieszzonego postępowania⁴⁰.
3. Obecne uregulowanie w zakresie obciążenia opłatą stosunkową przewidziane w ustawie o kosztach komorniczych w pełniejszy sposób realizuje zasadę odpowiedzialności dłużnika za celowe koszty prowadzenia postępowania egzekucyjnego z art. 770 k.p.c. i koresponduje z poglądem, że to dłużnik powinien ponosić negatywne konsekwencje bezczynności wierzyciela.
4. Należy rozdzielić bezczynność wierzyciela od tej występującej w postępowaniu procesowym ze względu na odmienności charakteryzujące postępowanie egzekucyjne takie jak:
 - a. wskazanie w k.p.c. czynności procesowych, które nie mogą zostać podjęte bez aktywności strony dochodzącej roszczenia stwierdzonego tytułem wykonawczym, a bez których egzekucja nie może być dalej prowadzona (jak na przykład złożenie wniosku o opis i oszacowanie czy uiszczenie zaliczki na wydatki gotówkowe);
 - b. zawieszenie nie zawsze jest konieczną przesłanką umorzenia sprawy ze względu na bezczynność wierzyciela;
 - c. wyłączna odpowiedzialność finansowa jednej strony postępowania (wierzyciela) za jej zaniechanie i obciążenie jej opłatą stosunkową w wysokości 5% w stosunku do wysokości dochodzonego świadczenia.
5. Upadek instancji w postępowaniu egzekucyjnym nie oznacza bierności wierzyciela w każdym przypadku. Za błędne należałoby uznać umorzenie postępowania z urzędu ze względu na bezczynność wierzyciela (upadek instancji), gdy brak jest jakiegokolwiek jego działania w przypadku skutecznie prowadzonej egzekucji z jakiegoś składnika majątku dłużnika czy gdy sprawa jest bezskuteczna, ale ustawa nie wymaga złożenia pisma pro-

⁴⁰ Wprowadzenie z dniem 1 lipca 2023 roku pełnej fakultatywności wysłuchania wierzyciela przed umorzeniem egzekucji nie zmienia wskazanego poglądu w zakresie konieczności uprzedzenia wierzyciela o możliwym umorzeniu postępowania z urzędu ze względu na jego bezczynność.

cesowego. Bezczynność musi mieć normatywną podstawę, która skutkuje negatywnymi konsekwencjami procesowymi, i wtedy organ egzekucyjny ma kompetencję po upływie sześciomiesięcznego terminu do umorzenia postępowania na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Bierność wierzyciela, kiedy nie musi on podejmować według ustawy żadnych czynności w toczącej się sprawie, nie jest wystarczającą przesłanką, aby ją umorzyć ze względu na bezczynność.

Bibliografia

- Allerhand M., *Umorzenie zawieszzonego procesu*, Lwów 1935.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008.
- Cudak A., *Przedmiot skargi na czynności egzekucyjne organu egzekucyjnego lub egzekutora*, „Finanse Komunalne” 2018, nr 3, s. 17–29.
- Ereciński T., Pietrzkowski H., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5. *Postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2016.
- Ged M., *Ukończenie sądowego postępowania egzekucyjnego*, Warszawa 2023.
- Gołąb A., *Umorzenie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2020.
- Jerzykowski J., *Odwolanie i skarga w zamówieniach publicznych. Artykuły 505–590 ustawy — Prawo zamówień publicznych. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Marciniak A., Broniewicz W., Kunicki I., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020.
- Marcewicz O., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2019, art. 824.
- Marcewicz O., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, red. T. Zembruski, Warszawa 2020, art. 770.
- Ołaś A., *Umorzenie procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
- Świczkowski J., *Umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 823 k.p.c.*, [w:] *Gdańskie Studia Prawnicze*, t. 26. *Księga pamiątkowa profesora Sławomira Dalki*, red. Z. Szczurek, Sopot 2011, s. 453–470.
- Zawada K., *Przedawnienie roszczeń. Ewolucja regulacji — aktualne problemy — potrzeba nowej regulacji*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 1, s. 5–33.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 roku — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1930 r., nr 83, poz. 651).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 1997 r. Nr 133, poz. 882 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 lutego 2018 roku o kosztach komorniczych (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 210 z późn. zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok TK z 26 czerwca 2012 roku, P 13/11, OTK-A 2012, nr 6, poz. 67.
- Orzeczenie SN z 3 listopada 1921 roku, 948/1920, OSN 1921, nr 1, poz. 119.
- Orzeczenie SN z 24 lipca 1923 roku, I C 1616/22, OSN 1923, nr 2, poz. 105.

Uchwała SN z 23 kwietnia 1985 roku, III CZP 16/85, OSNC 1985, nr 12, poz. 195.
Uchwała SN z 16 grudnia 2005 roku, III CZP 116/05, OSNC 2006, nr 12, poz. 197.
Uchwała SN z 18 lipca 2012 roku, III CZP 38/12, OSNC 2013, nr 2, poz. 16.
Uchwała SN z 28 stycznia 2020 roku, III CZP 34/22, OSNC-ZD 2022, nr 3, poz. 197.
Wyrok SN z 6 czerwca 2014 roku, I CSK 472/13, Legalis nr 1160530.
Postanowienie SN z 14 listopada 2000 roku, I CZ 65/00, LEX nr 536981.
Postanowienie SN z 5 grudnia 2000 roku, V CKN 137/00, LEX nr 553744.
Postanowienie SN z 19 sierpnia 2009 roku, III CSK 351/08, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 54.
Postanowienie SN z 9 września 2009 roku, V CSK 62/09, LEX nr 1396482.
Postanowienie SN z 25 czerwca 2015 roku, III CZP 39/15, OSNC 2016, nr 6, poz. 77.
Postanowienie SN z 28 listopada 2018 roku, II UZ 24/18, OSNP 2019, nr 7, poz. 91.
Postanowienie SN z 9 marca 2022 roku, I UZ 47/21, LEX nr 3362569.
Wyrok SA w Szczecinie z 26 marca 2019 roku, III AUa 208/18, LEX nr 2668068.

Inne

Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks cywilny, ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2678, Sejm VII kadencji.
Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o kosztach komorniczych, druk nr 1581, Sejm VIII kadencji.
Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3137, Sejm VIII kadencji.
Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu automatyzacji załatwiania niektórych spraw przez Krajową Administrację Skarbową, druk nr 2138, Sejm IX kadencji.

Klaudia Modrzejewska

ORCID: 0009-0002-2719-9497

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.47.8>

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2021 roku (sygn. II DK 56/21¹)

JEL Classification: K19

Słowa kluczowe: prawo administracyjne, odpowiedzialność dyscyplinarna, zawód radcy prawnego, Kodeks etyki radcy prawnego

Keywords: administrative law, disciplinary liability, the profession of an Attorney at Law, the Code of Ethics for Attorney at Law

Abstrakt: Glosa przedstawia problematykę niesprecyzowania deliktu dyscyplinarnego, który godził w Kodeks etyki radcy prawnego. Zbyt ogólne sformułowanie cech bezprawności jest przyczyną niemożności zakwalifikowania zachowania jako czynu zabronionego. Sąd Najwyższy podkreślił, że opis zarzucanego czynu w postępowaniu musi być bardzo dokładny, aby było oczywiste, jakie działania są dozwolone, a jakie zakazane. Celem glosy jest zwrócenie uwagi na kwestię standardów postępowania, zwłaszcza na precyzyjne określenie czynu zagrożonego karą.

Commentary on the judgment of the Supreme Court of the Republic of Poland of 22 June 2021, II DK 56/21

Abstract: The commentary presents the problem of not specifying the disciplinary tort that violated the Code of Ethics for Attorney at Law. The overly general formulation of unlawfulness characteristics is the reason for the inability to classify behavior as a prohibited act. The Supreme Court emphasized that the description of the alleged act in the proceedings must be very precise so that it is obvious what actions are allowed and which are prohibited. The aim of the commentary is to draw attention to the issue of standards of proceedings, in particular to the precise definition of a criminal act.

¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lipca 2021 roku, II DK 56/21, LEX nr 3352461.

Teza

Zbyt ogólne sformułowanie cech bezprawności zachowania sprawia, że opisane zachowanie nie może zostać zakwalifikowane jako czyn zabroniony.

Stan faktyczny sprawy i rozstrzygnięcia sądów niższej instancji

Sprawa zaczęła się w 2016 roku, kiedy sąsiadka skonfliktowana z radczynią prawną I.G. złożyła na nią skargę do Okręgowej Izby Radców Prawnych w Warszawie (OIRP). Chodziło o rzekome skargi pisane przez I.G. od wielu lat.

Postępowanie w efekcie uległo przedawnieniu, lecz obwiniona otrzymała ostrzeżenie od dziekana Rady. Niezadowolona z powolnego działania zastępców rzecznika dyscyplinarnego OIRP złożyła na nich doniesienie do organów dyscyplinarnych.

W 2018 roku I.G. zainicjowała postępowanie cywilne przed Sądem Okręgowym w Warszawie o ochronę dóbr osobistych przeciwko sąsiadom J.W. i R.W. Jednocześnie wystąpiła z wnioskiem dowodowym o przesłuchanie w charakterze świadków dwóch radców prawnych związanych z pionem dyscyplinarnym samorządu: rzecznika dyscyplinarnego OIRP B.M. oraz zastępcy rzecznika dyscyplinarnego OIRP K.B.P. Wcześniej kobieta zawiadomiła ich obu o złożeniu tego wniosku — jak sama przyznała, zrobiła to, kierując się zasadą koleżeństwa. Ich przesłuchanie niewiele wniosło, ponieważ odmówili odpowiedzi na pytania, powołując się na tajemnicę zawodową.

Jednak jeszcze przed złożeniem zeznań jeden z radców prawnych złożył skargę na obwinioną, zarzucając jej naruszenie art. 20 Kodeksu etyki radcy prawnego (KERP)². W myśl tego przepisu radca prawny nie może zgłaszać wniosku dowodowego o przesłuchanie w charakterze świadka innego radcy prawnego lub innej osoby, z którą radca prawny może na podstawie przepisów prawa wspólnie wykonywać zawód, dla ustalenia okoliczności objętych ich obowiązkiem dochowania tajemnicy zawodowej.

Prowadzący sprawę uznał, że art. 20 KERP dotyczy wszystkich informacji powziętych przez radcę prawnego, i wszczął postępowanie. Obwiniona zaś argumentowała, że powyższy przepis odnosi się jedynie do informacji powierzonych pełnomocnikowi przez klienta i nie znajduje zastosowania przy sprawowaniu funkcji samorządowych. Okręgowy Sąd Dyscyplinarny (OSD) OIRP w Warszawie zmienił kwalifikację z art. 20 na art. 11 KERP, który mówi o obowiązku dbania o godność zawodu.

OSD w orzeczeniu z dnia 5 lutego 2020 roku uznał obwinioną za winną czynu zarzucanego we wniosku o ukaranie. Czyn ten stanowi przewinienie dyscyplinarne jako sprzeczny z zasadami wyrażonymi w art. 64 ust. 1. ustawy o radcach

² Uchwała nr 3/2014 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 22 listopada 2014 roku w sprawie Kodeksu etyki radcy prawnego (dalej: KERP).

prawnych³ w związku z art. 11 KERP. Na podstawie art. 64 ust. 1 i art. 65 ust. 1 pkt 2 sąd wymierzył I.G. karę nagany. Ponadto zasądził od obwinionej na rzecz OIRP kwotę 2000 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania dyscyplinarnego.

Obwiniona zaskarżyła w całości powyższe orzeczenie do Wyższego Sądu Dyscyplinarnego (WSD) Krajowej Izby Radców Prawnych. W odwołaniu przedstawiła wiele zarzutów co do orzeczenia OSD. Po pierwsze, dotyczyły one obrazy przepisów prawa materialnego w zakresie kwalifikacji prawnej czynu jej przypisanego poprzez bezpodstawne uznanie, że złożenie wniosku o przesłuchanie dwóch radców prawnych wykonujących funkcje samorządowe uchybiło godności zawodu radcy prawnego. Po drugie, wskazała na wiele punktów dotyczących obrazy przepisów postępowania mających wpływ na treść ogłoszenia.

W dniu 16 września 2020 roku WSD utrzymał w mocy zaskarżone orzeczenie.

Obwiniona wywiodła kasację do Sądu Najwyższego (SN), zarzucając rozstrzygnięciu rażące naruszenie przepisów prawa materialnego poprzez zaaprobowanie błędu OSD, że złożenie wniosku o przesłuchanie radców prawnych pełniących funkcje samorządowe naruszyło zasady etyki, choć nie wykazano, na czym miałyby ono polegać. Inne zarzuty dotyczyły naruszeń przepisów prawa procesowego, takich jak sprzeczna z zasadami logiki ocena dowodów i bezpodstawne uznanie, że celem powołania radców z pionu dyscyplinarnego na świadków była chęć ich dyskredytacji.

SN w wyroku z dnia 22 czerwca 2021 roku uznał kasację za zasadną, ponieważ trafny okazał się zarzut niesprecyzowania w opisie deliktu dyscyplinarnego, na czym miało polegać uchybienie godności zawodu radcy prawnego w następstwie złożenia wniosków dowodowych.

Analiza i ocena stanowiska SN

SN stwierdził, że opis czynu zabronionego sprowadzający się do stwierdzenia, że kobieta „złożyła w postępowaniu cywilnym o ochronę dóbr osobistych wnioski dowodowy o przesłuchanie w charakterze świadka radcy prawnego...” narusza zasadę *nullum crimen sine lege certa et scripta*.

Zasada *nullum crimen sine lege* jest jedną z naczelnych zasad prawa karnego. O jej doniosłości świadczy fakt, że została wyrażona w art. 1 § 1 Kodeksu karnego⁴. Zgodnie z tym artykułem odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Z tej zasady wynika postulat, że całość zakazów prawnokarnych powinna być umiejscowiona w ustawie karnej. Wyłączona jest kryminalizacja

³ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166).

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 2339).

w drodze aktów o charakterze podustawowym. Zakazy lub nakazy obwarowane sankcjami prawnymi powinny być ściśle i precyzyjnie określone⁵.

SN zwrócił uwagę na fakt, że zbyt duży poziom ogólności normy może prowadzić do arbitralnego rozszerzenia podstaw odpowiedzialności dyscyplinarnej. Niejasne sformułowanie normy rodzi niepewność co do praw i obowiązków adresatów, a tym samym stwarza duże pole dla dowolności działania organów stosujących prawo. Opis zarzucanego czynu w postępowaniu musi być bardzo dokładny, aby było oczywiste, jakie działania są dozwolone, a jakie zakazane.

Powyższe stwierdzenie SN jest jak najbardziej słuszne, lecz należy też zwrócić uwagę na zakorzenioną w języku prawnym wieloznaczność. Niemożliwe jest stworzenie zamkniętego katalogu zachowań zagrażających należytemu wykonywaniu obowiązków zawodowych czy zachowaniu godności zawodu. Wykładnia prawa jest nieodzownym elementem jego poznania. Brak jednej, powszechnie akceptowalnej koncepcji wykładni prawa pozwala zobiektywizować proces jego poznania. Nie oznacza to jednak, że do zastosowania odpowiedzialności dyscyplinarnej wystarczające jest ogólne obwinienie radcy prawnego o zachowanie sprzeczne z godnością zawodu⁶.

Art. 64 ust. 1 ustawy o radcach prawnych mówi, że radcowie prawni i aplikanci radcowscy podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godnością zawodu bądź za naruszenie swych obowiązków zawodowych. Jest to przepis blankietowy, co oznacza, że jest podstawą prawną do wydania aktu uzupełniającego treść w zakresie znamion deliktu dyscyplinarnego.

Zawód radcy prawnego to zawód zaufania publicznego respektujący ideały i obowiązki etyczne ukształtowane w toku jego wykonywania⁷. Radcę prawnego powinien cechować wysoki poziom wiedzy i umiejętności. Profesjonalizm oznacza nie tylko szeroką wiedzę prawniczą w teorii, lecz także głębokie poczucie zasad etycznych tradycyjnie kształtowanych przez środowisko korporacji zawodowej. Zdefiniowanie reguł postępowania przyczynia się do godnego i uczciwego wykonywania zawodu radcy prawnego.

KERP konkretyzuje, w jakich wypadkach postępowanie radcy prawnego powinno być traktowane jako sprzeczne z zasadami etyki lub godnością zawodu. Jednak sam w sobie nie jest podstawą odpowiedzialności dyscyplinarnej. Niedopuszczalne jest bowiem tworzenie w drodze aktów niższego rzędu przepisów

⁵ K. Ceglarska-Piłat, *Pojęcie i cechy charakterystyczne odpowiedzialności dyscyplinarnej w prawie polskim*, „Studia Prawnicze” 2015, nr 2, s. 106.

⁶ P. Skuczyński, *Granice odpowiedzialności dyscyplinarnej*, [w:] *Odpowiedzialność dyscyplinarna studentów. Podstawy, procedura i orzecznictwo w sprawach studentów Uniwersytetu Warszawskiego 2000–2005*, red. P. Skuczyński, P. Zawadzki, Warszawa 2008, s. 15.

⁷ G. Ławnikowicz, S. Pilipiec, *Nieskazitelnosc charakteru i nieposzlakowana opinia w prawie prawniczych samorządów zawodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G, ius” 63, 2016, nr 2, s. 2.

pozwalających na pociągnięcie kogokolwiek do odpowiedzialności karnej. Uściślenie w drodze normy deontologicznej nie może wpływać na prawa i obowiązki wynikające z norm rangi ustawowej.

W tym miejscu należy rozważyć znaczenie kodeksu deontologicznego w dziedzinie prawa. Mianem deontologii określamy wyszczególnioną część etyki, rozpatrującą aspekt moralny człowieka wykonującego swój zawód. Normy moralne kształtujące się w danym środowisku mogą pod wpływem gromadzonych doświadczeń zostać usystematyzowane w postaci określonej doktryny moralnej. Kodeksy deontologiczne wpływają na kształt systemu wartości uznawanego nie tylko przez daną grupę, lecz także przez całe społeczeństwo⁸. Oczekiwania społeczne względem profesjonalistów są bardzo duże. Twórcy kodeksów etyki kierują się altruistycznym przekonaniem o dużej doniosłości społecznej swojej aktywności zawodowej. Nie kwestionując w żaden sposób fenomenu kodeksów deontologicznych, trzeba wyraźnie podkreślić, że zestawienia norm etyki zawodowej nie mają charakteru prawnego. Postanowień KERP nie można zaliczyć do kategorii norm prawnych. Należą one bowiem do niezależnego od prawa zbioru norm etycznych, a etyka nie wymaga legitymacji legislacyjnej⁹.

Prawny obowiązek umocowany w ustawie to składanie zeznań. Ma on charakter powszechny, obejmuje każdą osobę, nie wyłączając radcy prawnego, sędziego czy prokuratora. Zwolnienie z tego obowiązku jest możliwe tylko w wyjątkowych sytuacjach przewidzianych prawem (art. 180 § 2 Kodeksu postępowania karnego¹⁰ i art. 261 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego¹¹). Do tych wyjątków odnosi się również art. 20 KERP.

W przypadku przepisów blankietowych normy deontologiczne sprowadzają się zatem do wyznaczania zakresu pojęciowego desygnatów znamion deliktu dyscyplinarnego.

Delikt dyscyplinarny — czy przewinienie dyscyplinarne, gdyż często używa się tych terminów zamiennie — jest przedmiotem postępowania dyscyplinarnego. Zatem jest to czyn w tym przypadku radcy prawnego. Czyn według definicji z prawa karnego to zachowanie człowieka, działanie lub zaniechanie, które jest wyrazem aktywności woli i jest psychicznie zdeterminowane. Czyn będący podstawą odpowiedzialności dyscyplinarnej musi być dyscyplinarnie bezprawny¹².

⁸ K. Zacharzewski, *Znaczenie kodeksów deontologicznych w dziedzinie prawa prywatnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 6, s. 36.

⁹ S. Pilipiec, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych radców prawnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 25, 2016, nr 3, s. 756.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 lipca 1997 roku Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855, dalej k.p.k.).

¹¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2436).

¹² K. Łuniewska, *Odpowiedzialność dyscyplinarna radców prawnych i aplikantów radcowskich w obliczu zasad rzetelnego procesu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 22, 2017, nr 1, s. 63.

Orzecznictwo sądów korporacyjnych odgrywa niebagatelną rolę w definiowaniu zachowań członków korporacji naruszających godność zawodu w działalności publicznej i w życiu prywatnym. Sądy te są predestynowane do diagnozowania problemów i zjawisk negatywnie oddziałujących na funkcjonowanie korporacji, a także na wizerunek radców prawnych¹³. Zawód zaufania publicznego, jakim jest zawód radcy prawnego, cechuje się profesjonalizmem, ważnym znaczeniem społecznym i działaniem w imię interesu publicznego. W życiu prywatnym radca prawny powinien również przestrzegać zasad etycznych i zachowywać godność zawodu. Orzeczenia sądów konkretyzujące niegodne cechy zachowań tworzą kanon czynów zabronionych. W przypadku uchybienia powadze lub godności zawodu konieczne jest wskazanie sprzeczności zachowania z przepisami regulującymi wykonywanie zawodu¹⁴.

Należy podkreślić konieczność identyfikacji w postępowaniu dyscyplinarnym przedmiotu rozstrzygnięcia. Nie ma bowiem generalnego zakazu powoływania na świadka rzecznika dyscyplinarnego radców prawnych. Jest to nawet możliwe ze względu na okoliczności dotyczące prawidłowości przebiegu prowadzonego przez niego postępowania dyscyplinarnego. Zdaniem SN w niniejszej sprawie zasadnicze było właśnie podanie tego faktu jako istoty czynu zarzuconego obwinionej.

W myśl art. 413 k.p.k. do istoty czynu zabronionego należy określenie podmiotu czynu, rodzaju atakowanego dobra, czasu, miejsca, sposobu popełnienia czynu zabronionego oraz jego skutków.

SN trafnie stwierdził, że istotą czynu stanowiącego przedmiot postępowania dyscyplinarnego w niniejszej sprawie nie był w rzeczywistości fakt zawnioskowania o przesłuchanie radcy prawnego (rzecznika dyscyplinarnego), lecz podważenie w postępowaniu cywilnym ustaleń postępowania dyscyplinarnego, zakwestionowanie jego prawidłowości formalnej i merytorycznej, a w konsekwencji podważenie rzetelności i profesjonalizmu osób pełniących funkcję rzecznika dyscyplinarnego. Kluczowe jest stwierdzenie, że nie chodziło o sam wniosek dowodowy, lecz o podjęcie przez radcę prawnego czynności w ramach innego postępowania niż dyscyplinarne, zmierzających do zdyskredytowania w opinii publicznej innych radców prawnych pełniących funkcje samorządowe. Takie zachowanie świadczące o nierespektowaniu zasad obowiązujących w korporacji może być odebrane jako naruszające godność zawodu.

Podzielać całkowicie opinię SN, że zachowanie obwinionej obniża w opinii publicznej zaufanie do zawodu radcy prawnego. Zawód radcy prawnego nie jest zawodem zaufania publicznego tylko z powodu ustawowej, formalnej kwalifikacji, lecz jest nim dlatego, że jego status jest determinowany jego rzeczywistym charakterem. Osoby wykonujące zawód zaufania publicznego powinny odznaczać

¹³ *Ibidem*, s. 58.

¹⁴ H. Izdebski, *Zawody prawnicze jako zawody zaufania prawniczego*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006, s. 47.

się szczególnymi cechami moralnymi, odpowiednim wykształceniem i odpowiednimi kwalifikacjami oraz niekierowaniem się chęcią zysku. Od przedstawicieli zawodów zaufania publicznego wymaga się profesjonalizmu zakładającego nie tylko ukończenie studiów i aplikacji, lecz także dochowanie pewnych kanonów etycznych. Można nawet powiedzieć, że osoby, które chcą wykonywać zawód zaufania publicznego, cechuje pewnego rodzaju „powołanie” do służenia w interesie publicznym.

Analizując zachowanie radczyni prawnej I.G., trudno odnaleźć w nim kierowanie się zasadami moralnymi i kanonem etycznym. Wieloletni konflikt z sąsiadką opierający się na permanentnym pisaniu skarg przez radczynię prawną I.G. nasuwa myśl, że nie jest to odpowiedzialne zachowanie, godne wykonywania zawodu zaufania publicznego.

Kolejne, w mojej ocenie kompromitujące, zachowanie to złożenie doniesienia do organów dyscyplinarnych na rzecznika dyscyplinarnego OIRP oraz jego zastępcę po otrzymaniu ostrzeżenia od dziekana Rady. Podejrzewam, że powyższa próba dyskwalifikacji radców prawnych była swego rodzaju zemstą radczyni prawnej I.G.

Państwo gwarantuje poszanowanie praw i wolności jednostek. Instytucje państwowe funkcjonują według nadanych uprawnień określonych w aktach normatywnych, a obywatele mogą czynić to, czego prawo nie zakazuje. Warunkiem państwa prawa jest zachowanie ciągłości przestrzegania norm prawnych. Uważam, że radczyni prawna I.G. nadużywa instrumentów prawnych i wykorzystuje je w stosunku do osób, z którymi jest skonfliktowana. Takie zachowanie jest niegodne osoby wykonującej zawód zaufania publicznego.

Jednakże w orzeczeniach sądów niższych instancji istota czynu obwinionej nie znalazła odzwierciedlenia w opisie przypisanego jej przewinienia dyscyplinarnego. Odesłanie do art. 20 KERP, zmienionego potem na art. 11 KERP, nie było wystarczające dla określenia cech zachowania, które miały świadczyć o jego bezprawności i szkodliwości korporacyjnej. Nie została spełniona reguła precyzyjności. Z opisu czynu zabronionego wynika, że każde skorzystanie w jakimkolwiek postępowaniu z inicjatywy dowodowej w formie złożenia wniosku o przesłuchanie w charakterze świadka osoby wykonującej zawód radcy prawnego jest niedozwolone, gdyż narusza godność zawodu. Takie sformułowanie nie ma żadnego uzasadnienia. Istotą czynu w tej sprawie, tak jak już wcześniej było wspomniane, jest podważenie w postępowaniu cywilnym ustaleń postępowania dyscyplinarnego, a przez to podważenie rzetelności osoby pełniącej funkcję rzecznika dyscyplinarnego.

Art. 413 k.p.k. nakłada na sąd obowiązek dokładnego określenia czynu przypisanego oskarżonemu oraz jego kwalifikacji prawnej. Przepis ten ma charakter gwarancyjny, a jego naruszenie prowadzi do domniemania prawnego, że mogło mieć to wpływ na treść zapadłych orzeczeń. W konsekwencji prowadzi do zasad-

ności zarzutu kasacyjnego dotyczącego braku precyzji w opisie czynu, za który obwiniona została pociągnięta do odpowiedzialności dyscyplinarnej. Zbyt ogólne sformułowanie cech bezprawności zachowania powoduje, że tak opisane zachowanie nie może zostać zakwalifikowane jako czyn zabroniony.

SN uznał, że stan spowodowany opisanymi uchybieniami sądów orzekających sprawia, że przedmiot postępowania w niniejszej sprawie budzi wątpliwości poprzez niedostateczne sprecyzowanie. Opis czynu nie zawiera nawet wskazania, że sprawa dotyczy naruszenia zasad etyki zawodowej. Przywołuje jedynie art. 20 KERP, zmieniony w drugiej instancji na art. 11 KERP. Przypisany czyn nie zawiera doprecyzowania zachowania, które zostało uznane za czyn zabroniony. Jest to uchybienie naruszające podstawowe standardy postępowania.

Wyrok skazujący musi być spójną i logiczną całością, a jego treść nie może pozostawiać wątpliwości nie tylko co do winy, lecz także co do czynu zabronionego i podstaw odpowiedzialności. Treść wyroku nie może być przedmiotem domniemywań z części motywacyjnej wyroku. Zatem wyjaśnienie naruszenia godności zawodu sądu odwoławczego w treści uzasadnienia nie niweluje uchybienia w postępowaniu. Wadliwy opis czynu zabronionego doprowadził w konsekwencji do ukarania obwinionej za czyn, który nie jest zabroniony. Wadliwość opisu czynu nie daje faktycznej możliwości zidentyfikowania bezprawnego zachowania. Niemożliwe jest przypisanie odpowiedzialności za czyn. Niemożliwa jest również kontrola instancyjna słuszności skazania.

Zważywszy na powyższe, SN uznał kasację za zasadną — uchylił orzeczenia sądów korporacyjnych i niewinnił obwinioną.

Podsumowanie

Omawiany wyrok SN pokazuje, jak ważne jest precyzyjne określenie czynu przypisanego oskarżonemu oraz jego kwalifikacji prawnej. Art. 413 § 2 pkt. 1 k.p.k. stanowi o podstawowych standardach postępowania, którego przedmiotem jest kwestia odpowiedzialności za czyn zagrożony karą.

Omawiane orzeczenie potwierdza dotychczasową linię orzeczniczą SN. Nie ma przyzwolenia na zbyt duży poziom ogólności norm, gdyż umożliwia to w arbitralny sposób rozszerzenie podstaw odpowiedzialności dyscyplinarnej. Jednocześnie zwiększyłoby to ryzyko podejmowania dowolnych działań przez organy stosujące prawo.

Wyrok jest adresowany nie tylko do specjalistów, lecz także do oskarżonego i stron, które zwykle nie mają wykształcenia prawniczego, zatem kluczowe jest, aby był zrozumiały. Sąd jest zobligowany do zredagowania wyroku w taki sposób, aby jego treść bez żadnych wątpliwości wskazywała, za jaki czyn sprawca został skazany.

W omawianej sprawie w orzeczeniach sądów niższych instancji ewidentnie tego zabrakło. Stąd, moim zdaniem, słuszna opinia SN uznająca zasadność kasacji. Standardy postępowania wyznaczone przepisami prawa nie zostały spełnione.

Samo postępowanie obwinionej, mające na celu podważenie rzetelności i profesjonalizmu osób pełniących funkcję rzecznika dyscyplinarnego, jest, w mojej ocenie, zdecydowanie naganne. Kwestionowanie ustaleń postępowania dyscyplinarnego, działania wpływające na negatywne funkcjonowanie korporacji i niekorzystne postrzeganie jej członków — to wszystko stawia radczynię prawną I.G. w złym świetle. Zachowanie obwinionej, bezsprzecznie obniżające w opinii publicznej zaufanie do zawodu radcy prawnego, a jednocześnie świadczące o nieszanowaniu zasad obowiązujących w korporacji, musi być wartościowane przez pryzmat naruszenia godności zawodu. Uważam, że powinno zostać wszczęte postępowanie przeciwko obwinionej w tym zakresie z właściwym sprecyzowaniem zarzucanego czynu.

Bibliografia

Literatura

- Ceglarska-Piłat K., *Pojęcie i cechy charakterystyczne odpowiedzialności dyscyplinarnej w prawie polskim*, „Studia Prawnicze” 2015, nr 2, s. 99–139.
- Izdebski H., *Zawody prawnicze jako zawody zaufania prawniczego*, [w:] *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2006, s. 43–56.
- Ławnikowicz G., Pilipiec S., *Nieskazitelność charakteru i nieposzlakowana opinia w prawie prawniczych samorządów zawodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G, ius” 63, 2016, nr 2, s. 233–259.
- Łuniewska Ł., *Odpowiedzialność dyscyplinarna radców prawnych i aplikantów radcowskich w obliczu zasad rzetelnego procesu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 22, 2017, nr 1, s. 57–70.
- Pilipiec S., *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych radców prawnych*, „Studia Iuridica Lublinska” 25, 2016, nr 3, s. 749–765.
- Skuczyński P., *Granice odpowiedzialności dyscyplinarnej*, [w:] *Odpowiedzialność dyscyplinarna studentów. Podstawy, procedura i orzecznictwo w sprawach studentów Uniwersytetu Warszawskiego 2000–2005*, red. P. Skuczyński, P. Zawadzki, Warszawa 2008, s. 7–30.
- Zacharzewski K., *Znaczenie kodeksów deontologicznych w dziedzinie prawa prywatnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 6, s. 35–39.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2436).
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1166).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 2339).
- Ustawa z dnia 6 lipca 1997 roku Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).
- Uchwała nr 3/2014 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 22 listopada 2014 roku w sprawie Kodeksu etyki radcy prawnego.

Noty o Autorach

Jakub Bródka – student V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, pracownik kancelarii komorniczej. Zainteresowania naukowe: postępowanie cywilne, a w szczególności postępowanie egzekucyjne, prawo cywilne materialne.

Magdalena Lesiak – doktorantka w Instytucie Finansów na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Natalia Mackiewicz – studentka III roku ekonomii na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Klaudia Modrzejewska – studentka IV roku prawa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Laureatka konkursów prawniczych oraz historycznych, uczestniczka ogólnopolskich i międzynarodowych konferencji naukowych.

Jakub Orchowski – student III roku ekonomii na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Klaudia Soja – absolwentka finansów i rachunkowości na Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach. Zainteresowania naukowe: sprawozdawczość finansowa i niefinansowa.

Jakub Spychała – student II roku ekonomii II stopnia na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zainteresowania badawcze: ekonometria oraz statystyka, w szczególności wykorzystanie wielowymiarowej analizy porównawczej do analizy danych.

Lena Zelmanowicz – doktorantka I roku Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Opolskiego. Zainteresowania naukowe: historia nauczania przedmiotów historyczno-prawnych, koncepcja wojny sprawiedliwej w dorobku myśli prawnej średnio-wieczna.

Informacja dla Autorów

1. Redakcja przyjmuje niepublikowane wcześniej teksty naukowe z zakresu ekonomii, prawa, nauk o administracji i nauk o zarządzaniu. Redakcja nie zwraca tekstów niezamówionych.

2. Przesłanie przez Autora tekstu do redakcji czasopisma jest równoznaczne z a) jego oświadczeniem, że przysługują mu autorskie prawa majątkowe do tego tekstu, że tekst jest wolny od wad prawnych oraz że nie był wcześniej publikowany w całości lub części ani nie został złożony w redakcji innego pisma, a także b) z udzieleniem nieodpłatnej zgody na wydanie tekstu w czasopiśmie „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” oraz jego nieograniczone co do czasu i terytorium rozpowszechnianie, w tym na wprowadzenie do obrotu egzemplarzy czasopisma oraz odpłatne i nieodpłatne udostępnianie jego egzemplarzy w internecie.

3. Objętość: artykuł maksymalnie 40 tys. znaków, glosa maksymalnie 35 tys. znaków, polemika maksymalnie 10 tys. znaków, recenzja maksymalnie 10 tys. znaków.

4. Wymagania formalne tekstu: czcionka Times New Roman 12, interlinia 1,5, przypisy dolne. Autor jest zobowiązany do przedstawienia tekstów zgodnych z wymogami stawianymi przez Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, zamieszczonymi na stronie <http://www.wuwr.pl/index.php/pl/dla-autorow>. Tytuły, nazwiska i imiona autorów opracowań powoływanych w kierowanych do wydania artykułach, które są w oryginale zapisane w alfabetych innych niż łacińskie, muszą być podane w tekstach w transkrypcji na alfabet łaciński.

5. Sposób przesłania pracy: artykuły należy przysyłać w wersji elektronicznej (dokument MS Word: DOC/DOCX lub tekst sformatowany RTF) e-mailem pod adresem: sppaie@uwr.edu.pl. Teksty odbiegające od podanych standardów mogą nie być uwzględniane w procesie kwalifikacyjnym.

6. O przyjęciu tekstu do wydania w czasopiśmie „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” Autor zostanie poinformowany za pośrednictwem poczty elektronicznej pod wskazanym przez niego adresem w ciągu 6 miesięcy.

7. Artykuły są recenzowane poufnie i anonimowo (tzw. *double-blind review*). Lista recenzentów jest publikowana w ostatnim w roku numerze czasopisma. Uwagi recenzyjne są przysyłane Autorowi, który zobowiązuje się do uwzględnienia zasugerowanych poprawek lub nadesłania uzasadnienia w wypadku ich nieuwzględnienia. Przy dwóch recenzjach negatywnych redakcja odmawia przyjęcia tekstu do druku.

8. Redakcja czasopisma przeciwdziała wypadkom *ghostwriting*, *guest authorship*, które są przejawem nierzetelności naukowej. Zjawisko *ghostwriting* oznacza sytuację, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału, jako jeden z autorów lub bez wymienienia jego roli w podziękowaniach zamieszczonych w publikacji. Z *guest authorship* (*honorary authorship*) mamy do czynienia wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle go nie było, a mimo to osoba taka jest autorem/współautorem publikacji. Zaporą wymienionych praktyk jest jawność informacji dotyczących wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji (podanie informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp., wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji).

9. Wszystkie artykuły prezentujące wyniki badań statystycznych są kierowane do redaktora statystycznego.

10. W przesłanym tekście w lewym górnym rogu strony tytułowej powinny być zapisane dane autora/autorów publikacji (adres poczty elektronicznej oraz numer telefonu, miejsce pracy autora publikacji; w wypadku pracowników naukowych należy podać afiliację). Zaleca się również stworzenie profilu ORCID (Open Research and Contributor ID), umożliwiającego śledzenie dorobku naukowego autora w sieci, oraz wskazanie nr ORCID pod danymi autora/autorów.

11. Do tekstu w języku polskim należy dołączyć krótkie (maksymalnie 1000 znaków) streszczenie i tytuł artykułu w języku angielskim oraz 3–5 słów kluczowych w języku angielskim. Do

tekstu w innym języku niż polski należy dołączyć streszczenie w języku angielskim i w języku polskim. Streszczenie powinno określać temat, cele oraz główne wnioski opracowania.

12. Wydawnictwo zastrzega sobie prawo dokonywania w tekstach poprawek redakcyjnych.

13. Autor jest zobowiązany do wykonania korekty autorskiej w ciągu 7 dni od daty jej otrzymania. Niewykonanie korekty w tym terminie oznacza zgodę Autora na wydanie tekstu w postaci przesłanej do korekty.

14. Przesyłając tekst, Autor wyraża zgodę na umieszczenie w internetowej bazie Czasopisma Naukowe w Sieci (CNS) i innych bazach, z którymi współpracuje Wydawnictwo, oprócz samego tekstu także podstawowych danych o artykule, m.in. jego streszczenia w języku angielskim wraz z danymi personalnymi autora (imię i nazwisko, miejsce zatrudnienia, adres e-mail) i słowami kluczowymi.

15. Autor nie otrzymuje honorarium autorskiego za artykuły.

16. Po opublikowaniu artykułu autor otrzymuje nieodpłatnie 1 egzemplarz drukowany czasopisma „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne”. Wszystkie udostępniane przez Wydawnictwo artykuły, w formacie PDF, znajdują się na stronie www.wuwr.pl.

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
wydawnictwo@uwr.edu.pl

wuwrr.eu
[Facebook/wydawnictwouwr](https://www.facebook.com/wydawnictwouwr)